

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İşletme Anabilim Dalı**

Meltem KESKİN

**MUHASEBEDE HATA VE HİLELERİN ORTAYA ÇIKARTILMASI VE
ENGELLENMESİNDE İÇ KONTROLÜN ROLÜ: KAYSERİ OSB'DE
BİR UYGULAMA**

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Murat KOÇSOY**

Yozgat – 2021

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İşletme Anabilim Dalı**

Meltem KESKİN

**MUHASEBEDE HATA VE HİLELERİN ORTAYA ÇIKARTILMASI VE
ENGELLENMESİNDE İÇ KONTROLÜN ROLÜ: KAYSERİ OSB'DE
BİR UYGULAMA**

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Murat KOÇSOY**

Yozgat – 2021

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Muhasebede Hata ve Hilelerin Ortaya Çıkartılması ve Engellenmesinde İç Kontrolün Rolü: Kayseri OSB’de Bir Uygulama” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02/03/2021

Meltem KESKİN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
ÖNSÖZ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HATA ve HİLE KAVRAMI

1.1. Hata Kavramı ve Özellikleri.....	3
1.2. Muhasebe Hatalarının Nedenleri.....	5
1.2.1. Bilgisizlik ve Tecrübesizlik	5
1.2.2. İhmal ve Dikkatsizlik.....	5
1.3. Muhasebede Hata Türleri	6
1.3.1. Matematiksel Hatalar	6
1.3.2. Kayıt Hataları.....	7
1.3.2.1. Hesap Hatası	8
1.3.2.2. Borç ve Alacak Taraflarının Karıştırılması	9
1.3.2.3. Unutma ve Tekrarlama Hatası	9
1.3.2.4. Nakil Hataları.....	10
1.3.2.5. Bilanço Hataları	10
1.3.2.6. Değerleme Hataları.....	11
1.3.2.7. Hesapların Birleştirilmesi	11
1.4. Hile Kavramı	12

1.5. Hile Kavramının Özellikleri	13
1.6. Hile Üçgeni.....	13
1.6.1. Teşvik/ Baskı	14
1.6.2. Fırsat	15
1.6.3.Haklı Gösterme	16
1.7. Hile Türleri	17
1.7.1. Çalışan Hileleri	17
1.7.2. Müşteri Hileleri.....	18
1.7.3. Yatırım Hileleri.....	19
1.7.4. Yönetim Hileleri	19
1.7.5. Satıcı Hileleri.....	19
1.7.5.1. Varlıkların Kötüye Kullanılması	20
1.7.5.2. Yolsuzluk.....	23
1.7.5.3. Finansal Tablo Hileleri	24
1.8. Hata Kavramı ile Hile Kavramı Arasındaki Ayrım.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

KONTROL ve İÇ KONTROL KAVRAMI

2.1. Kontrol Kavramı.....	27
2.2. Kontrol Türleri	28
2.2.1. Önleyici (Preventive) Kontroller	28
2.2.2. Tespit Edici (Detective) Kontroller	29
2.2.3. Düzeltici (Corrective) Kontroller	29
2.2.4. Boşluk Doldurucu/ Telafi Edici (Compensating) Kontroller	30
2.3. İç Kontrol Kavramı	30
2.4. İç Kontrol Kavramının Özellikleri	31
2.5. İç Kontrolün Önemi.....	32

2.6. İç kontrolün Amaçları	33
2.6.1. İç Kontrol Sisteminin Esas Amaçları	33
2.6.2. İç Kontrol Sisteminin Genel Amaçları	33
2.6.3. İç Kontrol Sisteminin Özel Amaçları	34
2.6.3.1. Geçerlilik	34
2.6.3.2. Tamlık.....	35
2.6.3.3. Kayıtların Uygunluğu	35
2.6.3.4. Varlıkları Koruma.....	35
2.6.3.5. Mutabakat (Uyum)	35
2.7. İç Kontrolün Bileşenleri (Unsurları)	36
2.7.1. Kontrol Ortamı.....	38
2.7.2. Risk Değerlendirme	39
2.7.3. Kontrol Faaliyetleri.....	39
2.7.4. Bilgi ve İletişim	40
2.7.5. İzleme	42
2.7.5.1. Sürekli İzleme Faaliyetleri.....	42
2.7.5.2. Bağımsız Değerlendirmeler	43
2.8. İç Kontrolle İlgili Türkiye ve Dünyadaki Yasal Düzenlemeler	43
2.8.1. Türkiye'deki Yasal Düzenlemeler	43
2.8.1.1. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Düzenlemeleri	44
2.8.1.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK) Düzenlemeleri	44
2.8.1.3. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu.....	45
2.8.1.4. 6102 Türk Ticaret Kanunu (TTK) Düzenlemeleri	46
2.8.2. Dünyadaki Yasal Düzenlemeler	47
2.8.2.1. Sponsor Organizasyonlar Komitesi (COSO).....	47
2.8.2.2. Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA)	48
2.8.2.3. Bilgi Sistemleri Denetim ve Kontrol Birliği (ISACA)	48

2.8.2.4. Uluslararası Yüksek Denetim Kuruluşları Örgütü (INTOSAI).....	48
2.8.2.5. Sarbanes-Oxley Yasası (SOX)	49
2.8.2.6. Kanada Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü Denetim Kriterleri (COCO) ...	50
2.9. Muhasebe Skandalları	53
2.9.1. Enron Skandalı.....	54
2.9.2. WorldCom Skandalı	55
2.9.3. Parmalat Skandalı	56
2.9.4. Xerox Skandalı	57
2.10. Literatür Taraması	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYSERİ OSB'DE BİR UYGULAMA

3.1. Araştırmanın Amacı	62
3.2. Araştırmanın Önemi	63
3.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kısıtlamaları	64
3.4. Araştırmanın Hipotezleri	65
3.5. Uygulama	66
3.5.1. Güvenilirlik Analizi	66
3.5.2. Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) Değerleri	66
3.5.3. Firmaların Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular	67
3.5.4. Hata ve Hileyle Karşılaşma Sıklığı ile İlgili İfadelerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	69
3.5.5. Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü ile İlgili İfadelerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	72
3.5.6. Faktör Analizi	75
3.5.7. Araştırma Kapsamındaki Hipotezlerin Test Edilmesi	79
3.5.7.1. T-testi Sonuçları	79
3.5.7.2. ANOVA Analizi Sonuçları	82

SONUÇ	89
KAYNAKÇA	91
EKLER	101
Ek1 Anket Formu	101
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhasebe Kayıtlarında Hata ve Hilelerin Ortaya Çıkarılması ve Engellenmesinde İç Kontrolün Rolü

Meltem KESKİN

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Murat KOÇSOY

2021-Sayfa: 99+XIV

Jüri: Doç. Dr. Eymen GÜREL

Doç. Dr. Tansel HACIHASANOĞLU

Dr. Öğretim Üyesi Murat KOÇSOY

Günümüzde küreselleşmenin artması ile birlikte ekonomik yapıda, teknolojik gelişmelerin ve buna bağlı olarak ticari işlem çeşitliliğinin artması muhasebe sisteminde ortaya çıkacak hata ve hileleri arttırmaktadır. Bu artış finansal tabloları analiz ederek karar verecek olan paydaşların kararlarında yanılmalarına sebep olacaktır. Son zamanlarda artan hileli işlemler teknolojinin de gelişmesi ile birlikte önüne geçilemez bir hal almaktadır. Hileli işlemler işletmeye maddi zarar vermekle kalmayıp işletmenin imajının sarsılmasına, işletmenin iflas etmesine ve paydaşların mağdur olmasına sebep olmaktadır. İşletmeler açısından hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesi zordur. Dolayısıyla hile tespit edilene kadar işletmeler ağır darbeler alacaktır. Yaşanan bu olumsuzluklar iç kontrol sistemine duyulan ihtiyacı beraberinde getirmiştir. İşletmenin muhasebe sisteminde hata ve hilenin yaşanmaması için etkin bir iç kontrol sisteminin olması gerekir. İç kontrol sistemi işletmenin faaliyetlerinin aksamaması ve işletmenin belirlemiş olduğu hedeflere ulaşmak için işletmelerde bulunması gereken bir sistemdir. Etkin bir iç kontrol sistemi işletme varlıklarının korunması, varlıkların etkin ve verimli kullanılması ve finansal tablolara olan güveni sağlamaktadır. Muhasebede hata ve hilelerin engellenmesinde iç kontrolün rolü başlıklı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak hata ve hile kavramlarına, hata ve hilenin yaygınlığı, hata ve hile türlerine değinilmiştir. İkinci bölümde kontrol ve iç kontrol kavramları, iç kontrolün amaçları, iç kontrolün türleri, iç kontrolle ilgili Türkiye ve dünyada yapılan yasal düzenlemeler ve hata ve hile ile ilgili Türkiye’de ve dünyada

karşılaşılan skandallara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise muhasebede hata ve hilenin ortaya çıkartılması ve önlenmesinde iç kontrolün etkinliğini ölçmek için nicel veri toplama yöntemi olan anket yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hata, Hile, İç Kontrol, Organize Sanayi Bölgesi, Kayseri

ABSTRACT

Master Thesis

The Role of Internal Control in Revealing and Preventing Errors and Frauds in Accounting Records

by

Meltem KESKİN

Supervisor: Assist Prof. Dr. Murat KOÇSOY

2021-Page: 99+XIV

**Jury: Assoc. Prof. Dr. Eymen GÜREL
Assoc. Prof. Dr. Tansel HACIHASANOĞLU
Assist Prof. Dr. Murat KOÇSOY**

Today, with the increase in globalization, the economic structure, technological developments and the increase in commercial transaction increase the errors and frauds that will occur in the accounting system. This increase will cause the stakeholders, who will make decisions by analyzing the financial statements, to be mistaken in their decisions. Recently, the increasing number of fraudulent transactions becomes inevitable with the development of technology. Fraudulent transactions not only cause material damage to the business, but also cause the image of the business to be shaken, the business to go bankrupt and the stakeholders to be victimized. It is difficult for businesses to detect and prevent fraud. Therefore, businesses will take heavy blows until fraud is detected. These negativities brought along the need for an internal control system. An effective internal control system must be present in the accounting system of the enterprise in order to avoid mistakes and fraud. The internal control system is a system that must be found in businesses in order to ensure that the operations of the enterprise are not interrupted and to achieve the goals set by the enterprise. An effective internal control system ensures the protection of business assets, effective and efficient use of assets, and confidence in financial statements. This study titled the role of internal control in preventing errors and frauds in accounting consists of three parts. In the first part, generally the concepts of error and cheating, the prevalence of mistakes and cheating, types of mistakes and cheating are discussed. The second part of controls and internal control

concepts, internal control purposes, internal control types, in internal controls related to Turkey and related regulations and error and fraud in the world and has been included to the scandals encountered in the world. In the third part, the survey method, which is a quantitative data collection method, was used to measure the effectiveness of internal control in revealing and preventing errors and fraud in accounting.

Keywords: Error, Fraud, Organized industrial Zone, Kayseri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. İç Kontrolün Bileşenleri ve 17 İlkesi	37
Tablo 3.1. Güvenilirlik Analizi Sonuçları	66
Tablo 3.2. Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) Değerleri	67
Tablo 3.3. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular	67
Tablo 3.4. Hata ve Hileyle Karşılaşma Sıklığı ile İlgili İfadelerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	69
Tablo 3.5. Hata ve Hileyle Karşılaşma Sıklığı ile İlgili İfadelerin Frekans ve Yüzdeleri	70
Tablo 3.6. Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü ile İlgili İfadelerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	72
Tablo 3.7. Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü ile İlgili İfadelerin Frekans ve Yüzdeleri	73
Tablo 3.8. Faktör Analizi Sonuçları	75
Tablo 3.9. Faktör Analizi Dışında Kalan İfadeler	76
Tablo 3.10. Hata ve Hileyle Karşılaşma Sıklığı ile İlgili İfadelere ait Faktörlerin İsimlendirilmesi ve Faktör Yükleri	76
Tablo 3.11. Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü ile İlgili İfadelere ait Faktörlerin İsimlendirilmesi ve Faktör Yükleri	77
Tablo 3.12. H_1 ve H_2 Hipotezlerine Ait T-testi Sonuçları	78
Tablo 3.13. H_3 ve H_4 Hipotezlerine Ait T-testi Sonuçları	79
Tablo 3.14. H_5 ve H_6 Hipotezlerine Ait ANOVA Analizi Sonuçları	81
Tablo 3.15. İç Kontrol Departmanının Faaliyet Süresinin Hata Önleme Rolüne İlişkin Games Howell Testi Sonucu	81
Tablo 3.16. H_6 Hipotezine Ait ANOVA Analizi Sonuçları	82
Tablo 3.17. H_7 Hipotezine Ait ANOVA Analizi Sonuçları	83
Tablo 3.18. İç Kontrol Departmanında Çalışan Personellerin Deneyim Süresinin Hata Önleme Rolüne İlişkin Games Howell Testi Sonuçları	83
Tablo 3.19. H_8 Hipotezine Ait ANOVA Analizi Sonuçları	84
Tablo 3.20. İç Kontrol Departmanında Çalışan Personellerin Deneyim Sürelerine İlişkin Games Howell Testi Sonucu	85
Tablo 3.21. Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Hile Üçgeni	14
Şekil 1.2. Varlıkların Kötüye Kullanımı	22
Şekil 1.3. Yolsuzluk Türleri	24
Şekil 1.4. Finansal Tablo Hileleri.....	25
Şekil 2.1. COSO Küpü.....	53
Şekil 2.2. COCO Modeli.....	67

KISALTMALAR LİSTESİ

ACFE	: Association of Certified Fraud Examiners (Sertifikalı Hile Denetçileri Derneği)
a	: Alfa
BASEL	: Bankacılık Denetim ve Gözetim Komitesi
BBDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
COCO	: Canadion Institute Of Chartered Accountants Criterio Of Control Framework (Kanada İç Kontrol Modeli)
COSO	: The Committee of Sponsoring Organisations of the Treadway Commission(Sponsor Organizasyonlar Komitesi)
HH	: Hata Hile
İK	: İç Kontrol
IIA	: Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü
ISACA	: Bilgi Sistemleri Denetim ve Kontrol Birliği
INTOSAI	: Uluslararası Yüksek Denetim Kuruluşları Örgütü
KDV	: Katma Değer Vergisi
KMO	: Kaiser- Meyer- Olkin
KMYK	: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
MHUD	: Maliye Hesap Uzmanları Derneği
n	: Örneklem Sayısı
ORT	: Ortalama
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
p	: Signifinance
SOX	: Sarbanes Oxley Yasası
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu

- STD SP** : Standart Sapma
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- TEPAV** : Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
- TFRS** : Türkiye Finansal Raporlama Standartları
- TMS** : Türkiye Muhasebe Standartları
- TTK** : Türk Ticaret Kanunu
- VUK** : Vergi Usul Kanunu
- YTTK** : Yeni Türk Ticaret Kanunu

ÖNSÖZ

Ülkemizin içinde bulunmuş olduğu bu zorlu ve uzun süreçte sabrını ve bilgisini bir an bile esirgemeyen kıymetli tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Murat KOÇSOY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bütün eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen çıktığım her yolda arkamda duran babam Ali Fuat YURTSEVEN'e, tez yazım sürecinde en az benim kadar yorulan bana her zaman destek veren sevgisini ve güvenini bir an olsun esirgemeyen sevgili annem Meral YURTSEVEN'e, sevgisi ile beni her zaman destekleyen verdiğim her kararda yanımda olan kardeşim Çağla YURTSEVEN'e, yapmış olduğum çalışma için gerekli alt yapıyı bana kazandıran bu süreçte sabrı ve bilgisi ile beni destekleyen eşim Orhan KESKİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Muhasebe; işletmelerde mali işlemleri sistematik bir şekilde kaydeden, sınıflandıran, özetleyen, analiz eden ve yorumlayarak muhasebe bilgi kullanıcılarına raporlayan bilim dalıdır. (Aslan, Kepçe ve Kepçe, 2014, s. 4). Muhasebe sistemi bu işlevleri yerine getirirken işletmede bir takım hatalı ve hileli işlemle karşılaşmaktadır. Hatalı ve hileli işlemler sonucunda işletmede sunulan finansal bilgiler gerçeği yansıtmamaktadır. Bu durumda işletme içi ve işletme dışındaki çıkar gruplarının kararlarını olumsuz yönde etkileyecektir. Gerçeği yansıtmayan bilgiler işletmenin belirlemiş olduğu hedeflere ulaşmasını engelleyecek bu durum işletmelerin varlıklarını kaybetmesine sebep olacaktır. Bunun yanı sıra işletme dışında bulunan paydaşların yatırım kararlarında yanılgılara sebep olacak bu durum yatırım yapma kararını olumsuz etkileyecektir. Bu durum karşısında yatırımcının ekonomik varlıkların kaybetme riski karşılaşacaklardır.

Son dönemlerde ülkemizde ve dünyada artış gösteren hile olayları işletmenin belirlemiş olduğu hedeflerin önündeki en büyük engellerdendir. İşletmenin muhasebe isteminde meydana gelen hata ve hileler işletmeye maddi zarar vermekle kalmayıp işletmenin toplumsal imajını zedelemektedir. Bu durum işletmeye olan güveni azaltmakla kalmayıp işletmenin iflas etmesine sebep olacaktır. Hata ve hile kavramları insan hayatı var olduğu günden itibaren ortaya çıkan kavramlardır. Gündelik hayatımızda sık sık karşılaştığımız ve bizi çoğu kez yanılgıya düşürmektedir.

Hata, yanlışlıkla ve herhangi bir menfaat sağlamaksızın yapılan yanlışlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhasebede karşılaştığımız hatalar genellikle bilgi yetersizliği, tecrübe yetersizliği ve dalgınlık sonucunda oluşmaktadır. Hile kavramında durum farklıdır. Hile, kasıtlı olarak yapılan karşı tarafı kandırmak bu durumdan menfaat sağlamak amacıyla yapılır. Hile yapmak, tecrübe ve deneyim gerektiren bir faaliyettir. Muhasebe kayıtlarında yapılan hileler karşısında birçok kişi zarar görmektedir. Muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hilelerin etkileri mikro ve makro düzeyde ortaya çıkmaktadır. Mikro düzeyde etkiye sahip olan hileler paydaşlara, borç verenlere, ortaklara ve çalışanlara zarar verirken makro düzeyde yapılan hileler ise, devlet ve topluma zarar vermektedir. Günümüzde işletmelerde yaşanan hileler büyük bir sorun

haline gelmiştir. Gerçekleştirilen muhasebe hilelerinde küçük bir kesim çok büyük faydalar sağlarken diğer taraftan büyük kesimlerde geri dönüşü olmayan zarara sebebiyet vermektedir. Muhasebe sisteminde yapılan hileler işletme ilgililerine eksik ve hatalı bilgiler sunarak yanlış karar vermelerine sebep olmakta, ülke ekonomisini olumsuz etkilemekte en önemlisi muhasebe mesleğine olan güveni azaltmakta ve hatta yok etmektedir. Muhasebe hilelerinin en önemli makro etkilerinden bir tanesi devletin geliri olan vergiyi etkilemektedir.

Bu araştırmanın amacı, Kayseri ili Organize Sanayi Bölgesi (OSB)'nde faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe iş ve işlemlerinde oluşan hata ve hilelerin ortaya çıkartılması ve engellenmesinde iç kontrol sisteminin etkililiğini ölçmektir. Ayrıca işletmelerin ne kadarında iç kontrol sistemi olduğunu tespit etmekle beraber işletmelerin iç kontrol sistemine ne kadar ihtiyaç duyduklarını tespit etmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HATA VE HİLE KAVRAMI

1.1. Hata Kavramı ve Özellikleri

Hata kavramının dilimize ilk olarak Arapça’da kullanılan “خطاء” kelimesinden geçtiği bilinmektedir. Bu kelime, Arapça’da “yanılgı, yanlış” anlamlarına gelmektedir (<https://www.etimolojiturkce.com>, 2019). Türk Dil Kurumu hata kavramını, “İstemeyerek ve bilmeyerek yapılan yanlış, kusur, yanılma, yanılğı” olarak tanımlamaktadır (TDK sozluk.gov.tr, 2019). “TMS 8 Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardı” hatayı şu şekilde açıklamaktadır;

“Hatalar, mali tablo kalemlerinin tanınması, ölçülmesi, sunulması ve açıklaması sırasında ortaya çıkar. Eğer mali tablolar, önemli bir hata veya işletmenin mali durumunu, mali performansını veya nakit akışlarını yanlış göstermeye yönelik önemsiz de olsa kasıtlı yapılmış ön bir hatayı içeriyorsa, TFRS’ye uygun değildir. Cari dönemde yapılan hatalar mali tablolar onaylanmadan önce saptanırsa cari dönemde düzeltilmelidir. Ancak bazı durumlarda hatalar, sonraki dönemlerde fark edilir ve bu geçmişe yönelik hatalar karşılaştırmalı bilgilerde izleyen dönemlere ilişkin mali tablolarda düzeltilir” (TMS8, Paragraf 42-47).

Eren (1999)’e göre hata, dar ve geniş anlamlarda olmak üzere iki sınıfta incelemiştir. Dar anlamda hata, gerçek hakkında bilinç dışı yapılmış olan yanlışlıklar ve eksikliklerdir. Geniş anlamda hata ise, içerisinde hem bilinçsizlik hem de bilgisizlik barındıran durumlar için söz konusudur. Yani burada hataya neden olan esas unsur bilgisizliktir (Eren, 1999, s. 457).

Pamukçu (2000)’ya göre hata, şirket personelinin bilmeden ya da istemeden yaptığı yanlışlıkların bütünüdür. Pamukçu hataları şu örneklerle açıklamaktadır:

- Şirket personelinin, mali tabloları hazırlarken işletmede gerçekleşen işlemlerin kayıtlara hatalı ve noksan kaydedilmesinden kaynaklı hatalar söz konusu olabilmektedir. Bu duruma örnek verilecek olunursa, yıl sonunda bazı

satıcılardan gelen faturaların gözden kaçırılarak kayıtlara hiç girilmemesi veya satış fiyatlarının hatalı girilmesi sonucunda satış fiyatı ve alacak miktarında eksiklik ya da fazlalığın ortaya çıkmasıdır.

- İşletmede çalışan ilgili personelin bir takım olası durumları yanlış yorumlaması sonucu yapılacak tahminlerin hatalı olmasına yol açabilir. Örneğin, demirbaşlarda kayıtlı olan teknolojik bir cihazın, zamanla yıpranmış olmasından dolayı aktif olarak kullanılmadığı bilinmektedir. İlgili cihazın satılamayacak bir halde olmasına rağmen satılabileceği düşünülerek cihaza karşılık ayırmaması gibi.
- Şirket personeli hesapların sınıflandırılmasında da hata yapabilir. Bu duruma örnek verilecek olursa, maddi duran varlıklarla ilgili yapılan masraf olarak sayılabilecek harcamaları dönem gideri olarak kaydetmek yerine; ilgili maddi duran varlık hesabına kaydedilerek aktifleştirilmesi veya kısa vadeli borçların uzun vadeli borç olarak kaydedilmesi gibi.

Maliye Hesap Uzmanları Derneği'ne göre hata “*Muhasebe hataları genel de kanun, yönetmelik ve yönerge gibi yasal mevzuatlara, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve işletme politikaları ile doğruluğu kabul edilen diğer ilke ve prensiplere aykırı fakat içerisinde kasıt unsuru taşımayan eylem ve davranışlar olarak tarif edilebilir*” (MHUD, 2004, s. 128).

Uzay (2001) hata kavramını, “*Muhasebede hata (error), şirket personelinin unutkanlık, dikkatsizlik, bilgisizlik gibi nedenlerle bilmeyerek ve/veya istemeyerek yapmış olduğu yanlışlıklar*” olarak tanımlamıştır (Uzay, 2001, s. 2).

Hata, bilmeden ve istemeden yapılan yanlışlıklar olarak da tarif edilebilir. Hata kavramını hile kavramından ayıran en belirgin özellik herhangi bir kasıt içermemesidir. Örnek verecek olursak, mali bir tablonun hazırlanışı sırasında herhangi bir değer üzerinde yapılan rakamsal yanlışlıklar, içerisinde bir kasıt unsuru taşımadığı için hata sayılmaktadır. Fakat mali tabloların hazırlanışı sırasında kasıtlı bir şekilde yanlış rakamları mali tablolara geçirerek yatırımcıların aldatılması ise hile boyutuna girmektedir. Bu iki durumda da rakamlarda yapılan yanlışlıkların boyutu birbirinden farklıdır. Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere muhasebe hatalarında bilerek ve isteyerek kasıtlı bir şekilde yapılma söz

konusu değildir. Gereken dikkatin gösterilmemesi söz konusudur (Eker, 2018, s. 22).

1.2. Muhasebe Hatalarının Nedenleri

Muhasebe işlemlerinde yapılan hatalar temelde unutkanlık, dikkatsizlik, ihmal, bilgisizlik veya tecrübesizlik gibi nedenlerden meydana gelmektedir. Bu nedenler aşağıda daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır (Ayan Anuk, 2015, s. 48).

1.2.1. Bilgisizlik ve Tecrübesizlik

İşletmenin muhasebe bölümünde hizmet veren muhasebe personelinin, genel kabul görmüş muhasebe ilke ve esasları bunun yanında bu alanda düzenlenmiş yasal mevzuatlar ve işletmenin muhasebe düzeni hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerekir. İlgili personelin yeterli bilgiye sahip olmaması birtakım düzensizliklere yol açmaktadır.

İşletmelerde ortaya çıkan muhasebe hatalarını önlemek için atılacak ilk adım, kendini iyi yetiştirmiş, nitelikli ve bilgi sahibi olan kişilerin işletmede istihdamını sağlamaktır. Bu yetkinliklere sahip personellerin işletmede istihdam edilmesi, hataların meydana gelmesini önleyerek işletmenin verimliliğini artıracaktır. Bunun yanı sıra kurum içi eğitimlerin verilmesi, gerekli görülmesi halinde seminer ve konferansların yapılması ve personellerin bu etkinliklere yönlendirilmesi yapılan hataların en aza indirilmesi için alınan önlemlerden bazılarıdır (Öztoprak, 2017, s. 19).

1.2.2. İhmal ve Dikkatsizlik

Muhasebe ile ilgili işlemler ve olaylar oluşturulurken en az bilgi kadar önem arz eden diğer bir konu da işlem ve olaylara karşı gerekli dikkat ve özenin gösterilmesidir. Gerekli dikkat ve özenin gösterilmemesi; ilgisizlik, unutkanlık, ya da ihmal etmekten kaynaklanabilir. Dolayısıyla bu gibi durumlar muhasebe işlemlerinde hata yapılmasına yol açmaktadır (Kirik, 2007, s. 39). Muhasebe işlemlerinde hataların yapılmasına sebep olan ihmal ve dikkatsizlik dönem sonlarında düzenlenen mizanlarla ortaya çıkmaktadır. İhmal ve dikkatsizlikten kaynaklı hataların diğer hatalara kıyasla tespit edilmesi daha kolaydır. İhmal ve dikkatsizlikten dolayı yapılan hatalar sonucunda zarar gören üçüncü kişilerin

hataların farkına varıp hatırlatması sonucunda da tespit edilebilir (Pamukçu, 2000, s. 6).

1.3. Muhasebede Hata Türleri

Gelişen teknoloji ile birlikte muhasebe işlemleri büyük ölçüde bilgisayar programları ile yapılmaktadır. Bilgisayar destekli muhasebe programları sayesinde muhasebe işlemlerindeki hatalar daha da azalmış hatta bazı hata türleri tamamen yok olmuştur. Buna rağmen yapılan uygulamalarda sıkça karşılaşılan hata türleri şu şekilde sıralanabilir (Irmak, Çağlayan, Arslan Kurnaz, ve Bal, 2002, s. 32);

- Matematiksel Hatalar
- Kayıt Hataları
- Unutma ve Tekrarlama Hataları
- Nakil Hataları
- Bilanço Hataları vs.

1.3.1. Matematiksel Hatalar

Muhasebe işlemleri yapılırken defter ve belgelerde ortaya çıkan matematiksel (işlem) hatalarıdır. Örneğin, bir işletme de pazarlama giderleri hesabının borç kalanı 40.000 TL'dir. Fakat yanlış toplama işlemi sonucunda 60.000 TL olarak kaydedilerek, Dönem Kârı ve Zararı Hesabına 60.000 TL olarak aktarılmıştır. Pazarlama giderleri hesap kalanının yanlış hesaplanmasından dolayı hatalı işlem yapılmıştır. Hesaplamalarda hata yapıldığı için meydana gelen 20.000 TL'lik fark dönem kârının 20.000 TL noksan hesaplanmasına neden olacaktır. Bu durum, dönem sonunda ödenecek olan verginin 60.000 TL yerine 40.000 TL üzerinden hesaplanmasına neden olacaktır. Dolayısıyla işletme, vergi oranının %20 olduğu varsayılan bir dönemde 4.000 TL eksik vergi ödeyecektir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve muhasebe işlemlerinin bilgisayar ortamında yapılması matematiksel hataları azaltmıştır. Yapılması muhtemel diğer hesaplama hataları da şu şekilde sıralanabilir (Akbaba, 2012, s. 13);

- Günlük defter ve büyük defter toplamalarında yapılan muhasebe hataları,
- Kasa defterinde toplama ve çıkarma ile ilgili yapılan hatalar,
- Envanter kayıtlarında yapılan toplama ve çıkarma işlem hataları,

- Amortisman hesaplarında yapılan işlem hataları,
- Fatura üzerinde yazan KDV hesaplamasında yapılan çarpma işlemi hatası,
- Bilanço toplamalarında yapılan işlem hataları,
- Yeniden değerlendirme işlemleri sırasında yapılan çarpma işlemi hataları.

1.3.2. Kayıt Hataları

İşletmelerde, muhasebe işlemlerinin yapıldığı esnada ilgili belgelerin hesaplamalarında hata yapılması, belgelere ait rakamların kayıtlara yanlış girilmesi ya da hesabın borç tarafına kaydedilmesi gereken bir işlemin alacak tarafına veya tam tersi alacak tarafına kaydedilmesi gereken bir işlemin borç tarafına kaydedilmesi sonucunda meydana gelen hatalardır. Bu durum, ilgili muhasebe hesaplarının yanlış yorumlanmasına neden olmaktadır. Muhasebede yapılan kayıt hatalarını üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar (Altuncu ve Kütük, 2009, s. 35);

- Rakamsal Kayıt Hataları
- Hesap Hataları
- Borç ve Alacak Taraflarının Karıştırılmasıyla ilgili hatalar

1.3.2.1. Rakamsal Kayıt Hataları

Rakamsal kayıt hataları, muhasebe belgelerindeki rakamların muhasebeleştirilmesi sırasında kayıtlara yanlış aktarılmasıdır. Yapılan bu hatalar, genellikle rakamların sonlarına yazılan sıfırların eksik/fazla yazılması veya rakamların kendi içerisinde yer değiştirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Muhasebe işlemlerinde yazılan bir rakamın 1.000 TL yerine 100 TL yazılması veya 854 TL yerine 845 TL yazılması rakamsal kayıt hatasına örnek gösterilebilir (Haftacı, 2007, s. 152-153).

Örneğin, X firması 31.12.2019 tarihinde Y firmasına olan kredili borcuna karşılık 469,000 TL tutarında çek vermiştir. Bu işlemin X firması tarafından yevmiye kaydı şu şekilde yapılmıştır:

320 Satıcılar Hs.	496.000	
103 Verilen Çekler ve Ödeme Emirleri		496.000
Açıklama: Y firmasına olan kredili borca karşılık çek verilmesi işlemi		

Yukarıda verilen duruma göre X firması Y firmasına verdiği 469,000 TL'lik çeki kendi kayıtlarına hatalı bir şekilde 496,000 TL olarak işlemiştir. Hatayı düzeltmek için aradaki fark kadar ters kayıt yapılması gerekir.

1.3.2.2. Hesap Hatası

Yapılan muhasebe işlemlerinin muhasebe kanun hükümlerine ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinde belirtilen kurallara göre yorumlanmayıp yanlış yorumlanması ve bu işlemlerin muhasebe kaydı yapılırken yanlış hesaplara kaydedilmesi hesap hatalarına neden olmaktadır (Kaval, 2005, s. 64). Örneğin, X işletmesinde 06.12.2019 tarihinde işletmede kullanılmak için 60.000 TL+%18 KDV değerinde bir bilgisayar nakit olarak satın alınmıştır. Bu işlemlerle ilgili kayıtlar aşağıdaki gibi yapılmıştır (Kirik, 2007, s. 45).

153 Ticari Mallar Hs. 191 İndirilecek KDV Hs.	60.000 10.800	
320 Satıcılar Hs.		70.800
Açıklama: Bilgisayar satın alınması işlemi		

Yukarıdaki kayıta görüldüğü gibi satın alınan bilgisayar ticari mallar hesabına kaydedilmiştir. Oysaki işletmeye alınan her türlü araç ve gereçler “255 Demirbaşlar” hesabına kaydedilmesi gerekmektedir. Hatta peşin satın alım yapılmasına rağmen veresiye alış gibi yansıtılmış 100 Kasa Hesabı yerine 320 Satıcılar Hesabı kullanılmıştır. Bu durumu düzeltmek için öncelikle yapılan ilk kaydın ters kayıt ile iptali sağlanır ve sonrasında doğru kayıt yapılır. Doğru kayıt aşağıdaki gibi olacaktır.

Hatalı işlemin ters kayıt ile kapatılması;

320 Satıcılar Hs.	70.800	
153 Ticari Mallar Hs. 191 İndirilecek KDV Hs.		60.000 10.800
Açıklama: Hatalı kaydın iptal işlemi		

Gerçekleştirilen işlemin doğru kaydı;

255 Demirbaşlar Hs. 191 İndirilecek KDV Hs.	60.000 10.800	
100 Kasa Hs.		70.800
Açıklama: Bilgisayar satın alınması işlemi		

1.3.2.3. Borç ve Alacak Taraflarının Karıştırılması

Muhasebe işlemleri, çift taraflı muhasebe esasına göre kayıt edilir. İşlemlerin doğru algılanması ve hesap isimlerinin doğru olmasına rağmen dalgınlıkla alacaklı kayıt edilmesi gerekirken borçlu veya borçlu kayıt edilmesi gerekirken alacaklı olarak kayıt edilmesinden dolayı oluşan hatalardır. Örneğin, X işletmesi alacaklı olduğu Y işletmesinden kredili alacağına karşılık 1.000 TL değerinde çek almıştır. X işletmesinin hatalı kaydı şu şekildedir;

120 Alıcılar Hs.	1.000	
101 Alınan Çekler Hs.		1.000
Açıklama: X işletmesinin alacağına karşılık çek alması işlemi		

Bu yevmiye kaydında, 101 Alınan Çekler hesabının borcuna ve 120 Alıcılar Hesabının alacağına kayıt yapılması gerekirken tam ters şekilde kaydedilmiştir.

1.3.3. Unutma ve Tekrarlama Hatası

Muhasebenin dönemsellik ilkesi gereği, yapılan çalışmaların ilişkili olduğu döneme kaydının yapılması gerekir. Muhasebenin bu ilkesine göre işletmenin yapmış olduğu alım/satım, gider gibi işlemlerin ilgili oldukları döneme kaydının yapılmaması veya unutulması sonucu ortaya çıkan hatalardır. Tekrarlamada ise unutmanın tersi durum yaşanmaktadır. İşletmenin yapmış olduğu işlemlerin birden fazla muhasebe kaydının yapılması sonucu ortaya çıkan hatalardır. Bu tür hataya mükerrer kayıt hatası da denilmektedir. Bu hata genellikle ödeme işlemleri sonradan yapılacak olan işlemlerin hem belge aslı hem de ödeme sırasında iki kez muhasebeleştirilmesi ile meydana çıkar (Açık, 2012, s. 353-354). Örneğin, İşletmenin sipariş olarak verdiği bir ticari mal işletmeye gelmeden önce kaydı oluşturulur; daha sonra siparişi verilen ticari mal işletme tarafından teslim alındığı an mal tekrardan muhasebeleştirilirse aynı ticari malın birden fazla muhasebe kaydının yapılmasından kaynaklı mükerrer kayıt hatası ortaya çıkar.

1.3.4. Nakil Hataları

Muhasebe işlemleri sırasında hesaplanan tutarların, herhangi bir hesaptan başka hesaba aktarılırken yanlış yazılması veya tutarların doğru şekilde yazılıp hesap adlarının yanlış yazılmasından dolayı ortaya çıkan hata türüdür (Güçlü, 2007, s. 74). Örneğin, 10.000 TL tutarında hammadde alan bir işletme, almış olduğu hammaddeyi yevmiye defterine 10.000 TL olarak kaydetmiştir. Ancak bu kaydı yevmiye defterinden büyük deftere aktarırken 1.000 TL olarak aktarmış olması nakil hatalarına örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer örnek ise, 10.000 TL'lik bir ticari mal alımı sırasında %18 oranında ödenecek 1.800 TL KDV'nin, 191 İndirilecek KDV Hesabı yerine 391 Hesaplanan KDV Hesabına kaydedilmesi de nakil hatalarına örnek teşkil etmektedir. Muhasebe işlemleri sırasında meydana gelen önemli nakil hatalarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Kaymak, 1996, s. 80);

- Tutarın yanlış girilmesi,
- Doğru olan tutarın yanlış hesaba aktarılması,
- Borcuna yazılması gereken tutarın aynı hesabın alacağına yazılması,
- Yevmiye defteri ile büyük defter arasındaki nakil sırasında yazılan bir rakamın iki kez geçirilmesi,
- Tutarların yevmiye defterinden büyük deftere nakil işleminin unutulması

Geçmişte muhasebe kayıtları elle yapıldığı için nakil hatalarına sıkça rastlanmaktaydı. Günümüzde ise, bilgisayar destekli muhasebe sistemlerinin gelişmesi ile beraber muhasebe kayıtlarının da bilgisayar ortamına taşınmasının nakil hatalarını büyük ölçüde ortandan kaldırdığı söylenebilir.

1.3.5. Bilanço Hataları

Bilanço, işletmenin belirli tarihlerde sahip olduğu varlıkları ve bu varlıkların finanse edildiği kaynakları ayrıntılı bir şekilde gösteren mali tablolar şeklinde tanımlanabilir. Bilanço, muhasebe sisteminde yer alan en önemli tablolardan bir tanesidir. Bilançolar sayesinde; işletme sahipleri, ortaklar, yatırımcılar, devlet, bankalar ile işletmenin ilişki içerisinde bulunduğu diğer kişiler ve kurumlar, bankalar ve işletmenin belirlenen tarihte varlıkları ve kaynakları hakkında doğru bilgilere sahip olabilirler (Akdoğan ve Tanker, 2001, s. 60).

Bilanço düzenlenirken muhasebenin temel ilke ve prensipleri dikkate alınmaktadır. Bilanço hazırlanırken bu ilke ve esaslara uyulmaması halinde ise bilançoda hatalar meydana gelmektedir. Ortaya çıkan bilanço hataları iki grupta incelenmektedir (Doğan ve Nazlı, 2015, s. 195-212).

1.3.5.1. Değerleme Hataları

Muhasebe departmanında çalışan personellerin, tecrübesizliklerinden dolayı bilançonun aktif ve pasif taraflarını değerlendirirken yanlış hesaplama yapmalarından kaynaklı olarak hatalı sonuçların ortaya çıkması, değerlendirme hatalarını meydana getirmektedir. Örneğin; stokların değerlemesi yapılırken stokların noksan değerlendirilmesi ya da aktifleştirilmesi gereken bir harcamanın gider olarak kaydedilmesi değerlendirme hatalarındandır (Kaval, 2005, s. 65). İşletmeler dönem sonunda Tek Düzen Muhasebe Sistemi ve Vergi Usul Kanunu'na göre envanter işlemlerini gerçekleştirmektedir. Buradaki temel amaç gerekli kalemlerin değerlemelerinin yapılarak ilgili kalemlerin gerçek değerlerini bilançoda göstermektir. Örneğin, taşıtlar, stoklar, çekler, demirbaşlar, vs. gibi kalemler değerlendirme işlemlerine tabi tutularak bilanço günündeki gerçek değeri ile kaydedilir. İşletmeler tarafından yapılması gereken bu işlemler dönem sonunda yapılmazsa veya yanlış yapılırsa düzenlenen bilançolar işletmelerin gerçek durumunu yansıtmayacaktır. Dolayısıyla dönem sonunda ilgili kalemlere Vergi Usul Kanunu'nun 258-330 maddeleri gereğince değerlendirme yapılır. Dönem sonunda yapılmış işlemlerin VUK' un ilgili maddelerinde belirtilen hükümlere aykırı olması durumunda değerlendirme hataları meydana gelmektedir (Kirik, 2007, s. 50).

1.3.5.2. Hesapların Birleştirilmesi

İşletmeler yapmış oldukları işlemleri ve kayıtları Tek Düzen Hesap Planı'na göre ayrı ayrı hesaplarda izlemesi gerekirken yapılan işlemleri tek bir hesap altında izlemeye ya da hesapların birbirleriyle mahsup edilmesi sonucunda meydana gelen hatalardır. Örneğin; X işletmesinin Y işletmesine olan senetli borcu ile Y işletmesine olan senetli alacağını 121 Alacak Senetleri ve 321 Borç Senetleri hesaplarına ayrı ayrı kaydetmesi ve takip etmesi gerekirken, tek bir hesabın borcunu ve alacağını çalıştırarak bu senetlerinin takibini sağlaması bu hataya örnek olarak verilebilir. Tek Düzen Muhasebe Sistemi Genel Tebliğine

göre, bilançodaki hesaplar arasında mahsup yapılamamaktadır (Okay, 2011, s. 46).

1.4. Hile Kavramı

Hile kavramı dilimize ilk olarak Arapça’ da kullanılan “حيلة” kelimesinden geçtiği bilinmektedir. Bu kelime, Arapça’ da “dönüş, döndürme, çare, yöntem, çözüm” anlamlarına gelmektedir (<https://www.etimolojiturkce.com>, 2019). Türk Dil Kurumu ise hile kavramını, “*birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, entrika*” olarak tanımlanmaktadır (TDK sozluk.gov.tr, 2019).

Muhasebede hile kasten aldatma olarak tanımlanmaktadır. Haksız ve yasadışı kazancı güvence altına almak için uygulanan hilenin en yaygın tanımı şu şekildedir:

Bir şeyi sahibinden yasal olmadan almanın iki yolu bulunmaktadır. Birincisi fiziksel güç kullanarak sahip olma ikincisi ise hile yapmaktır. Fiziksel güç kullanarak bir başkasının malına sahip olmak soygun yapmak anlamına gelmektedir ve soygun yapmanın temelinde şiddet yatmaktadır. Hile ise; bir başkasını aldatmak veya zor kullanarak kendisine kişisel kazanç sağlamak ya da bir başka kişiyi zarara uğratmaktır (Ulucan Özkul ve Almalı Özdemir, 2011, s. 8).

Bozkurt (2009)’a göre hile; yolsuzluk, sahtekarlık, usulsüzlük vs. kasıtlı olarak yapılan tüm eylemlerdir. Hile işletmede çalışan personelin, yönetimden sorumlu kişilerin ya da yönetimden sorumlu üçüncü kişilerin bilinçli ve kasıtlı olarak işletmeden menfaat sağlamak için yapmış olduğu tüm davranışları içerir (Bozkurt, 2009, s. 60).

Bu tanımları şu şekilde açıklayabiliriz; Hile genel bir terimdir ve yanlış temsillerle başkalarına üstünlük sağlamak ve bir bireyden yararlanmak üzere, insanın yaratıcılığının geliştirebileceği çok yönlü araçları kapsar. Her araştırmacının hile ile ilgili kendi tanımları bulunmaktadır. (Webster’s new world dictionary, 1964, s. 380)

Hile, herhangi bir düzeyde yönetim tarafından aldatmak için gerçekleştirilen kasıtlı eylemleri ifade eder. Hile zimmete geçirme, gerçeklerle ilgili yalan söyleme, gerçekleri ifşa etmeme, yolsuzluk ve örtbas etme gibi birçok biçim alabilir (Shaker, Richard, ve Rasheed, 2007, s. 122-139).

Hile bir bireyin; bir işletmenin varlıklarını yanlış tahsis etmesi, bir kuruluşun görünür mali performansını veya gücünü bozmak veya başka türlü haksız bir kazanç elde etmek ve aldatmak amacıyla attığı ilk adımdır (B.Mohammed, 2004, s. 28-30).

1.5. Hile Kavramının Özellikleri

Hile için ayrı ayrı açıklamalar yapılsa da yapılan her açıklama da hilenin özellikleri de aslında ortaya çıkmaktadır. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Bozkurt, 2009, s. 60);

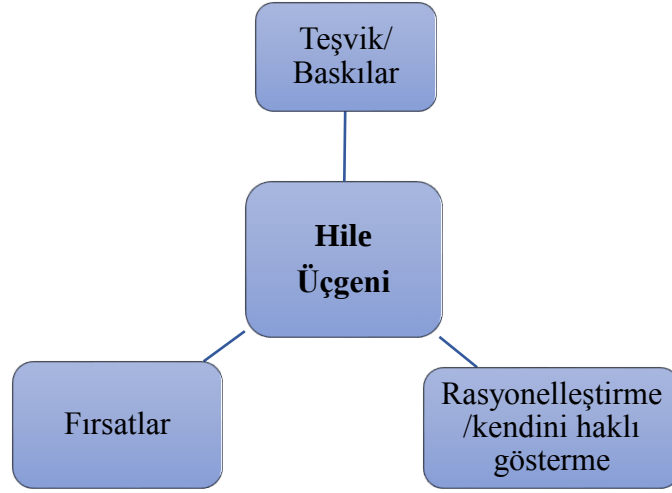
- Hile bilerek ve isteyerek kasıtlı yapılır.
- Genel olarak yapılan hile sonucunda hile yapılan kişi ve işletme zarar görür.
- Hile yapan kişi hile yaptığı kişi ve işletmeyi aldatır.
- Hile, hileyi yapan kişi tarafından gizli yapılan bir olaydır.
- Hile hileyi yapan kişiye doğrudan ve dolaylı olarak fayda sağlar.

Hileyi sınıflandırmadan önce hile üçgeni kavramı hakkında kısaca söz etmek yerinde olacaktır. Hile üçgeni kavramını 1950'li yıllarda ilk olarak ortaya koyan kişi Donald R. Cressey'dir. Cressey insanların hileye yönelme sebeplerini ortaya çıkartmak için oluşturduğu hipotezlerin sonucunda bu kavram oluşmuştur. Cressey'in hipotezi, her hilede üç temel unsurun bulunduğunu belirtir: Teşvik/baskı, fırsat, rasyonelleştirme/ haklı gösterme. Bu üç unsur hile üçgeni olarak bilinir hale gelmiştir. Literatürde kabul gören hile üçgeni hala en yaygın olarak bilinen temel hile çerçevesidir. (Hacıhasanoğlu, Karaca,2015 s. 119). Örnek verecek olursak; işletmede çalışan personelin aşırı borç durumundan dolayı oluşan baskı unsuru, bunun yanı sıra iç kontrolün zayıf olmasından dolayı ortaya çıkan fırsat ve çalışan personelin kendini haklı çıkarmak için kullandığı parayı daha sonra yerine koyacağı bahanesi, bu durumların bir araya gelmesi hile için kaçınılmaz olacaktır (Kiracı, 2013, s. 87-106).

1.6. Hile Üçgeni

Hile üçgeninde üç temel unsur bulunmaktadır. Bunlar; teşvik/baskı, fırsat ve rasyonelleştirme/haklı gösterme olarak sıralanmaktadır.

Şekil 1.1 Hile Üçgeni

Kaynak: Arens, Alvin A., Randal J. Elder, Mark S. Beasley (2006). Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach, 11.bs., Prentice Hall.

1.6.1. Teşvik/ Baskı

Türk Dil Kurumu teşvik kavramını “İsteklendirme, özendirme” veya “Bir kimseyi kötü bir iş yapması için kışkırtma” şeklinde tanımlamaktadır (TDK sozluk.gov.tr, 2019). Baskı, güdü, özentî, teşvik ya da motivasyon olarak birçok isimle karşımıza çıkan bu unsur, çalışan personeli hile yapmaya iten mali ihtiyaç, zorunluluklar ya da bahanelerdir. Baskı aynı zamanda bir insanın maddi anlamda malları çok istediği, ancak bunları elde etmek için paraya ve herhangi bir araca sahip olmadığı için algılanan bir mali ihtiyaç olabilir. Bazı zamanlarda ödenmesi zorunlu olan faturalar, kredi kartı borcu gibi ihtiyaçlar, bazı zamanlarda ise hiç hesapta yokken ortaya çıkan sağlık harcamaları, işsizlik, afet, kaza, uyuşturucu bağımlılığı, kötü alışkanlıklar vb. sebeplerden dolayı ortaya çıkmış karşılanmayı bekleyen zorunluluklar baskı unsuru olabilirler. Çalışanların yüksek kredi ödemelerinin olması, açgözlülük yani tamahkarlık göstermemesi, daha iyi çalışma ve yaşam şartlarını arzulaması, itibarını yükseltme isteği, prime dayalı maaş uygulamasının bulunması baskı unsuru oluşturur. Çalışanın kötü alışkanlıkları da baskıya neden olabilir. Örneğin; çalışanın kumara olan düşkünlüğü sebebiyle büyük borçlar altına girmiş olması gibi durumlarda gelir seviyesinin yetersiz olmasından dolayı borcu ödeyememesi ve ölümle tehdit edilmesi çalışan üzerinde baskı oluşturacaktır (L.Coenen, 2008, s. 85).

Hile yapanları hile yapmaya sürükleyen baskı unsurları kişiden kişiye farklılık gösterebilir (Çelik, 2007, s. 57). Bu unsurları aşağıdaki gibi sıralayabilmek mümkündür;

- İşletme karlılığının ekonomik, endüstriyel ve operasyonel sebeplerden dolayı tehlikeye girmesi (rekabetin artış göstermesi, yasal düzenlemelerde yeniliklerin işletme açısından olumsuz sonuçlar doğurması)
- İşletme yöneticilerinin mali durumunun işletmenin mali durumuna bağlı olması (yönetimdeki terfilerin şirketin performansına bağlı olması, şirketin hisselerine sahip olmaları)
- Şahsi mali ihtiyaçların ortaya çıkması (Aniden ortaya çıkan giderler, kötü alışkanlık, hastalık)
- Personelin şirketteki beklentilerinin karşılanamaması (beklediği terfiyi alamama, beklediği maaşı alamama, işten kovulacağını düşünme)

1.6.2. Fırsat

Hile üçgeninin en önemli unsurlarından biri olan fırsat unsuru genelde işletmenin iç kontrol sisteminin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Çalışanlar bu eksiklik ve zayıflığı fark ettiklerinde onlara hile yapmak için fırsat doğmaktadır. Baskı unsuru ve fırsat bir araya geldiğinde çalışanların hile yapma olasılığı artmaktadır. Fırsat unsurundan kaynaklı ortaya çıkabilecek hileleri önleyebilmek için iç kontrol sisteminin etkinliğinin artırılması ve işletmede çalışanlara hile eğitimlerinin verilmesi gerekmektedir. Çalışanları hileye iten sebeplere bakılacak olursa özellikle baskı ve fırsat unsurlarının arasındaki ilişkiye dikkat etmek gerekmektedir. Bu iki unsur karşılıklı olarak birbirinden etkilenmektedir. Baskı unsurunun güçlü ve önüne geçilemeyecek derecede olması işletmede hile yapmak için fırsat unsurlarını aramaya itecektir ve bunun sonucunda hile yapma süreci hızlanacaktır. Diğer taraftan fırsat unsurunun fazla olması personelin iştahını arttıracak ve hile yapma arzusunu arttırıp onu hile yapmaya itecektir. Bu nedenle, fırsatı en aza indirmek için gerekli çalışmalara daha fazla önem verilmelidir. Etkin bir iç kontrol sistemi fırsat olasılığını en aza indirecektir (Pehlivanlı, 2011, s. 4).

İşletmelerde ortaya çıkacak fırsat unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Terzi, 2012, s. 38);

- İşletmede çalışan personellerin hile yapmasını önleyecek ve yapılan hileyi ortaya çıkaracak iç kontrol yapısının zayıf olması,
- İşletme ortakları ve üçüncü kişiler ile yapılan gizli anlaşmalar,
- İşletmede çalışan personellerin yaptığı işlerin kalitesinin değerlendirilmesindeki yetersizlik,
- Hile yapan çalışanların cezalandırılması için gerekli disiplinli ortamın bulunmaması,
- İşletme yöneticilerinin bilgisizliği, yeteneksizliği,
- İşletmede çalışan personeller arasında bilgi alışverişinin zayıf olması,
- İşletmede var olan ahlaki politikaların, değerlerin ve bu yöndeki yaptırımların zayıf olması,
- İşletmede yapılan denetim faaliyetlerinin eksikliği.

1.6.3.Haklı Gösterme

Hile üçgeninin üçüncü ve son parçası rasyonelleşme ya da kendini haklı göstermedir. İşletme çalışanlarının yaptıkları hileleri kendince haklı gösterme çabalarıdır. Bir çalışanın hile yaptığını belirleme sürecidir. Ahlaki kuralları eksik olan çalışanlar için hile süreci kolaydır. Yüksek ahlak standartlarına sahip çalışanlar için süreç o kadar kolay olmayabilir. Çalışanın hile için kendi kendini ikna etmesi gerekebilir. Akıllarında mazeret oluşturarak hile yapmanın onlar için hiçbir sorun yaratmayacağına kendilerini inandırırılar. Zimmetine geçirdiği parayı hak ettiğini düşünebilir ya da şirkete geri ödeyeceğini aklında kurgulayıp kendine haklı pay çıkartabilir. Haklı gösterme unsuru hile üçgeninde baskı ile fırsat arasında köprü görevi yapmaktadır ve hile üçgeninin en tehlikeli parçasıdır. Çünkü haklı gösterme unsuru kontrolün en az yapıldığı yerdir. Yönetimin haklı göstermeyi ortadan kaldırması neredeyse imkansızdır. Çünkü çalışanların kafasından geçenleri kontrol etmek zordur. Hile yapan çalışanların kendini haklı göstermek için kullandıkları bahaneleri şu şekilde sıralayabiliriz (Peterson ve Zickmund, 2004, s. 28-34);

- Sadece borç para alıyorum ve mümkün olan en kısa sürede geri vereceğim.
- Bu şirket bensiz ayrılacaktı, bu yüzden bu parayı hak ediyorum bu yüzden hakkımdan fazlasını almayacağım.
- Kimse incinmiyor.

- İşletme bunu çoktan hak etmişti.
- İnsanlar buna ne kadar ihtiyacı olduğunu bilselerdi anlarıydı.
- Herkes yapardı.
- İşletme zaten çok kazanan bir işletme bu paraya ihtiyacı yok.
- İşletme benim hakkımı yiyordu.
- Yaptığım işlemin suç olduğunu bilmeden yaptım.

1.7. Hile Türleri

Hile çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Hileyi yapan kişiler ve hileye maruz kalan kişiler bakımından aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür (Ulucan Özdemir ve Özdemir, 2013, s. 76);

- Çalışan Hileleri
- Müşteri Hileleri
- Yatırım Hileleri
- Yönetim Hileleri
- Satıcı Hileleri

1.7.1. Çalışan Hileleri

Çalışanların yapmış olduğu hileler, hırsızlık yapmak ve kendi zimmetine parayı aktarmaktan daha fazlasını içinde barındırır. Diğer bir ifadeyle “Varlıkları Haksız Kullanma” hilesi şahsi faydalar için işletmede bulunan varlıkları ve kaynakları kötüye kullanmayı içerir. Şirkete ait olan bir bilgisayarı kendi şahsi işleri için kullanan personel aslında bilgisayarı çalmış sayılmaz fakat kendi şahsi çıkarları için işletmede bulunan varlıkları haksız kullanmış olur. Çalışan hileleri günümüzde iş seyahatleri ve tatil adı altında karşımıza çıkar. Çalışan kişiler tatil için yaptıkları şahsi harcamaları ve giderleri şirket harcaması olarak gösterip dolayısıyla raporlara yanlış bilgiler aktararak hile yoluna gider. İşletmede karşımıza çıkan çalışan hileleri şu şekildedir (Crumbley, Heitger, ve Smith, 2003, s. 85);

- **Kendi üzerine geçirme:** İşletmede çalışan kişinin, işletmeye ait ya da bir şahsa ait para veya malı kendi şahsi çıkarları doğrultusunda zimmetine geçirmesidir.

- **Kayıt sonrasında yapılan hırsızlık:** İşletme çalışanının, işletmenin kasasından çeşitli yöntemlerle kayıt altında olan parayı kendi üzerine geçirmesidir.
- **Kayıt öncesi yapılan hırsızlık:** İşletmede çalışanın daha işletme hesabına kayıt edilmemiş parayı kendi üzerine geçirmesidir.
- **Şahsi çekler ile işletme nakdini değiştirme:** İşletme çalışanının kendine aktardığı paralara karşılık, aniden yapılan denetimlere karşı yakalanmamak için işletme kasasına aynı tutarda şahsına ait çeki kasaya koymasındır.
- **Gerçek dışı satıcılar ve alıcılar:** İşletme çalışanının yaptığı gerçek dışı satışlar yerine aynı tutarda ilerleyen zamanlarda yapılan kayıttan düşeceği gerçek dışı alıcılar adına kayıt yapmasıdır.
- **Stokları kendi üzerine geçirme:** İşletme çalışanlarının kendi kullanımları ya da daha sonra satmak için stokta bulunan malları kendi üzerine geçirmesidir.
- **Gerçek dışı giderler:** İşletme çalışanlarının işletmede yaptıkları harcama ve giderleri fazla göstermeleri ya da sahte belgelerle gerçek dışı giderler oluşturmaları.
- **Rüşvet:** İşletme çalışanlarının kendi menfaatleri karşılığında alıcı ve satıcılardan faydalanmalarıdır.

Çalışanlar tarafından yapılan bu hileler işletmeye ciddi zararlar vermektedir. İşletme varlıklarından planda olmayan kayıplar yaşanmaktadır. Yukarıda belirtilen hileler gün yüzüne çıktığında işletmenin imajı zedelenmekte, işletme hakkında yatırım kararı almak isteyen üçüncü kişileri olumsuz etkilemekte ve işletmeye olan güvenleri azalmaktadır. İşletmede çalışan kişiler bu hileleri tek başlarına yapabilecekleri gibi anlaşp gruplar halinde de yapabilirler. Bu durumda işletmede yapılan hilenin ortaya çıkartılması oldukça zor bir hale gelecektir (Öztoprak, 2017, s. 63).

1.7.2. Müşteri Hileleri

Müşteri tarafından yapılan hileler, kolayca yalan söylemek olabileceği gibi, işletme satıcılarını dolandırarak sahip olmamaları gereken mal veya hizmetlere sahip olmaları şeklinde de gerçekleşmektedir. İşletmeye mal ya da hizmet satın almak için gelen müşterilerin işletmeye yaptığı hilelerdir. Bu hile türünde müşteri ya tek başına bu hileleri yapar ya da işletmede çalışan satıcının

yardımıyla bu hileleri gerçekleştirir. Örnek verecek olursak; ödeme işlemini yapmadan malın satın alınması, satın alınacak malın etiketinin değiştirilmesi, ödeme işlemini yapmadığı halde ödenmiş gibi gösterip malın satın alınması, müşterinin satıcıya ödemesi gereken tutarın altında ödeme yapması için kandırmasıdır (Tian, 2001, s. 24).

1.7.3. Yatırım Hileleri

Gerçekliği ve değeri olmayan, işe yaramayan yatırımlar konusunda yatırımcıyı para yatırmak için ikna etmeye yönelik yapılan hilelerdir. Yönetimde yapılan hileler ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Yatırım hilelerinde güven unsuru suiistimal edilmektedir (Arslan, 2018, s. 10).

1.7.4. Yönetim Hileleri

Yönetimde yapılan hileler finansal tablo hileleri olarak ta adlandırılabilir. İşletmenin yöneticileri tarafından işletmenin finansal tablolarının üzerinde değişikliklerin yapılması şeklinde olur. İşletme yöneticileri genel olarak işletmenin mali tabloları üzerinde gerçeği çarpıtacak şekilde yapacakları oynamalarla hile yapar. Yöneticiler işletmeden daha fazla kredi almak, kendi paylarına düşen hisselerin değerinde artış sağlamak, işletmenin imajını yükseltmek, var olan imajı korumak veya hisse başına düşen kârı arttırmak gibi nedenlerden dolayı işletmenin finansal verilerini olduğundan daha iyi gösterebilir ya da vergileri, kar payları ve giderleri azaltmak için işletmeye ait finansal verilerini olduğundan daha düşük göstererek bazı hileler yapabilirler. Bu hileler genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Öztoprak, 2017, s. 48);

- Gelir ya da giderleri bulundukları dönemden farklı dönemlerde göstermek,
- Amortisman ayırmamak ya da amortisman tutarını fazla göstermek,
- Sahte belgelerle gider ya da gelir ortaya çıkartmak,
- Yapılan satışlarda belge düzenlemeyerek satış gelirlerini azaltmak ya da vergiden kaçınmak.

1.7.5. Satıcı Hileleri

Satıcı hileleri, mal ya da hizmet satımı yapan satıcılar tarafından işletmeye mal satımı sırasında yapılan hilelerdir. Bu tür hilelerde de hileyi yapan satıcı ya tek başına yapar ya da işletme çalışanlarından biri ile iş birliği yaparak bu

hileyi gerçekleştirir. Satıcı, işletmeye yüksek tutarlarda satışlar yapar, kalitesi düşük malların satışını gerçekleştirir, malları eksik teslim eder ya da hiç mal tesliminde bulunmaz. Örnek verecek olursak; New Jersey’ de boya üretimi yapan bir firma kutulara doldurulması gereken boya miktarından daha az doldurarak bu boyaların satışını yapmıştır. Yine benzer şekilde tohum satışı yapan bir kişi satışını gerçekleştireceği tohumların içine tohuma benzeyen taşlar koyarak alıcıyı kandırmıştır. Ancak satıcının hilesi, kuşların taşlar içindeki tohumları seçip yemesi ile ortaya çıkmıştır. Bu sebepten depolarda, mal alım esnasında düzgün ve doğru bir şekilde stok sayımı yapılmazsa işletmelerin satıcı hileleri ile karşılaşma riski artacaktır. (Davia, 2000, s. 80).

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE)’ ye göre hile üç gruba ayrılmaktadır. Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) bu ayrıma hile ağacı adını vermiştir. Bu ayrım şu şekilde sınıflandırılabilir;

- Varlıkların kötüye kullanımı
- Yolsuzluk
- Finansal tablo hileleri

1.7.5.1. Varlıkların Kötüye Kullanılması

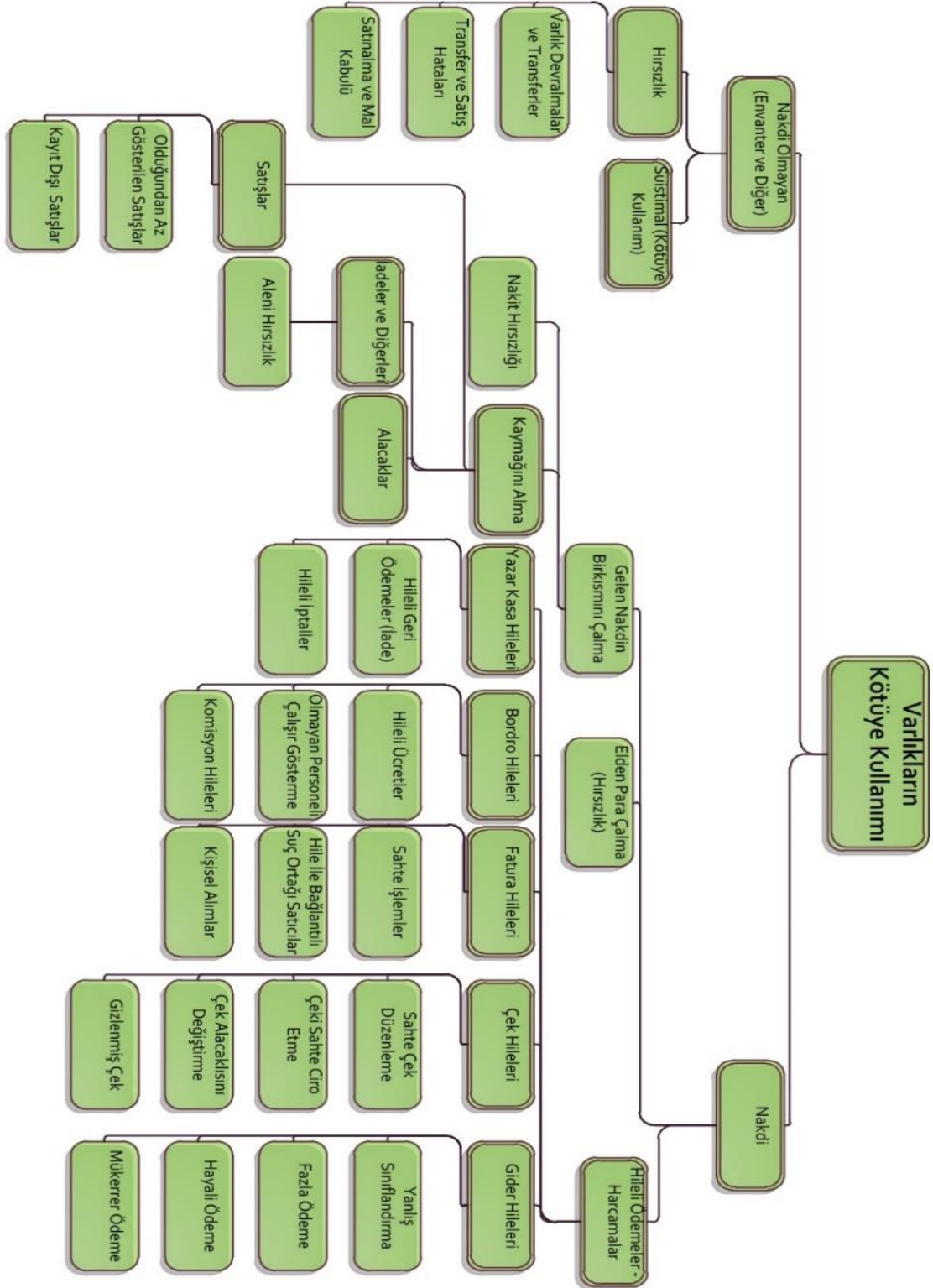
İşletmeler arasında en yaygın görülen hile varlıkların kötüye kullanılmasıdır. Association of Certified Fraud Examiners (ACFE)’ ye göre tüm hile planlarının %91’i varlıkların kötüye kullanımını içeriyor. Ayrıca, basında en sık duyulan hile türüdür. İşletmelerde ortaya çıkan bu hile türü diğer iki hile türüne göre maliyeti daha azdır. İşletmede çalışan personelin işletmenin sahip olduğu varlıkları haber vermeden izinsiz bir şekilde alması, kendi zimmetine geçirmesi, kendine fayda sağlayacak şekilde kullanması vb. şekillerde ortaya çıkmaktadır. Birden fazla şekillerde yapılabilir. İşletmenin kasasındaki parayı kendi zimmetine geçirme, maddi duran varlıkları, maddi olmayan duran varlıkları, işletmeye ait olan demirbaşları çalmaya ya da işletmenin hiç almadığı bir malı almış gibi gösterip ürün için ödeme yapmasına sebep olmak varlıkların kötüye kullanılması olarak karşımıza çıkmaktadır (L.Coenen, 2008, s. 72-73).

Varlıkların kötüye kullanılması aşağıda sıralanan yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Bu yöntemler;

- Tahsil edilen alacağın kendi zimmetine geçirilmesi ya da kayıttan silinen alacaklardan gelen tahsilatları kendi şahsi hesabına geçirilmesi,
- Stokta bulunan malların kullanılmak için ya da satılmak için çalınması veya işletmede bulunan gizli bilgilerinin rakip işletmelere satılması,
- İşletmenin satışını yaptığı malların fiyatlarının alıcılara olduğundan fazla gösterilmesi karşılığında satış işlemi yapan kişiye rüşvet ödeme ya da işletmede çalışmayan kişilere ödeme yapılmış gibi göstermek,
- Varlıkların kötüye kullanılmasında kaybolan varlıkların üstünü örtmek için yanlış ya da aldatıcı kayıtların yapılması ve/veya sahte belgelerin düzenlenmesi şeklindedir.

Şekil 1.2. Varlıkların Kötüye Kullanımı

Kaynak: Tommie W. SINGLETON ve Aaron J. SINGLETON, Fraud Auditing and Forensic Accounting, 2010, s. 73.

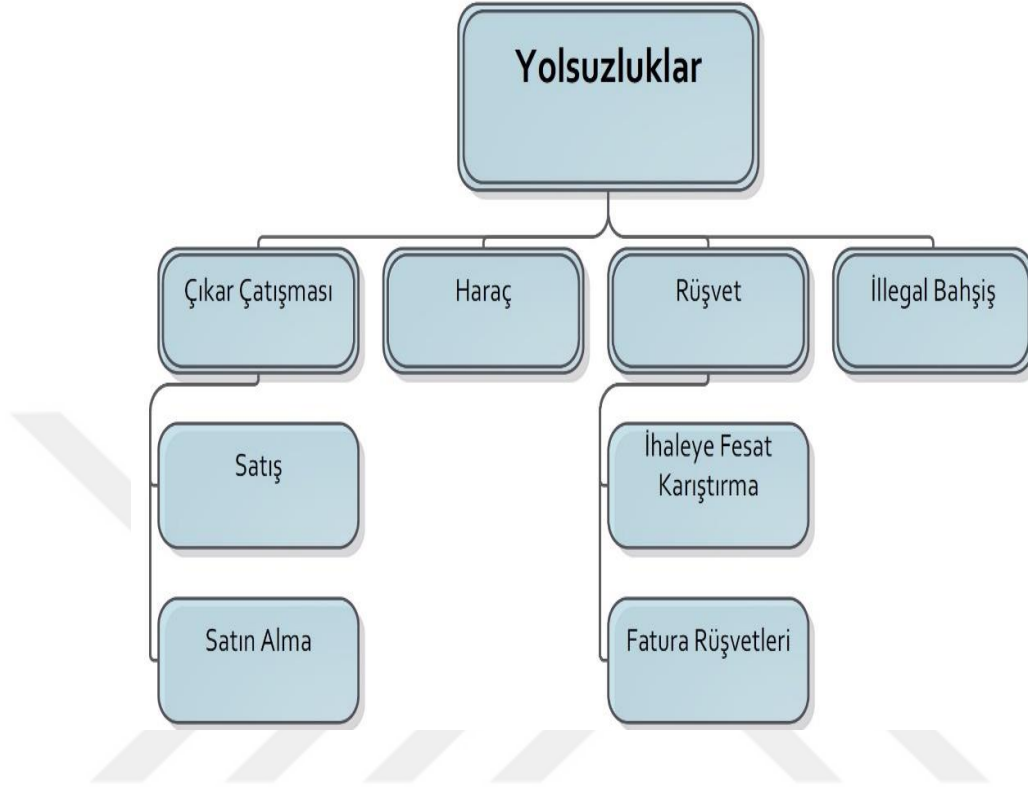
1.7.5.2. Yolsuzluk

Yolsuzluk kelimesi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır ve birçok bilim dalında farklı tanımlarıyla karşılaşmak mümkündür. Türk Dil Kurum yolsuzluk kavramını, “Bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma” olarak tanımlamaktadır (TDK sozluk.gov.tr, 2019). Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) yolsuzluk kavramını, “*kamu gücünün özel çıkarlar amacıyla kötüye kullanılması*” başka bir ifadeyle yolsuzluk “*kamu gücüyle*” kısıt bulunmayan “*herhangi bir görevin özel çıkarlar için kötüye kullanılması*” ifadelerini kullanmaktadır (TEPAV, 2006, s. 23). Yolsuzluk, kişinin yapacağı işlem ile ilgili yetkisini kötüye kullanması başkalarının haklarını gasp ederek kendi çıkarları ya da başkalarının çıkarları doğrultusunda fayda sağlamak amacı ile kötüye kullanması olarak ifade edilebilir (Altıntaş, 2010, s. 154).

Yolsuzluk kavramından söz edebilmek için yolsuzluğun dört unsurundan da söz etmek gerekmektedir. Birinci unsur yetkidir. Yetkiyi kullanmadan elinde bulunan gücü kullanarak bir ya da daha fazla kişinin fayda sağlaması ve fayda sağlamasını beklemek mümkün değildir (Gür, 2014, s. 191-210). Yolsuzluk ortaya çıktığında birden fazla kişinin varlığını unutmamak gerekir. Bu kişilerden birisi kesinlikle yetki sahibidir. Yetkinin katkısı sayesinde yolsuzluk ya da hile ortaya çıkaracak kararlar alınacak ve fayda sağlanacaktır. Yolsuzluğun ikinci önemli unsuru yetki veren kurallardır. Özellikle kamuda ve siyasal alanda yapılan yolsuzluklar incelenirken kamusal sorunların ne olduğu kadar bu sorunların nasıl çözülmesi gerektiğini düzenleyen kurallar yolsuzluğa ve hileye sebep olabilir. Üçüncü unsur kuralların kişi ya da gruplar tarafından ihlal edilmesidir. Ast-üst ilişkisine göre yetki veren kişi tarafından verilen tüm kurallara yetki verilen kişilerin uyması gerekir. Eğer yetkili kişi tarafından verilen kurallara uyulmazsa yolsuzlukla karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır. Özel sektör ya da kamu sektörü, kendisine verilen yazılı kurallara uygun olmayan şekilde hareket ederse burada yolsuzluktan söz etmek mümkündür. Yolsuzluğun son unsuru çıkardır. Yolsuzluk kavramı “*demokratik kuralların kötü bir biçimde uygulanması yanında kendilerini yetkili kılan kurumsal ve toplumsal düzenlemelere karşı başkalarının aleyhine kendilerine çıkar sağlayanlara yöneltilen bir suçlamadır*” Yolsuzluk kavramından bahsederken yetki sahibi olan kişinin kişisel faydaları için

görevlerini kötüye kullandıklarını ve yasa dışı sürece girdiklerini unutmamak gerekir. (TEPAV, 2006, s. 24).

Şekil 1.3. Yolsuzluk Türleri

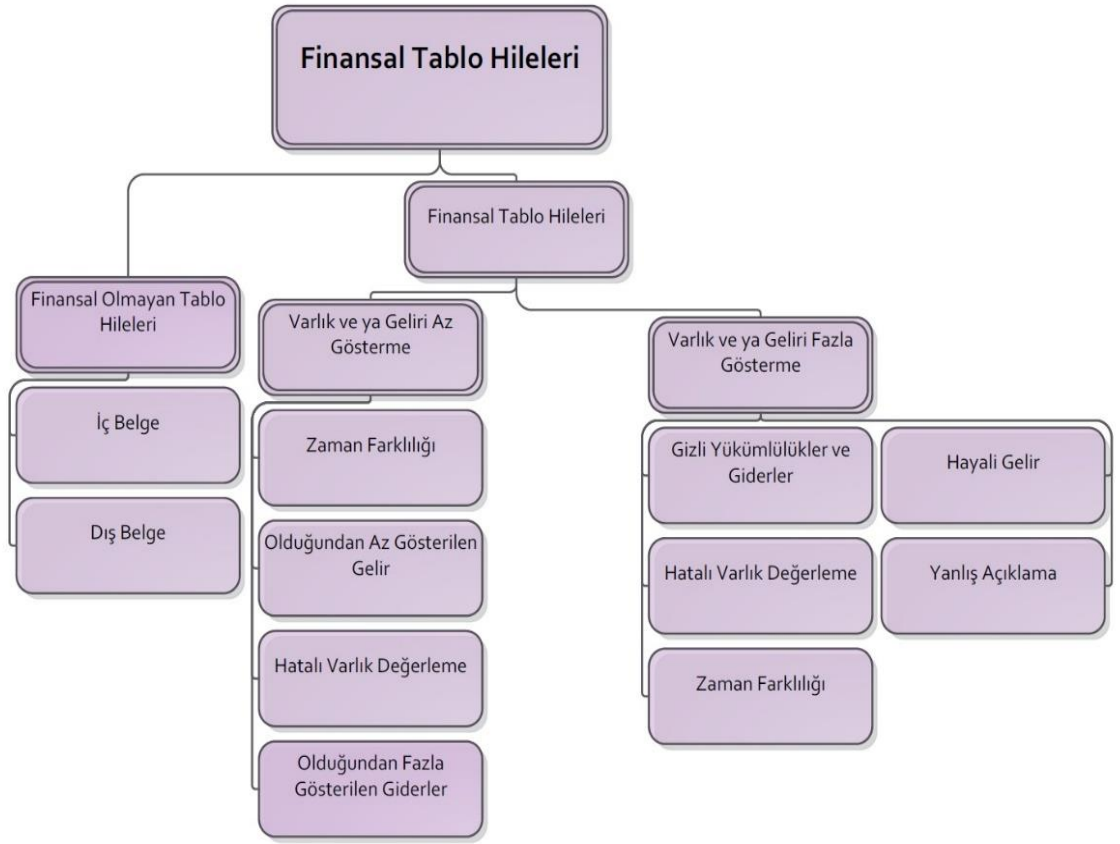
Kaynak: Tommie W. SINGLETON ve Aaron J. SINGLETON, Fraud Auditing and Forensic Accounting, 2010, s. 63.

1.7.5.3. Finansal Tablo Hileleri

Finansal raporlar işletmenin finansal durumu ve performansı konusunda ilgililere doğru ve güvenilir bilgiler sunmalıdır. İşletmenin ekonomik etkinliklerinin kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi ve raporlanması gerekir. İşletmenin güvenilir finansal tablo hazırlaması ilgili işletmenin hisse senetleri için yatırımcı bulması işletmeye kredi temin etmek için önemlidir ve işletmenin belirli sözleşmeler yaparak belli tedarikçilerle çalışmasına katkıda bulunur. Bu sebepten işletmeye kredi sağlayanlar, işletme müşterileri, tedarikçiler ve yatırımcılar işletmenin performansını görmek ve değerlendirmek için finansal tablolara ihtiyaç duyarlar (Ersen Cömert, 2011, s. 89-105). Muhasebenin en önemli görevi, finansal tablolar ile pay sahipleri ve yatırımcılara işletme hakkında güvenilir bilgiler sağlamaktır. İlgili kişiler bu bilgiler sayesinde işletme hakkında daha sağlıklı kararlar vermektedirler. Ancak bilgi ve dikkat eksikliği sonucunda yanlış bilgi verilebileceği gibi, kasıtlı bir şekilde de yanlış bilgi verilebilir. Kasıtlı bir şekilde yanlış bilgi vermek hileli finansal raporlama kapsamına girmektedir

(Çatıkkaş ve Çalış, 2007, s. 81-109). Yönetim hilesi olarak da adlandırılan hileli finansal raporlama; “finansal tablo kullanıcılarını aldatmak amacıyla kasıtlı bir şekilde finansal tablolarda yer alması gereken tutarların yer almaması ve/veya olmaması gereken tutarların finansal tablolarda yer alması” şeklinde gerçekleşir. Hileli finansal raporlama genel olarak üst yönetim tarafından yapılmaktadır. Temel amaç finansal tablo kullanıcılarını aldatmak ve onlara yanlış bilgiler vermektir (Genç, 2009, s. 73-78).

Şekil 1.4. Finansal Tablo Hileleri

Kaynak: Tommie W. SINGLETON ve Aaron J. SINGLETON, Fraud Auditing and Forensic Accounting, 2010, s. 73.

1.8. Hata Kavramı ile Hile Kavramı Arasındaki Ayrım

Hata ile hile kavramı literatürde sıklıkla çıkmaktadır. En çok karıştırılan kavramlar arasındadır. Hata kavramı ile hile kavramı arasındaki en temel farklılık kasıt unsuru taşıyıp taşımadığıdır. Hata kavramında kasıt unsuru bulunmamaktadır, bilgi eksikliği, dikkat eksikliği ve ihmal bulunmaktadır. Hile kavramında ise kasıt unsuru vardır ve kâra bağlı bir eylemdir. Hile yapan kişi, kişiler ya da kurumun amacı, haksız yere fayda sağlamaktır. Yani hata yapan

kişiler kendilerine zarar vermekten öteye gitmezler kendi menfaatleri bulunmamaktadır, fakat hile yapan kişilerde ise bu durum farklıdır kendilerine fayda sağlamak için başkalarına zarar verirler (Dumanoğlu, 2005, s. 349). Hile kavramında bir olayı gerçek dışı yansıtma eğilimi bulunurken, hata kavramında ise kasıt unsuru olmaksızın istemeden yapılır. Bu iki durumda da aynı sonuçlar ortaya çıkmaktadır ancak hilede kasten doğacak sonuçla ilgili planlama yapılırken, hata da ise kişinin yorgun olmasından, dalgınlıktan, konu hakkından bilgisinin eksik olmasından dolayı istemeden yapma söz konusudur (Özen, 2011, s. 132). Muhasebede hata kayıt esnasında yapılırken, hileler ise genellikle belgelerde yapılır. Hile, belgelerde ve kasıtlı bir şekilde yapıldığı için yapılan hilenin fark edilmesi ve kendiliğinden ortaya çıkması zordur. Çünkü hileyi yapan kişiler bu konuda kendilerini geliştirerek sürekli yeni yöntemler bulacaklarından yakalanmaları zorlaşır (Duman, 2008, s. 151). İşletmede çalışan kişiler hata yapıyor ise ve yapılan bu hataları yöneticiler fark edemiyorsa yaptığı hatanın fark edilmediğini gören çalışan hilenin de bulunmayacağını düşünüp hile yapmak için adım atabilir (Güvenç, 2009, s. 22). Genelde bilgi eksikliği, deneyim eksikliği ve dikkat eksikliğinin bir sonucu olarak bilinen hatalar, işletmeyi zarara uğratmış olmalarına rağmen suç unsuru içermez. Ancak hile kasıtlı yapıldığı için suç unsuru içerir. Hile kavramında işletme zarar etmiş olur ama hileyi yapan kişi fayda sağlamış olur. Hata ile hile kavramını farklılaştıran temel unsur “kasıt” unsurudur (Ertürk, 2010, s. 11-12) İşletmede meydana gelen düzensizliğin hata mı hile mi olarak değerlendirilmesinde aşağıdaki ilkelerden yararlanılır. Bu ilkeler (Irmak, Arslan, Kurnaz, Çağlayan, ve Bal, 2002, s. 30);

- Düzensizlik aynı yönde devam ediyorsa ve sürekli ise muhasebe hilesi,
- Hesap karşıtı ve düzensizliğin anlaşılma imkânı bulunuyorsa ve yapılan yanlışlığın ortadan kalkması için yeni bir yanlışlığın yapılması gerekiyorsa muhasebe hilesi,
- Küçük ölçekli işletmelerde büyük miktarlarda düzensizliğin olması muhasebe hilesi, büyük ölçekli işletmelerde küçük miktarlardaki düzensizliklerin ortaya çıkması ise muhasebe hatası,
- Düzensizlik eğer işletmenin sahibine, işletme çalışanına ya da işletme yöneticisine fayda sağlıyor, diğer kişilerin zarara uğramasına sebep oluyorsa muhasebe hilesi olarak kabul edilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KONTROL VE İÇ KONTROL KAVRAMI

2.1. Kontrol Kavramı

Kontrol kavramı dilimize ilk olarak Fransızca *contrôle* yani “denetim” kelimesinden geçtiği bilinmektedir (<https://www.etimolojiturkce.com>, 2019). Türk Dil Kurumu ise Kontrol kavramını “*Denetleme, bir şeyin gerçeğe ve aslına uygunluğuna bakma, yoklama, arama*” olarak tanımlamaktadır (TDK sozluk.gov.tr, 2019). Kontrol kavramının sözcük anlamı, işin doğru ve usulüne uygun şekilde yapıldığı ya da yapılmadığı hakkında incelemelerdir. Henri Fayol kontrol kavramını, “*her şeyin, verilen emirlere ve konulmuş kurallara uygun yapılp yapılmadığının gözetimi*” olarak tanımlamıştır. Yönetim fonksiyonlarından biri olan denetim kavramı, yönetim fonksiyonlarının en son basamağını oluşturur. Dolayısıyla işletmedeki her türlü faaliyetleri kapsayıcı nitelikte olduğu söylenebilir. Yönetim fonksiyonları şu şekilde sıralanabilir;

- Planlama Fonksiyonu,
- Örgütlenme (organize etme) Fonksiyonu,
- Yöneltilme (yürütme) Fonksiyonu,
- Koordinasyon Fonksiyonu,
- Kontrol (denetleme) Fonksiyonu.

Planlama fonksiyonu, İşletmenin amaç ve hedeflerini belirleyen, belirlenen hedeflere ulaşmak için çeşitli stratejiler geliştiren süreçtir. Örgütlenme (organize etme) fonksiyonu, planlama sürecindeki hedeflere ulaşılabilmesi için gerçekleşen eleman ve kaynakları atama süreci şeklinde ifade edilebilir. Yöneltilme (yürütme) fonksiyonu, planlama fonksiyonu tarafından ortaya konulan işi gerçekleştirmek için harekete geçmeye yönelik faaliyetlerin ve işletmenin elinde bulunan kaynakların etkin bir şekilde kullanılarak, en kısa yoldan amaca ulaşabilme gücüdür. Koordinasyon fonksiyonu, belirlenen hedefe ulaşabilmek için ortaya atılacak faaliyetlerin arasındaki bağı yönetme eylemi şeklinde ifade edilebilir. Kontrol fonksiyonu ise, yönetim fonksiyonunun son unsurudur. Planlama aşamasında belirlenen hedeflere ne kadar ulaşıldığını ölçmeye yarayan bir süreçtir (Güney, 2001, s. 67).

Bu tanımlara göre yönetim fonksiyonunun ilk basamağı olan planlama fonksiyonu ile ulaşılması amaçlanan hedefler belirlenir ve yönetimin diğer fonksiyonları ile bu hedefler gerçekleştirilmesi amaçlanır. Gerçekleştirilmesi amaçlanan bu hedeflere ne kadar yaklaşıldığı da kontrol fonksiyonu ile ölçülmektedir (Adiloğlu, 2011, s. 95-96). Kontrol kavramı, genel olarak işletme yönetiminin önceden belirlemiş olduğu amaçlara ve hedeflere ulaşmak için almış olduğu tedbirler şeklinde ifade edilmektedir (Akpınar, 2011, s. 298). Kontrol ve denetim kavramları sözcük olarak değerlendirildiğinde aynı anlama gelmelerine rağmen ikisi arasında belli başlı farklılıklar bulunmaktadır. Kontrol, işletme faaliyetleri devam ederken gerçekleşirken denetimde ise işletmenin geçmiş dönemde yaptığı faaliyetler dikkate alınmaktadır. Denetim iş sürecinin dışındaki bağımsız kişi ya da kişiler tarafından yapılırken, kontrol süreç içerisindeki kişi ya da kişiler tarafından yapılmaktadır. Kontrol ve denetim kavramı arasındaki benzerlik ise her iki kavramda gerçekleşmesi gereken durum ile gerçekleşen durumu karşılaştırmasıdır (Deniz Dursun ve Güçlü Dal, 2018, s. 17).

2.2. Kontrol Türleri

Bir işletmede ölçülebilen, düzeltilmesi mümkün tüm faaliyetler ya da üretim faktörleri kontrol kavramının konusuna girmektedir. Bir işletme için gerekli olan ve dikkat edilmesi gereken kontrolü dört başlık altında sınıflandırılabilir. (Kardeş Selimoğlu, ve diğerleri, 2008, s. 96). Bu kontrol türleri arasından en etkili ve güçlü olan kontrol türü önleyici kontroldür. Çünkü ortaya çıkabilecek herhangi bir sorunun önceden engellenmesi, sorun ortaya çıktıktan sonra engellenmesine kıyasla işletme için daha önemlidir (Özbek, 2012, s. 386).

- Önleyici (Preventive) Kontroller
- Tespit Edici (Detective) Kontroller
- Düzeltici (Corrective) Kontroller
- Boşluk Doldurucu/ Telafi Edici (Compensating) Kontroller

2.2.1. Önleyici (Preventive) Kontroller

Önleyici kontroller; işletmede meydana gelebilecek risklere engel olmaya, işletmede yapılması muhtemel hataları önlemeye ve istenmeyen herhangi bir durumun gerçekleşmesini engellemeye yönelik kontrollerdir. Örneğin, işletmeye alınacak personelin bilgili, güvenilir ve tecrübe sahibi olması ya da

işletmede kullanılan kaynak israfının önlenmesi ve kaynakların doğru kullanılması için uygun personelin yetkilendirilmesi gibi. Önleyici kontrollere, diğer kontrol türlerine kıyasla biraz daha önem vermek gerekmektedir. Çünkü diğer kontrollerde işletmenin zarara uğrama ya da işletmenin zarara uğramış olma olasılığı daha yüksektir. Ancak önleyici kontrolde alınan tedbirlerle işletmelerin zarara uğrama riskleri, ortadan kalkacak derecede azaltılmaktadır (Ertürk, 2010, s. 48). Bu bağlamda önleyici kontroller, işletme içerisinde ortaya çıkabilecek düzensizlikleri öngörerek henüz ortaya çıkmadan engellemek ya da işletmede yapılan/yapılması planlanan yolsuzlukları meydana çıkarmak şeklinde genel bir ifadeyle açıklanabilir (Biçer, 2006, s. 6).

2.2.2. Tespit Edici (Detective) Kontroller

Tespit edici kontroller, işletmede bir problem meydana geldiğinde ortaya çıkan bu problemin tespitini yapan kontrol türüdür. Tespit edici kontrol türü önleyici kontrol türüne göre çok daha fazla maliyetli ve önleyici kontrolün destekleyicisi konumundadır. Bu kontrol türünün asıl görevi önleyici kontrolün etkin bir şekilde çalışıp çalışmadığının ölçümü ve önleyici kontrolle önlem alınamayan olumsuzlukların açığa çıkartılmasıdır (Tüm ve Memiş, 2012, s. 92). Hile yapma eylemi, aylarca ve dahası yıllarca sürebilir. Tespit edici kontrol türü ne kadar etkin çalışırsa, işletmede yapılan hileler de o kadar hızlı ortaya çıkartılabilir ve hile maliyeti düşük kalır (Akdemir, 2016, s. 12).

2.2.3. Düzeltici (Corrective) Kontroller

Düzeltici kontroller, daha önce kontrol sürecinde ortaya çıkartılan hataların düzeltilmesini amaçlayan eylemlerdir. Düzeltici kontroller, uygunsuzluk ve istenmeyen sonuçlar ortaya çıktığında devreye girer. Ortaya çıkartılan hata düzeltilmediği takdirde ve bu hatanın tekrar edilmesine izin verildiğinde işletmenin uğradığı zarar hesaplandığında düzeltici kontroller büyük öneme sahiptir. İşletme yöneticileri, bir sorun ortaya çıktığında o sorun düzeltilene kadar onu takip edecek sistemler kurmalıdırlar. Ayrıca, hataların tekrar etmemesi adına işletme için gerekli olan prosedürlere uyulmalıdır. Yönetim zamanında ortaya çıkan sorunlardan haberdar edilmeli ve bu sorunlar ortadan kaldırılana kadar sorunların yönetimin gündeminde olması gerekmektedir. Bunun içinde etkin ve

tam zamanlı raporlama sistemi ve belgelendirme sisteminin oluşturulması gerekmektedir (Erdoğan S. , 2009, s. 24).

2.2.4. Boşluk Doldurucu/ Telfi Edici (Compensating) Kontroller

İşletme içerisinde bulunmayan ya da maliyeti faydasından çok fazla olduğundan oluşturulamayan kontrollerin yerine işletmede ortaya çıkan boşluğu doldurmak için telfi edici kontroller oluşturulur. Telfi edici kontroller genelde işlem sonrasında gerçekleşir. Telfi edici kontrol sayesinde işletme çalışanlarına kendi görev alanları içerisinde herhangi bir işi nasıl yapacakları ve işletmeye ait sorumlulukları öğretilmektedir. Bu bağlamda herhangi bir işletme çalışanı işletmeye karşı kötü niyetli eylemlerde bulunmuş ise bu eylemlerin işletmeye ne kadar zarar verdiği kolayca anlaşılabilir (Aksoy, 2006, s. 85).

2.3. İç Kontrol Kavramı

İç kontrol, işletme yöneticilerinin işletmede oluşacak hata ve hileleri minimize etmek amacıyla kullanabileceği en etkili araç olarak tanımlanmaktadır. İç kontrol işlemleri yapılırken genel olarak iki temel ilkeden bahsedilmektedir (Azaltun, 1998, s. 42).

- İşletmede yapılan hata ve hileye karşı mücadele etmek,
- İşletmenin yönetimi hakkında eleştiri ve analizlerde bulunmak.

The Committee of Sponsoring Organizations (COSO) raporunda iç kontrol tanımı şu şekildedir (www.tide.org.tr, 2019);

“İşletmelerin yönetim kurulu, yönetimi ve diğer personeli tarafından gerçekleştirilen operasyonların etkinliğini ve verimliliğini sağlama, güvenilir finansal raporlama ve ilgili yasa ve düzenlemelere uygun olması gibi hedeflerin gerçekleştirildiğine dair makul bir güvence sağlamak amacıyla oluşturulan bir süreç olarak tanımlanmaktadır.”

Elitaş ve Özdemir (2006)’e göre iç kontrol, işletme örgüt planıyla işletme varlıklarını güvence altına almak, bilginin güvenilirliğini ve doğruluğunu sağlamak, işletme faaliyetlerinin etkinliğini artırmak, işletme personelinin uyumunu sağlamak için alınan tedbir ve yöntemlerin bütünü olarak ifade edilmektedir (Elitaş ve Özdemir, 2006, s. 147).

Alptürk (2008)’e göre iç kontrol, işletmede yapılan faaliyetlerin sağlıklı yürütülmesi ve işletmede meydana gelebilecek hata ve hilelerin engellenmesi

amacıyla işletmenin yönetimi tarafından uyulması için oluşturulan kurallardır (Alptürk, 2008, s. 501).

Hazine ve Maliye Bakanlığı'na göre iç kontrol *“İç kontrol; bir kurumun yönetimi ve personeli tarafından hayata geçirilen tamamlayıcı bir süreç olup aşağıda sıralanan hedefleri gerçekleştirmek suretiyle; kurumun misyonunu başarması için riskleri göğüslemek ve makul bir güvence sağlamak üzere tasarlanmıştır”* (www.hmb.gov.tr, 2019)

- *Faaliyetleri düzenli, ahlak kurallarına uygun, ekonomik, verimli ve etkin biçimde gerçekleştirme,*
- *Hesap verme sorumluluğunun gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirme,*
- *Yürürlükteki yasalara ve yönetmeliklere uyma,*
- *Kayıplara, kötü kullanıma ve hasarlara karşı kaynakları koruma.*

İçişleri bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununun 55. maddesine göre iç kontrol şu şekilde tanımlanmıştır (www.icisleri.gov.tr, 2020);

“İdarenin amaçlarına, belirlenmiş politikalara ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini, varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, malî bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlamak üzere idare tarafından oluşturulan organizasyon, yöntem ve süreçle iç denetimi kapsayan malî ve diğer kontroller bütünüdür.”

Bütün bu tanımlardan yola çıkarak genel bir tanım yapılacak olunursa; işletme yönetimi, yönetim kurulu üyeleri ya da işletmenin diğer çalışanları tarafından etkilenen işletme faaliyetlerinin etkinliği ve verimliliği, işletmenin finansal raporlarındaki güvenilirlik ya da işletmede uygulanan yasa, kanun ve düzenlemelerde uygunluk amacına ulaşmak için tasarlanan süreçler bütünüdür (Erdoğan M. , 2006, s. 313).

2.4. İç Kontrol Kavramının Özellikleri

İç kontrollerle ilgili verilen tanımlardan da anlaşılacağı gibi iç kontrol çeşitli özelliklere sahiptir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Akyel, 2010);

- **İç kontrol işletme faaliyetlerinin devam eden parçasıdır;** İç kontrol işletme içerisindeki bireysel faaliyetler değil işletme sürecinde oluşan etkinliklerdir. İç kontrol işletmede finansal olaylar ya da muhasebe ile ilgili kontrollerle sınırlı değil işletmenin tüm faaliyetlerini kapsar.
- **İç kontrol kişiler tarafından hayata geçirilir;** Etkin bir iç kontrolün oluşturulma sorumluluğu işletme yöneticilerindeyken yürütülmesindeki sorumluluk işletme çalışanlarında işletme ve işletmede çalışanların

birbirinden farklı amaçları bulunmaktadır. Her ikisinin bu amaçları gerçekleştirmesi için birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. İşletme yönetimi belirlediği hedefi elde etmek için kontrol mekanizması oluşturur, çalışanlar ise oluşan kontrol mekanizmasının uygulanmasında büyük rol üstlenir.

- **İç kontrol kesin çözümler değil, makul güvence sağlar;** Ortaya çıkabilecek riskler için belirlenen kontrollerin çok iyi olması işletme yöneticileri için kesin çözüm değildir. Önceden düşünülmeyen risklerin meydana gelme olasılığı sebebiyle, iç kontrol kesin bir güvence sağlamaz fakat makul güvence sağlayabilir.
- **İç kontrol hedeflere ulaşmayı kolaylaştırır;** İşletme içinde yönetimin görevi işletmenin misyonunu artırmaktır. Bu sebeple iç kontrol bu hedefleri birbirinden bağımsız değil bu hedeflerin bir bütün olarak başarılmasını sağlamaya yönelik düzenlenir.

2.5. İç Kontrolün Önemi

Dünya’da ve Türkiye’de ortaya çıkan ve şirketleri ağır zararlara uğratan muhasebe skandalları iç kontrol sisteminin önemini her geçen gün daha da arttırmıştır (Alagöz, 2008, s. 98). İşletmede etkin bir iç kontrolün bulunması, işletme çalışanlarının belirlenmiş olan amaçlar doğrultusunda hangi ölçüde etkinlik sağladığını tespit etme imkânı tanımıştır. Ayrıca işletmenin iç kontrolü aracılığıyla işletmenin finansal ya da finansal olmayan işlemlerinde sorumluluk sahibi olan kişilerin açık bir şekilde tanımlanmasını şeffaflık, eşitlik ve sorumluluk ilkeleri gereği işletmede kurumsal yönetimin yerleşmesini kolaylaştırmıştır (Usul, Titiz, ve Aslantaş Ateş, 2011, s. 48-54).

İç kontrolün tanımlarından da anlaşılacağı üzere iç kontrol, bir kurumun yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya tüm işletme personellerini içine alan bir sistemdir (Uzun, 2019). İşletmeye güvenin temelinde etkili bir iç kontrol sistemi bulunmaktadır. İşletmeler büyüyüp genişledikçe daha karmaşık hale gelirler ve iç kontrolün önemi bu noktada artmaktadır. İşletme yöneticilerini işletme hakkında doğrudan bilgi sahibi olmaları azalmaktadır. Bu sebepten; işletmede yapılan hata, hile, yolsuzluk ve her türlü usulsüzlüğü en aza indirmek aynı anda işletmenin verimliliğini arttıracak ve işletmenin tek seferde doğru ve güvenilir raporlar almasını sağlayacaktır. İşletmenin yapısına ve işletme

büyükluğüne uygun etkili ve sürekli yeni kalan iç kontrol sisteminin kurulması işletme için büyük öneme sahip olacaktır (Aktaş, 2019, s. 63).

2.6. İç kontrolün Amaçları

Etkin bir iç kontrol sistemini oluşturmak isteyen işletmenin üst yönetimi, öncelikle işletmenin finansal ve muhasebe risklerini belirlemelidir. Üst yönetim sonrasında belirlenen bu risklerden uzaklaşmak ve riskin derecesini azaltmak için politika ve prosedürleri onaylamalı ve işletmede ilgili çalışana bilgi vermelidir. İç kontrol sisteminin kurulma amacı işletme risklerinden kaçmak ya da bu riskleri en aza indirmek olduğundan, risklerin ayrıntılı ele alınmasına göre iç kontrol sisteminin amaçları üç düzeyde incelenebilir (Kepekçi, 2000, s. 60).

- İç kontrol sisteminin esas amaçları
- İç kontrol sisteminin özel amaçları
- İç kontrol sistemini genel amaçları

2.6.1. İç Kontrol Sisteminin Esas Amaçları

İç kontrolün esas amaçları, iç kontrol tanımlarında da net bir şekilde verilmiştir. Bu esasları şu şekilde sıralayabiliriz (www.hmb.gov.tr, 2019);

- İşletmede gerçekleşen faaliyetlerin etkin ve verimli olması,
- İşletmenin sahip olduğu tüm varlıkların korunması,
- İşletmeye ait mali raporların güvenilir olması,
- İşletmenin yürüttüğü faaliyetlerin yürürlükteki mevzuata ve yasal prosedürlere uygun olması,
- İşletmenin önceden belirlemiş olduğu amaç ve hedeflere ulaşması,
- İşletmede hata ve hilelerin yapılmasına engel olmak ve işletmede yapılmış olan hata ve hilenin ortaya çıkarılması,
- Muhasebe de yapılan kayıtların doğru ve güvenilir yapılmasıdır.

2.6.2. İç Kontrol Sisteminin Genel Amaçları

İç kontrolün amaçları işletme denetiminin amaçlarından farklıdır. Denetim amaçları, işletmenin kontrol amaçlarının yeterli seviyede olup olmadığına ve işletmenin belirlediği amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığının kontrolünü hedef olarak kendine belirler. İşletmenin kontrol amaçları ise işletme yönetiminin amaçları ile aynıdır. İç kontroldeki kurallar yönetim tarafından belirlenir.

Kontrolün amaçlarının doğru tanımlanması, kaliteli bir denetimin şartıdır. İç kontrolün genel amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Kepekçi, 2004, s. 75);

- İşletmenin yapmış olduğu işlemler muhasebe ilkelerine göre yapılmalı ve hesap verme yükümlülüğünü yerine getirecek şekilde olmalıdır.
- İşletmenin varlık ve belgelerine ulaşmak yetkili personelle sınırlandırılmalıdır.
- İşletmenin mevcut varlıkları belirli sorumluluk kayıtları ile karşılaştırılmalı ve bu karşılaştırma sonucunda fark ortaya çıktığında farkın özelliğine göre gerekli soruşturmalar yapılmalıdır.
- İşlemler, yönetim tarafından devredilen genel ve özel yetkilere uygun yürütülmelidir.

2.6.3. İç Kontrol Sisteminin Özel Amaçları

Belirlenen işlemleri yürütmek için genel kontrol amacının yanı sıra bir de özel kontrol amaçlarının belirlenmesi gerekmektedir. Özel kontrol amaçları belirlenmeden önce işletme departmanlarının düzeyine göre, finansal tabloların sınıflandırılmasına göre ya da işletmenin faaliyet döngüsüne göre bölümlere ayırmak gerekmektedir. Sonrasında ikinci adım olarak bölümlendirilen işlemlere uygun genel kontrol amaçları özel kontrol amaçlarına dönüştürülmelidir. Üçüncü ve son adımda ise özel kontrol amaçlarının gerçekleştirilmesi için kontrol usul ve yöntemler belirlenmeli ve uygulamaya konmalıdır (Kepekçi, 2004, s. 75). İç kontrolün özel amaçları;

- Geçerlilik,
- Tamlık,
- Kayıtların uygunluğu,
- Varlıkları koruma,
- Mutabakat.

2.6.3.1. Geçerlilik

İç kontrol yapısı gereği işletmelerde yapılan gerçek olmayan işlemlerin muhasebeleştirilmemesi ve defterlere kayıt edilmemesi gerekmektedir. Ayrıca yapılan işlemler yetkilendirme ile yapılmalıdır. Yapılan yetkilendirme özel ya da genel olabilir. Yapılan yetkilendirmenin sınırları yazılı bir şekilde belirtilmelidir. Eğer bir işlem yetki olmadan yapılırsa bu işlem işletmeye ve işletme de bulunan

varlıklara zarar verebilir. Çünkü yetkilendirme olmazsa bu işlemin hileli işlem olma ihtimali yüksektir (Uzay, 1999, s. 62). Örnek verecek olursak; kredili satış işlemlerinin yürütülmesiyle ilgili olarak, işletmenin kredili satışları kayıt edilirken işletmenin gerçek kredili satışları gösterilmelidir. Yapılan mal satışının müşteriye teslim tarihinde müşteriye verilen kredi limiti aşılmamalıdır (Kepekçi, 2004, s. 62).

2.6.3.2. Tamlık

İşletmede yapılan işlemler kayıt edilmelidir. İç kontrolün amaçları işlemlerin kayıt dışı olmasını engellemelidir. Teslimi yapılan tüm mallar ise fatura ile belgelenmelidir (Kepekçi, 2004, s. 62).

2.6.3.3. Kayıtların Uygunluğu

İşletmede yapılan işlemler en uygun şekilde muhasebe kayıtlarına geçirilmelidir. Kayıt işlemleri zaman esasına göre özetlenir, nakledilir, sınıflandırılır ve değerlemeye alınır. Değerlendirmede çeşitli aşamalardan geçerek kayıt altına alınan miktar ve hesaplarda oluşacak hatalardan korunmak için iç kontrolden faydalanılır. Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunlukları araştırılır. Sınıflandırmada; işletme finansal tablolarını doğru sunabilmek için hesap planlarını da buna uygun düzenlemiş olması gerekmektedir. Zamanlılıkta ise; işletmeler işlemlerin ortaya çıktığı zamanı dikkate alarak, işlemleri zamansal olarak doğru bir şekilde kaydetmesi gerekmektedir. Aksi durumlar olursa finansal tablolar yanlış düzenlenecektir (Uzay, 1999, s. 20).

2.6.3.4. Varlıkları Koruma

İşletme varlıklarının fiziki anlamda korunması için özel personel görevlendirilmeli ve sadece işletmede bir personel o varlıklara erişim sağlamalıdır. İşletmenin nakit, menkul kıymetleri vb. varlıkları ya da belgeleri güvenilir bir alanda muhafaza edilmelidir bunun yanı sıra güvenlik önlemleri arttırılmalıdır (Ertürk, 2010, s. 65).

2.6.3.5. Mutabakat (Uyum)

İşletme belirli aralıklarla ana hesaplarını ve yardımcı hesaplarını, işletmenin varlıklarını ve borçlarını karşılaştırmalı eğer farklılık varsa bu farklılığın sebebini araştırmalı ve gerekli düzeltmeleri yapmalıdır. İşletme için gerekli olan düzeltici önlem alınmalıdır. İşletmenin fiili durumu ile hedeflenen planlar ve politikalar karşılaştırılmalı ve standartlara uygun yürütülmelidir.

İşletme böylelikle kaynaklarını etkin kullanmış olacak bunun yanı sıra ve belirlenen planları gerçekleştirmede ve politikaları uygulamada bağlılığı artmış olacaktır (Çankaya, 2006, s. 752).

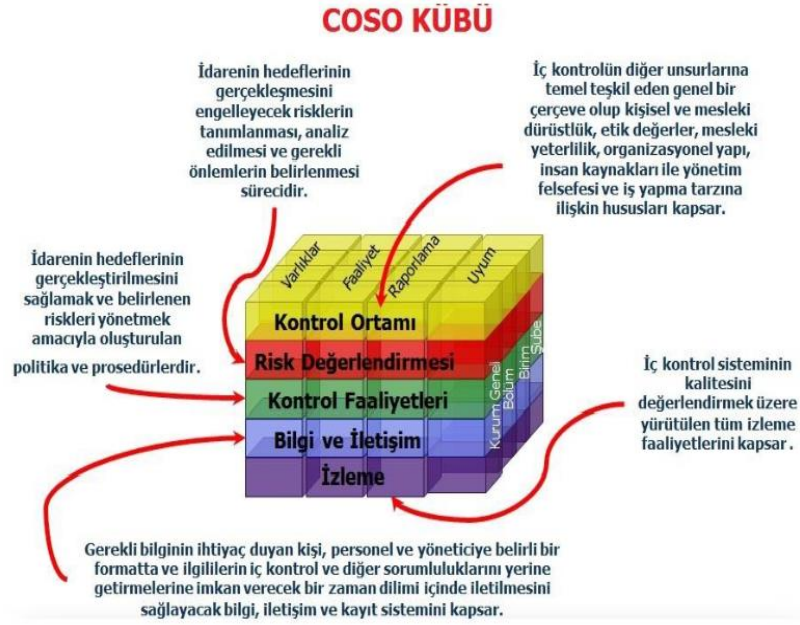
2.7. İç Kontrolün Bileşenleri (Unsurları)

İç kontrol unsurları/bileşenleri Uluslararası Denetim Standartları 400'e göre üç bileşen olarak ele alınmıştır. Bunlar; muhasebe sistemi, kontrol ortamı, kontrol prosedürleri şeklindedir. İç kontrol ile ilgili daha geniş tanımda bulunan The Committee of Sponsoring Organizations (COSO) tarafından iç kontrol bileşenleri beş bileşen olarak ele alınmıştır. Bu bileşenleri şu şekilde sıralayabiliriz (www.coso.org, 2019);

- Kontrol Ortamı
- Risk Değerlendirme
- Kontrol Faaliyetleri
- Bilgi ve İletişim
- İzleme

COSO geliştirdiği bileşenler hakkında tanım yapmak için üç boyutlu model kullanmıştır. Üç boyutlu şekilde de görüldüğü gibi ön kısım iç kontrolün bileşenlerini göstermektedir. Şeklin üst kısmı iç kontrolde amaçlanan kriter olan faaliyet etkinliğini ve verimliliğini, finansal raporların güvenilirliği ve yasalara uyumunu göstermektedir. Sağ taraftaki bölümler ise işletme yapılarına göre değişiklik göstermektedir (www.coso.org, 2019).

Şekil 2.1. COSO Küpü

Kaynak: www.coso.org.tr

İç kontrolün beş bileşeni ve on yedi tane ilkesi bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (Coso Internal Control Integrated Framework, 2019, s. 6);

Tablo 2.1 İç Kontrolün Bileşenleri ve 17 İlkesi

Beş Bileşen	On Yedi İlke
Kontrol Ortamı	1. Dürüstlük ve etik değerlere bağlılığı gösterir. 2. Gözetim sorumluluğunu yerine getirir. 3. Yapı, yetki ve sorumluluk kurar. 4. Yeterlilik taahhüdünü gösterir. 5. Hesap verebilirliği zorlar
Risk Değerlendirmesi	6. Uygun hedefleri belirtir. 7. Riski tanımlar ve analiz eder. 8. Sahtecilik riskini değerlendirir. 9. Önemli değişikliği tanımlar ve analiz eder.
Kontrol Faaliyetleri	10. Kontrol faaliyetlerini seçer ve geliştirir. 11. Teknoloji üzerinde genel kontrolleri seçer ve geliştirir. 12. Kontrol faaliyetlerini politikalar ve prosedürlerle dağıtır.
Bilgi ve İletişim	13. İlgili bilgileri kullanır. 14. Dahili iletişim kurar. 15. Harici iletişim kurar.
İzleme Faaliyetleri	16. Devam eden ve / veya ayrı değerlendirmeler yapar. 17. Eksiklikleri değerlendirir ve iletir.

Kaynak: Coso Internal Control Integrated Framework s.6 2019

2.7.1. Kontrol Ortamı

Kontrol ortamı, disiplin ve yapı sağlayan diğer tüm iç kontrol bileşenlerinin temelini oluşturur. İç kontrol sistemindeki başarı ya da başarısızlık iç kontrol sürecinin bulunduğu kontrol ortamına bağlıdır. Kontrol ortamı işletmenin iş yapabilmesini ifade eder. İç kontrolün gerçekleşmesinde en büyük rolü çalışanlar üstlenir bu sebepten işletmedeki her çalışanın sorumluluklarının ve çalışanların yetkisinin sınırlarının bilinmesi gerekir. İşletme çalışanları işletmedeki etik kurallara uymak zorundadır. İşletme yönetimi ve işletme çalışanlarının, iç kontrol için pozitif ve destekleyici ortam oluşturması ve oluşturulan bu ortamın sürdürülmesi büyük öneme sahiptir (Usul, 2013, s. 97). Etkin bir kontrol ortamında bulunan faktörler arasında; personelinin bütünlüğü, etik değerleri ve yeterliliği, yönetimin yetki, sorumluluk ve atama yöntemleri, personelin örgütlenme ve geliştirme şekli ve dışsal etkiler olarak sıralayabiliriz (Internal Control Manual, 2015, s. 4).

Temel olarak, kontrol ortamı bir kuruluşun norm ve değerlerinin temelini oluşturur. Genel olarak yönetim kurulu ve yönetimden gönüllüler, diğer paydaşlar dahil tüm personele ayarlanması gerekeni ana hatlarıyla belirtir. Dürüstlük ve profesyonellik dahil olmak üzere kuruluşun kültüründeki tüm proje programlarının nihai olumlu sonucunu vurgulayan kontrol ortamıdır. Personelin görev ve rollerini, ilgili yetkileri, uzmanlığı ve bağlılığı anladıkları bir kontrol ortamı etkili kontrol ortamı olarak kabul edilir (Shewangu, 2014, s. 120).

Hasanefendioğlu (2017)'na göre kontrol ortamı, işletme üst yönetiminin iç kontrolün önemi ile ilgili belirlediği tutum ve davranışlardır. İç kontrol sisteminde bulunan diğer tüm bileşenlere etki yapar. İç kontrolün işletme içerisinde başarılı olabilmesi için sağlanacak işletme içindeki etik değerler, iş standartları, süreçler organizasyon yapılarından oluşmaktadır.

Kamu İç Kontrol Tebliği'ni çerçevesinde kontrol ortamını dört standart şekillendirmiştir. Bu standartlar (www.resmigazete.gov.tr, 2019);

- Etik değerler ve dürüstlük
- Misyon, organizasyon yapısı ve görevler
- Personelin yeterliliği ve performansı
- Yetki devri

2.7.2. Risk Değerlendirme

Bütün işletmeler amaçlarına ulaşabilmek için çeşitli risklerle karşılaşır ve bu risklere katlanır. İşletmenin kâr elde etmesi katlanılan bu risklerin bir sonucudur. Risk, işletmenin faaliyetlerinin planladığı gibi olmaması olasılığıdır diyebiliriz. Güçlü bir işletme yönetimi işletmede ortaya çıkacak riskleri belirleme ve bu riskleri azaltabilmek için işletmedeki kontrol prosedürlerini uygulaması gerekmektedir. İşletme yönetimi iç kontrol sistemi oluşturulmadan önce işletmenin karşılaşacağı risklerin türlerini ve bu risklerin önemlilik derecesini bilmelidir. Yönetim bu risklerden kaçamayacağını kabul ettikten sonra, bu riskler için iç kontrol sistemini kurmalıdır (Kepekçi, 2004, s. 66). İşletmede riskler, işletme içi ve işletme dışı riskler şeklinde sınıflandırılabilir. İşletme içi riskler, işletme çalışanlarının yeterli bilgiye sahip olmaması, yetersiz eğitim almasından dolayı bilerek ya da bilmeyerek yaptığı yanlışlıklar olarak ifade edilebilir. İşletme dışı riskler ise işletmenin ekonomik gelişme ve yasal düzenlemelerden etkilenip işletmenin gelişimi ve büyümesini olumsuz etkileyen risklerdir (Haftacı, 2011, s. 55).

Her işletme dış ve iç kaynaklardan çeşitli risklerle karşı karşıyadır. Riski bir olayın meydana gelmesi ve olumsuz etkilemesi olasılığı olarak da tanımlayabiliriz. Risk değerlendirmesi, dinamik ve başarı risklerini tanımlamak ve değerlendirmek için tekrarlayan hedef sürecidir. Bu hedeflere ulaşmada işletme yönetimi belirlemiş olduğu risk ölçütlerine göre değerlendirir. Yönetim ayrıca hedeflere uygunluğu da dikkate alır. Risk değerlendirmesi de dikkat yönetimi gerektirir. Risk değerlendirmenin ön koşulu, hedeflerin oluşturulmasıdır. Böylece risk değerlendirme, risklerin nasıl yönetileceğini belirlemenin temelini oluşturur (COSO, 2012, s. 226).

Kamu İç Kontrol Tebliği'ni çerçevesinde risk değerlendirmeyi iki standart şekillendirmektedir. Bu standartlar (www.resmigazete.gov.tr, 2019);

- Planlama ve programlama
- Risklerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi

2.7.3. Kontrol Faaliyetleri

Kontrol faaliyetlerini, yönetim yönergelerinin yürütülmesine yardımcı olan politika ve prosedürler olarak tanımlayabiliriz. İşletmenin hedeflerine

ulaşılmasına yönelik riskleri ele almak için gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaya yardımcı olurlar. Kontrol faaliyetleri organizasyon boyunca, her seviyede ve tüm işlevlerde gerçekleşir. Bunlar; onaylar, yetkiler, doğrulamalar, uzlaşmalar, işletme performansının gözden geçirilmesi, varlıkların güvenliği ve görevlerin ayrımı gibi çeşitli işlevleri içerir (Pickett, 2008, s. 91).

Kontrol faaliyetlerini, işletme üst yönetiminin iç kontrol sisteminin yapılaşması için oluşturdukları faaliyetler şeklinde tanımlayabiliriz (Kaval, 2008, s. 132). Diğer bir ifadeyle, kontrol faaliyetleri, iç kontrolün belirlemiş olduğu amaçların gerçekleşmesini sağlayan politika ya da prosedürlerdir diyebiliriz. İşletmede meydana gelebilecek riskleri ortadan kaldırmak için gerekli olan faaliyetleri yerine gerilmesini sağlar (Erdoğan S. , 2009, s. 29).

Kamu İç Kontrol Tebliğ'i kontrol faaliyetlerini altı standart ile şekillendirmiştir. Bu standartlar (www.resmigazete.gov.tr, 2019);

- Kontrol stratejileri ve yöntemleri
- Prosedürlerin belirlenmesi ve belgelendirilmesi
- Görevler ayrılığı
- Hiyerarşik kontroller
- Faaliyetlerin sürekliliği
- Bilgi sistemleri kontrolleri

2.7.4. Bilgi ve İletişim

İlgili bilgiler, kişilerin sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayan bir form ve zaman diliminde tanımlanmalı, yakalanmalı ve bildirilmelidir. Bilgi sistemleri, işletmeyi yönetmeyi ve kontrol etmeyi mümkün kılan operasyonel, finansal ve uyumlulukla ilgili bilgileri içeren raporlar üretir. Sadece dahili olarak üretilen verilerle değil, aynı zamanda bilinçli iş karar verme ve dış raporlama için gerekli olan dış olaylar, faaliyetler ve koşullar hakkında da bilgi alırlar. Etkili iletişim, daha geniş bir anlamda, aşağı ve yukarı akan organizasyonda da gerçekleşmelidir. Tüm personel, üst yönetimden kontrol sorumluluklarının ciddiye alınması gerektiğini açık bir mesaj ile almalıdır. İç kontrol sistemindeki kendi rollerini ve bireysel faaliyetlerin başkalarının çalışmalarıyla nasıl ilişkili olduğunu anlamalıdır. Önemli bilgi, iletişim aracı olmalıdır. Ayrıca, müşteriler,

tedarikçiler, düzenleyiciler ve hissedarlar gibi dış taraflarla etkili bir iletişim kurulması gerekmektedir (Pickett, 2008, s. 92).

Bilgi ve iletişim; iç kontrolün sürekliliği ve yapılan işlemlerin kontrollerindeki etkinliği sağlama açısından önemlidir. İç kontrol sisteminin oluşmasında ve işletmenin tüm bölümlerinde bilgi ve iletişime her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaç duyulan bilgi ve iletişim işletmede uygulanan kontrol yapısına ve işletmenin amaçlarına uygun bir şekilde yürütülmelidir. İç kontrol sisteminde işletmenin belirlemiş olduğu amaçlara ulaşılması için göze alınan risklerin ve kontrol işlemlerinin, kontrol ortamı çerçevesinde yer alan işletme çalışanına zamanında ve doğru bir şekilde ulaşılmasını sağlar. İşletmenin yönetim kurulu ya da üst yönetimdekiler ihtiyaçları olan kontrol raporlarına bilgi ve iletişim bileşeni sayesinde kolayca ulaşma imkânı bulurlar. İstenilen bilgiye ulaşılabilme ya da bilgiye zamanında ulaşma iç kontrolün vazgeçilmezidir. Bilgilerin oluşması, raporlar ve verilerin bir araya gelmesi ile başlar. Toplanan veriler her zaman bilgi niteliğinde olmayabilir. Etkili bir kontrol sisteminin verileri elde etmesi ve elde edilen bu verileri yönetime ulaştırılabilmesi için sağlıklı, daha güncel veriler ve fayda sağlayacak verileri elde etmek zorundadır. Bunun için doğru kaynaklardan alınan veriler, işletmede uygun çalışana ya da birime iletilmediği takdirde orada sağlıklı ve başarılı iç kontrol yapısından bahsedilemez. Bu sebeplerden dolayı kurum içerisindeki iletişim kanalları aktif olarak çalışmalı, yatay ve dikey bilgi akışları sağlanmalı ve işletme dışındaki paydaşlar ya da işletmenin yetkilileri ile etkin bir iletişim kurulmalıdır (Özer, 2010, s. 86). Bilgi ve iletişim kavramı; ilgili bilgilerin, insanların sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayan bir form ve zaman çerçevesinde tanımlanması, yakalanması ve iletilmesi için gereklidir. İşletmedeki üst yönetim dahil tüm çalışanların iç kontrol sorumluluklarının ciddiye alması gerekmektedir. Bilginin işletme genelinde ve finansal tablolara akışını kolaylaştıracak açık iletişim kanallarının olması önemlidir (Case Studies in Business and Management, 2015, s. 5).

Kamu İç Kontrol Tebliği'ni bilgi ve iletişim bileşenini dört standart ile şekillendirmiştir. Bu standartlar (www.resmigazete.gov.tr, 2019);

- Bilgi ve iletişim
- Raporlama

- Kayıt ve dosyalama sistemi
- Hata, usulsüzlük ve yolsuzlukların bildirilmesi

2.7.5. İzleme

İzleme bileşeni işletme de sistemin başarısının niteliğini ölçme sürecidir. Zamanla iç kontrol sistemi işletme için yetersiz olabilir ve yönetim tarafından uygulamaya konulan kontrol prosedürlerinin geliştirilmesi gerekebilir. İzleme bileşeni, işleyişini ve biçimini değerlendirerek sonuca ulaşmada yardımcı bulunan ve düzeltici tedbirler olarak iç kontrolün kalitesini belirleyen bir süreçtir (Ertürk, 2010, s. 82).

İç kontrol sistemlerinin zaman içinde işletmenin performansının kalitesini değerlendiren bir süreçtir. Faaliyeti, izleme bileşeni gerçekleştirir. İzleme, düzenli yönetim ve denetim faaliyetlerini ve personelin görevlerini yerine getirirken yapmış olduğu tüm eylemleri içerir. İç kontrol sistemi teknoloji, personel, hedefler ve politikalar değiştikçe değişir. Yönetim, tasarlandığı gibi çalışıp çalışmadığını belirlemek ve kontrollerin takip edildiğinden emin olmak için iç kontrol sisteminin sürekli izlenmesi ile görevlendirilir (Pickett, 2008, s. 92). İzleme bileşeninin iki amacı bulunmaktadır. Bu amaçlar (Internal Control Manual, 2015, s. 13);

- İç kontrol sistemini izlemek ve sonuçları değerlendirmek için faaliyetler uygulamak,
- İç kontrol sisteminde not edilen eksikliklerin zamanında giderilmesi.

İzleme bileşeni iki şekilde yapılmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Erdoğan M. , 2006);

- Sürekli izleme faaliyetleri
- Bağımsız değerlendirmeler

2.7.5.1. Sürekli İzleme Faaliyetleri

Sürekli izlemede, faaliyetler normal akışında iken iç kontrol faaliyetinin etkinliğini değerlendirir. Örnek verecek olursak; doğrulamalar, elde bulunan varlık ile kayıt altına alınan varlıkların karşılaştırılması, bilgisayar programları aracılığıyla uygulanan kontrol yöntemleri şeklindedir.

2.7.5.2. Bağımsız Değerlendirmeler

İşletmede zaman zaman değerlendirme işlemleri ayrı ayrı yapılmak zorunda kalabilir. Yapılan bu değerlendirmelerin içeriği ve yapılma sıklığı önceden yapılmış olan değerlendirmelerin etkisine ve ortaya çıkan risklerin kontrol edilmesine göre farklılık gösterebilir. İşletme yönetimi kontrol sisteminin tamamını değerlendirebileceği gibi belli kontrolleri de değerlendirmeyi isteyebilir. Bu değerlendirmelerde yöneticilerin kendi sorumlu oldukları alanlarda öz değerlendirme şeklinde yapılabilir ya da bu görevi iç denetçiler veya bağımsız denetçiler üstlenebilir.

Kamu İç Kontrol Tebliği'ni izleme çerçevesinde iki standart ile şekillendirmiştir. Bu standartlar (www.resmigazete.gov.tr, 2019);

- İç kontrolün değerlendirilmesi
- İç denetim

2.8. İç Kontrolle İlgili Türkiye ve Dünyadaki Yasal Düzenlemeler

İşletme tarafından belirlenen amaçların yerine getirilirken dikkat edilmesi gereken önemli unsurlardan biri de işletmenin iç kontrol sisteminin güvenilir olmasıdır. İç kontrol yapısındaki güvenilirliği sağlayan işletmeler finansal raporların doğru olması sebebi ile bulunduğu piyasaya güven vermektedir. İç kontrol sistemindeki finansal raporların yanlış olması işletmeye olan güveni yok eder ve işletmenin iflas etmesine sebep olmaktadır (Aksoy, 2007, s. 220).

Dünyada ortaya çıkan büyük işletmelerdeki iflaslar, yolsuzluklar yatırımcıların işletmeye ve piyasaya olan güvenini kırmıştır. Kırılan bu güveni tekrardan kazanabilmek için birden fazla meslek örgütü işletmelerde iç kontrol sisteminin kurulması ve kurulan bu kontrol sisteminin geliştirilmesi için düzenlemeler yapmaktadır (Uzay, 1999, s. 7).

2.8.1. Türkiye'deki Yasal Düzenlemeler

İç kontrolle ilgili ülkemizde yapılan yasal düzenlemeleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Uzay, 1999, s. 7-8);

- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Düzenlemeleri
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Düzenlemeleri
- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYK)

- Yeni Türk Ticaret Kanunu (YTTK) Düzenlemeleri

2.8.1.1. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Düzenlemeleri

Sermaye Piyasası Kurulu tarafından 04/03/1996 da “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ” yayınlanmış ve bu tebliğ ile birlikte iç kontrol sistemine düzenleme getirilmiştir. Bu düzenleme Türkiye’de iç kontrol ve iç kontrol sistemi için yapılan ilk ve en önemli düzenlemedir (Güven, 2019, s. 67).

Türkiye’de iç kontrol ve iç kontrol sistemi ile ilgili temel oluşturacak SPK düzenlemesi 1996 tarihinde (X, 16) seri numaralı “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliği” e dayanır. Daha sonra ABD’de ortaya çıkan Enron skandalı ile 30/07/2002 tarihinde ortaya çıkan Sarbanes Oxley yasasını (SOX) takiben yayınlanan SPK tebliğinde de SOX’e paralel olarak değişimler yapılmıştır. İçerisinde yeni hükümler bulunan (X, 19) numaralı SPK tebliği ile SOX yasası karşılaştırıldığında çoğu noktalarda benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda ilgili tebliğ için SOX’in Türkçeye uyarlaması denilebilir. Tebliğin ilgili maddelerinde ülkemizde borsaya kote olan şirketlerin iç kontrol sistemlerinin etkili çalışmasını sağlamak için SOX yasasına paralel düzenlemeler oluşturulmuş iç ve dış denetçilerin sorumlulukları arttırılmıştır. Acındı (2007, s. 67), SOX’un maddelerini içeren düzenlemelerin ülkemize getirilmesini ülkemiz için atılan en isabetli adım olarak görmektedir.

SPK düzenlemelerinde iç kontrol sistemi, işletme yönetim politikalarına uygun bir şekilde yapılan işlerin düzgün bir şekilde yürütülmesi, işletmenin varlıklarının korunması, işletmede meydana gelebilecek hata, hile ve usulsüzlüklerin farkına varılması ve önlenmesi, muhasebe kayıtlarındaki finansal bilgilerin doğru ve eksiksiz olması, finansal raporların zamanında elde edilmesi gibi bütün işlemleri kapsamaktadır (Aksoy, 2006, s. 163).

2.8.1.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Düzenlemeleri

Ülkemizde 1990’lı yılların sonunda itibaren bankacılık sektörünün, yapılan yasal ya da kurumsal düzenlemelere, değişen şartlara ve uluslararası standartlarda yapılan değişikliklere uyum sağlaması konusunda çok büyük adımlar atılmıştır. Bu alanda 23 Haziran 1999 yılında resmî gazetede 4389 sayılı Bankalar Kanunu yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Yayımlanan bu kanun

bankacılığın dönüm noktası olmuştur. Yayımlanan bu kanunda yapılan en önemli düzenleme 9/4 maddesinde;

“Bankalar, işlemleri nedeniyle karşılaştıkları risklerin izlenmesi ve kontrolünü sağlamak amacıyla faaliyetlerinin kapsamı ve yapısıyla uyumlu, esas ve usulleri kurumca çıkarılacak yönetmelikle belirlenecek etkin bir iç denetim sistemi ile risk kontrol ve yönetim sistemi kurmakla yükümlüdürler. Bankaların, işlemlerinin bankacılık ilkelerine ve mevzuatına uygunluğunu denetlemek üzere yeteri kadar müfettiş çalıştırmaları zorunludur” ifadesi yer almaktadır (www.tmsf.org.tr, 2020).

19/10/2005 yılında resmî gazetede yürürlüğe giren 8411 sayılı “Bankalar Kanunu İç Sistemler” başlığı altındaki 29. ve 32. maddelerinde bankaların yapması gereken sistemlerdeki iç kontrol, iç denetim ve risk yönetimi ile ilgili çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. 29. madde de şu şekilde ifade edilmiştir;

“Bankalar, maruz kaldıkları risklerin izlenmesi, kontrolünün sağlanması, faaliyetlerinin kapsamı ve yapısıyla uyumlu ve değişen koşullara uygun, tüm şube ve konsolidasyona tâbi ortaklıklarını kapsayan yeterli ve etkin bir iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemi kurmak ve işletmekle yükümlüdürler” (www.mevzuat.gov.tr, 2020).

Bankacılık düzenleme ve denetleme kurulu 2002 tarihinde yayınladığı bir yönetmelik ile işletmenin iç kontrol sistemini ve kontrol sistemlerinin değerlendirilmesi ile ilgili düzenleme yapmıştır. Çıkarılan bu yönetmelikle finansal tabloların doğruluğunun artırılması ya da finansal tabloların hatalı olabilme riskinin azaltılması için etkin faaliyet gösteren bir iç kontrol sisteminin bulunması zorunlu hale getirilmiştir (Uyar, 2010, s. 43).

Ülkemizde iç kontrol ile ilgili yapılan düzenlemeler incelendiğinde diğer sektörlere oranla bankacılık sektörü çok önde görülmektedir. Böyle olmasında uluslararası seviyede bankaların denetimi ve gözetimi için oluşturulan Bankacılık Denetim ve Gözetim Komitesi’nin (BASEL) yapmış olduğu çalışmalar ve yapılan bu çalışmaların ülkemize göre ayarlanmasının etkisi büyüktür (Tüm ve Memiş, 2012, s. 183).

2.8.1.3. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

Türkiye’ de 2003 yılından itibaren kamu yönetimi ve kontrolü alanlarında yapısal olarak köklü değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimlerin ilki önceki uygulamalara kaynak olan ve 1927 yılından 2003 yılına kadar yürürlükte bulunan 1050 sayılı “Muhasebe-i Umumiye Kanunu” nun yürürlükten kaldırılıp

yerine 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun yürürlüğü girmesi olmuştur. Yürürlüğe giren bu düzenleme ile birlikte modern anlamda yönetim ve kontrolün gereği olan mali şeffaflık, hesap verilebilirlik, kamuya ait kaynakların etkili, etkin ve verimli kullanımı gibi mali yönetim ilkeleri esas alınmaktadır. Yeni oluşturulan mali yönetim ve kontrol sistemi ile birlikte yönetim sorumluluğu esasına göre üst yöneticilere önemli sorumluluklar getirilmiştir. Bu yeni düzenlemeyle, iç kontrol sisteminin kurulması, kurulan bu iç kontrol sisteminin izlenmesi, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi gibi konularda üst yönetime bazı önemli sorumluluklar getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre; yeni mali yönetim ve kontrol sisteminin benimsenmesi ve kamu idarelerine yerleştirilmesinde için üst yöneticilerin desteği önemli hale gelmiştir (Türedi, 2007, s. 100).

10/12/2003 yılında onaylanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu'nun amacı, kanunun ilk maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır (www.icisleri.gov.tr, 2020);

“Kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve mali saydamlığı sağlamak üzere, kamu mali yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve mali kontrolü düzenlemektir.”

2.8.1.4. 6102 Türk Ticaret Kanunu (TTK) Düzenlemeleri

Dünyada ve Türkiye’de son zamanlarda mali tablolarda ortaya çıkan usulsüzlükler, bağımsız denetime önem verilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu durum beraberinde bağımsız denetim için yapılan düzenlemelerin güncellenmesi gerektiğini de gündeme getirmiştir. Bunların sonucu olarak, Türkiye’de bağımsız denetim ile ilgili son zamanlarda olumlu gelişmelerin de yaşandığı görülmektedir. Bu alanda atılmış olan en önemli adım 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu olmuştur. Hazırlıklarına 1999 yılında başlanmış 2005 yılından itibaren ise yoğun bir şekilde tartışma konusu olmuş 1 Temmuz 2012 yılında ise yürürlüğü girmiştir. İşletmelerin iyi bir şekilde yönetilmesini sağlamak amacıyla; işletmelerde etkin bir iç kontrol sisteminin bulunması ve iç denetimin gerekliliği hüküm altına alınmış ve bununla birlikte iç denetim ile ilgili birimlerin kurulmasını teşvik edici yasal düzenlemeler getirilmiştir (Karakoç, 2013, s. 35)

2.8.2. Dünyadaki Yasal Düzenlemeler

İç kontrole ilgili dünyada yapılan yasal düzenlemeleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Sponsor Organizasyonlar Komitesi (COSO)
- Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA)
- Bilgi Sistemleri Denetim ve Kontrol Birliği (ISACA)
- Uluslararası Yüksek Denetim Kuruluşları Örgütü (INTOSAI)
- Sarbanes Oxley Yasası (SOX)
- Canadian Institute of Chartered Accountants' Criteria of Control Framework (COCO)

2.8.2.1.Sponsor Organizasyonlar Komitesi (COSO)

COSO iç kontrolün, yönetimin bir işletmeyi yürütme biçiminden ve yönetim süreci ile birbiriyle ilişkili beş bileşenden oluştuğunu belirtmiştir. Her büyüklükteki işletmeler için geçerli olan bu bileşenleri, şu şekilde sıralayabiliriz (International Federation of Accountants, 2006, s. 2);

- **Kontrol Ortamı:** İç kontrolün diğer tüm bileşenleri için temel oluşturur. Dürüstlük, etik değerler ve insanların yetkinliğini içermektedir.
- **Risk Değerlendirmesi:** Risklerin nasıl yönetilmesi gerektiğini belirlemek için bir temel oluşturmaktadır. Hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik iç ve dış risklerin tanımlanması ve analiz edilmesi bu bileşen sayesinde gerçekleştirilir.
- **Kontrol Faaliyetleri:** İşletmenin hedeflerine ulaşmasına ilişkin riskleri ele almak için gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaya yardımcı olur. Kontrol faaliyetleri organizasyon boyunca, her seviyede ve tüm işlevlerde gerçekleşmektedir.
- **Bilgi ve İletişim:** İç ve dış bilgiler, insanların sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayan bir form ve zaman diliminde tanımlanmalı, yakalanmalı ve bildirilmelidir. Etkili iletişim aşağı akan organizasyonlar ile aşağı ve yukarı akan organizasyonda da gerçekleşmelidir.
- **İzleme:** İç kontrol sistemlerinin düzenli olarak izlenmesi gerekebilmektedir. Sistemin performansının kalitesini zaman içinde değerlendiren bir süreçtir.

2.8.2.2. Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA)

1941 yılında kurulan İç Denetçiler Enstitüsü (IIA), ABD'nin Florida eyaleti Mary Lake'deki küresel merkezi olan uluslararası bir meslek birliğidir. IIA, iç denetim mesleğinin küresel sesi, tanınmış otoritesi, tanınmış lideri, baş savunucusu ve ana eğitimcidir. Genel olarak üyeler iç denetim, risk yönetimi, yönetim, iç kontrol, bilgi teknolojisi denetimi, eğitim ve güvenlik alanlarında çalışırlar. Küresel olarak, IIA'nın 200.000' den fazla üyesi vardır. Kuzey Amerika'daki IIA; ABD, Kanada, Karayipler (Aruba, Bahamalar, Barbados, Cayman Adaları, Curacao, Jamaika, Porto Riko ve Turks ve Caicos), Bermuda ve Trinidad'da 70.000'den fazla üyeye hizmet veren 159 bölümden oluşmaktadır. IIA tarafından 1978 yılında yayımlanan İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları'nda "iç kontrol" kavramı geniş bir şekilde ele alınmıştır. IIA'ya göre, herhangi bir örgütün iç kontrol sisteminin etkinliğinin ve yeterliliğinin değerlendirilmesinin ve bunların denetlenmesinin iç denetimin faaliyet alanını oluşturduğu ifade edilmektedir (na.theiia.org, 2020).

2.8.2.3. Bilgi Sistemleri Denetim ve Kontrol Birliği (ISACA)

Bilgi Sistemleri Denetim ve Kontrol Birliği (ISACA), 1967 yılında artan bilgisayar sistemleri için denetim alanlarında merkezi bir bilgi ve rehberlik kaynağına ihtiyaç duyan bireyler tarafından kurulmuştur. Bugün ISACA, 180 ülkede 140.000 temsilciye hizmet vermektedir. ISACA'nın yayınlamış olduğu bilgi sistemleri denetimi ve kontrolü standartları bütün dünyada kabul edilmiştir. Ayrıca vermiş olduğu sertifikalar tüm dünyada geçerliliğe sahiptir. Bu bağlamda, işletmelerde bilgi sisteminden dolayı ortaya çıkan hata ve hilelerin önlenmesinde ISACA tarafından oluşturulan standartlara uygun davranılması önemlidir. Bilgi sistemlerinde oluşan güvenlik açıklıklarından kaynaklanan sorunların engellenmesinde, iç kontrol sisteminin etkinliğinin sağlanmasında bu standartlar işletmelere fayda sağlayabilmektedir (www.isaca.org, 2020).

2.8.2.4. Uluslararası Yüksek Denetim Kuruluşları Örgütü (INTOSAI)

Uluslararası Yüksek Denetim Kuruluşları Örgütü (INTOSAI), 1953 yılında 34 ülkenin katılımı ile Küba/Havana'da yapılan kongrede kurulmuştur. İç Kontrol Standartları Komitesi tarafından kamuda etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması ve sürdürülebilmesi için izlenecek yolu göstermek amacı ile "*Kamu Sektörü İçin İç Kontrol Standartları Rehberi*" güncellenmiş ve 2004 yılında

Brüksel’de yapılan toplantıda kabul edilmiştir. Kamu sektörü için iç kontrol rehberi, kamu kurumlarının yapısal özellikleri kapsamında iç kontrol sisteminin uygulamalarını geliştirmelerini sağlayacak şekilde oluşturulmuştur.

Tüm ve Memiş (2012)’e göre, işletme hedeflerine ulaşabilmek için karşısına çıkacak her türlü riski önceden tanımlamalı ve gerekli tedbirleri alarak işletmenin amaçlarına ulaşabilmesi için makul güvence sağlamalıdır. İç kontrolün standartları rehberinde belirtildiği üzere işlemenin amaçları ile birlikte iç kontrol yapısının niteliğine de yer verilmiş ve iç kontrolün risk temeline dayanan ve makul güvence esasına dayanan bir sistem olduğu açıklanmıştır. Bu model COSO modeline göre ayarlanmış ve COSO modelinin bileşenleri ile aynı bileşenlerden oluşmaktadır.

2.8.2.5. Sarbanes-Oxley Yasası (SOX)

2001 yılın da ABD’de meydana gelen Enron vakası yatırımcıların sermaye piyasasına olan güvenini tamamen yıkmıştır. ABD’de meydana gelen bu olayı unutturmak ve yatırımcıların sermaye piyasasına olan güvenini tekrardan kazanmak için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Senatör Sarbanes Oxley’in Temmuz 2002 yılında hazırladığı yasa Sarbanes Oxley Yasası olarak kabul edilmiştir. Yayınlanan yasa yatırımcıların; doğru bilgi elde etmesini, haklarının korunmasını, denetim komitesinin gözetimini ve denetim sorumluluklarını geliştirmesini ve denetçinin şirket yönetimindeki bağımsızlığını korumayı amaçlamıştır (Uyar, 2004, s. 31).

Sarbanes Oxley, ABD ve Avrupa’da ortaya çıkan ekonomik skandallar sebebiyle ortaya çıkan kurumsal yönetişime (corporate governance) olan ihtiyaçtan dolayı geliştirilen yasadır. Kurumsal yönetim, yatırımcılar arasında ortaya çıkan problemlerin çözülmesi ve şirketten çıkar elde etmeye çalışan şirket sahipleri ve paydaşları arasındaki çıkar çatışmasının ortadan kaldırılmasına yardım eden kavramdır. Sarbanes Oxley yasası Sermaye Piyasası Kurulu’nda kaydı bulunan şirketlerin, finansal raporlardaki iç kontrol etkinliğini değerlendirebilecek iç kontrol sisteminin oluşturulmasını öngörmektedir. Bu yasa işletmelerin finansal raporlarına etki eden riski değerlendirmeyi şart koşturmuştur. Bunun yapılmasındaki amaç ise yatırımcıyı doğruluk ve bütünlük ilkeleriyle korumak ve işletmelerin şeffaf ve güvenilirliğini sağlamak, kurumsal yönetim kavramının gelişmesini sağlamaktır (Eryılmaz, 2009, s. 1).

2.8.2.6. Kanada Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü Denetim Kriterleri (COCO)

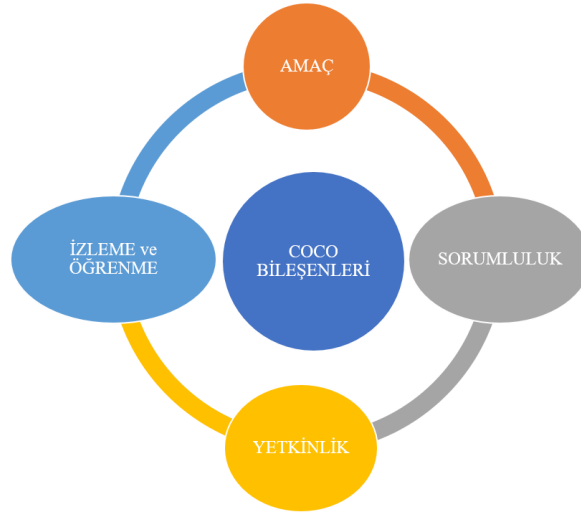
COCO Kanada mali müşavirler odası tarafından 1995 yılında işletmenin iç kontrol yapısının değerlendirilmesi amacıyla ortaya atılmıştır. Bu model uluslararası nitelik kazanmıştır. Uygulama açısından COSO modeline göre daha pratik ve uygulaması kolaydır. Ancak etkisi yerel seviyede kalmıştır. Yani COSO modelinin yerini alabilecek bir model olamamıştır (Türedi, Koban ve Karakaya, 2015, s. 105).

İç kontrol çerçevesinde bakıldığında COSO ve COCO birbirini tamamlamaktadır diyebiliriz. Her biri iç kontrolü, iş hedeflerine ulaşabilmeyi kolaylaştırmak ve desteklemek için tasarlanmış bir süreç ya da süreçler kümesi olarak görmektedir (International Federation of Accountants, 2006, s. 5). COSO, amaç belirleme, stratejik yönetim, risk yönetimi ve düzeltici önlemler gibi yönetim faaliyetlerini iç kontrol bileşenlerine dahil etmezken COCO ise bu faaliyetleri iç kontrolün bir parçası olarak düşünmektedir.

COCO modeli kavramsal açıdan daha geniş bir alanı kapsamakla beraber, içeriğinin diğer modellere kıyasla daha açıklayıcı ve iç denetim faaliyetlerine daha uygun bir yapıda olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı COSO modelinden sonra kullanılabilirlik açısından en uygun model olarak kabul edilmektedir. COCO kontrol kavramını işletmenin hedeflerine ulaşabilmesi açısından personelleri destekleyen ve birlik olmasını sağlayan kaynaklar, sistemler, süreçler, kurum kültürü, işletmenin kurumsal yapısı ve görevleri gibi organizasyonun temel unsurlarından biri olarak tanımlanmıştır. COCO modelinin dört bileşeni ve bu bileşenlerin de toplamda 20 alt kriteri bulunmaktadır. Bu bileşenleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Türedi, Koban, ve Karakaya, 2015, s. 105-106);

- Amaçlar (Objectives)
- Sorumluluk (Commitment)
- Yetkinlik (Capability)
- İzleme ve Öğrenme (Monitoring and Learning)

Şekil 2.2. COCO Modeli

Kaynak: Türedi, Koban ve Karakaya, 2015 s.105-106

Amaçlar (Objectives): Amaç kriterleri işletmenin yönü hakkında bir fikir verir. Bu kriter işletmenin yönü ve amaç duygusu ihtiyacı ile başlar. İşletmenin hedefleri, misyonu, vizyonu, fırsatları, performans hedefleri, politikalarını ve işletmenin stratejilerini içerir. Bu kriterde hedeflerin belirlenmesi ve insanların örgütün gelecekteki yönünden pay sahibi olabilmeleri için çok fazla çalışma yapmaları gerekmektedir. İşletmenin kontrolleri ve performans hedefleri arasındaki önemli bağlantıyı bu kriter ile kurulmaktadır. Çünkü kontrollerin bir organizasyonda herhangi bir anlam ifade etmesi için performansı ölçme ve yönetme şekline uymalıdır. Amaç bileşeninin beş tane kriteri bulunmaktadır. Bu kriterler şu şekilde sıralanabilir (Pickett, 2008, s. 94-95);

- İşletmenin amaçları belirlenmeli ve bu amaçlar işletmenin ortakları ile paylaşılmalıdır.
- İşletmenin içinde ya da dışında karşılaşılabilecek riskler belirlenmeli ve bu riskler değerlendirilmelidir.
- İşletmenin amaçlarını gerçekleştirip ortaya çıkabilecek riskleri destekleyen ilkeler oluşturulup işletmede paylaşılmalıdır.
- İşletmenin amaçları gerçekleştirilebilmesi için planlar hazırlanmalı ve hazırlanan bu planlar işletme personelleri ile paylaşılmalıdır.
- İşletme amaçları ve planları ölçülebilir kriterler içermelidir.

Sorumluluk (Commitment): Bu kriterler, işletmenin kimliğini ve etik değerlerini, insan kaynakları politikalarını, otoritesini, sorumluluğunu ve hesap

verebilirliğini ve karşılıklı güvenini ele alır (İbiş ve Çatıkkaş, 2012, s. 110). Sorumluluk bileşeninin dört kriteri bulunmaktadır. Bu kriterler şu şekilde sıralanabilir;

- İşletme için etik değerler belirlenmeli, belirlenen etik değerler işletme personelleri ile paylaşılmalı ve işletmenin genelinde uygulamaya konulmalıdır.
- İşletmenin insan kaynaklarının oluşturduğu ilkeler işletmenin amaçlarına ve etik değerlerine uyum sağlamalıdır.
- Yetki, sorumluluk ve hesap verebilirlik açısından şeffaf olmalı ve işletmenin hedefleri ile uyumlu olmalıdır.
- İşletme personelleri arasındaki güven ortamı desteklenmeli bilgi akışı ve performansları işletmenin hedefleri doğrultusunda yönlendirilmelidir.

Yetkinlik (Capability): İşletme personelinin bilgi, beceri ve araçlar, iletişim süreçleri, koordinasyon ve kontrol faaliyetleri ile ilgilenirler. Yetkinlik bileşeninin beş kriteri bulunmaktadır. Bu kriterler şu şekilde sıralanabilir;

- İşletme personelleri işletmenin hedeflerini gerçekleştirebilmek için gerekli bilgi, beceri ve araçlara sahip olmalıdırlar.
- İletişim süreçleri, işletmenin amaçlarının ve değerlerinin gerçekleşmesini desteklemelidirler.
- İşletme çalışanlarının sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için yeterli ve gerekli bilgi paylaşılmalıdır.
- İşletmenin farklı departmanlarının karar ve eylemleri koordine edilmelidir.
- Kontrol faaliyetleri işletmenin hedefleri, karşılaşılabileceği riskleri ve kontrol unsurlarının birbiriyle ilişkisini göz önünde bulundurarak tasarlanmalıdır.

İzleme ve Öğrenme (Monitoring and Learning): İşletmenin gelişimi hakkında bir fikir verir. İç ve dış ortamları gözden geçirmeyi, hedeflere karşı performansı izlemeyi, varsayımları zorlamayı, bilgi ve ihtiyaç sistemlerini yeniden değerlendirmeyi, takip prosedürlerini oluşturmayı ve kontrolün etkinliğini değerlendirmeyi içerir. İzleme ve öğrenme bileşeninin altı kriteri bulunmaktadır. Bu kriterler şu şekilde sıralanabilir (İbiş ve Çatıkkaş, 2012, s. 110);

- İşletmenin amaçlarının ya da kontrollerinin yeniden değerlendirmenin gerekli olup olmadığını anlayabilmek için işletmenin iç ve dış ortamı izlenmelidir.
- İşletmenin performansı, işletmenin amaçlarında ve planlarında tanımlanan başarı ölçütleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmelidir.
- İşletmenin amaç ve sistemlerinin altyapısında bulunan varsayımlar periyodik olarak gözden geçirilmelidir.
- İşletmenin amaçlarının değişmesi ya da raporlamadaki yetersizlik oluşması durumunda işletmenin bilgi sistemleri ve bilgi gereksinimleri düzenli olarak takip edilmelidir.
- İşletme üst yönetimi, işletmenin iç kontrol yapısının etkinliğini gözden geçirmeli, değerlendirme yapmalı ve sonuçlarını personeller ile paylaşmalıdır.

2.9. Muhasebe Skandalları

Muhasebe’ de yaşanan skandalların geçmişi eski ve orta çağa dayanmaktadır. Ancak 20. yy. ve 21.yy’da yaşanan muhasebe skandalları dünya çapında büyük yankılar uyandırmış ve kalıcı hasarlar bırakmıştır. Yaşanan muhasebe skandallarından sonra yatırımcıların mali tablolara olan güvenleri sarsılmıştır. Bu skandallar sonrasında muhasebe meslek mensupları ve bağımsız denetçilerin sorumlulukları sorgulanmaya başlanmıştır (Alpagut Şenel ve Arslan, 2019, s. 293-294).

Muhasebenin temel görevi finansal tablolar ile işletmenin ortaklarına, yatırımcılarına, işletmeye kredi veren kurum ya da kuruluşlara işletme hakkında doğru ve güvenilir bilgiler sunmaktır. ABD’de 2001 ve sonraki yıllarda ortaya çıkan muhasebe skandalları sermaye piyasalarında büyük sesler getirmiştir. Büyük şirketlerde yaşanan bu olaylar kamunun finansal raporlarına ve kurumsal açıklamalarına olan güveni sarsmış ve bununla birlikte muhasebe mesleğine olan güvenin azalmasına sebep olmuştur (Erkan ve Demirel Arıcı, 2011, s. 30). Son yıllarda kamuoyunun dikkati büyük şirketlerin muhasebe kayıtlarını olduğundan farklı göstermesi, şirketlerin yapmış olduğu muhasebe hileleri, yanlış yönetim, iflas ve şirket yöneticilerine yüksek maaş vb. konular üzerine yoğunlaşmıştır. Yaşanan bu olayların çoğu sermaye piyasaları, kurumsal yönetim planları ve muhasebe sistemleri konularında verimlilik ve etkinlik anlamında örnek gösterilen

ABD’de ortaya çıkmıştır. WorldCom, Xerox, Tyco, Global Crossing, Adelphia, Parmalat gibi şirketlerde iflas ya da milyarlarca dolar kayıpla sonuçlanmıştır. ABD’de kurumsal skandalların artış göstermesi ABD’deki kurumsal yönetim kalitesi hakkında önemli soruları akla getirmiştir. Aslında bu skandalların bazıları 2000 yılında piyasadaki kabarcıkların (1 yıl içerisinde aktif piyasası reel fiyat endeksinde aynı yılda gerçekleşen reel ekonomik büyüme oranından daha fazla bir artış meydana gelmesi) bir sonucu olarak düşünülse de kurumsal suiistimal ve yanlış raporlamanın fazla olması ABD kurumsal yönetim sisteminin başarısız olduğunu gözler önüne sermektedir (Tiscini ve Francesca di Donato, 2006, s. 1). İç kontrol sisteminin önemini artıran skandalların bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz;

2.9.1. Enron Skandalı

Enron şirketi 1980 tarihinde Houston’da kurulmuştur. Şirketinin esas faaliyeti enerji ticareti olmasına rağmen şirket esas faaliyetinden uzaklaşarak, gaz dağıtımı, enerji alım satım ve teslimatı, e-ticaret vb. gibi birçok farklı sektörde faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu nedenle şirket sahipleri Özel Amaçlı Girişimler adında ikinci bir şirket kurmuştur. Dünyanın en büyük enerji şirketi olan Enron yüksek kârlar elde eden ve 21.000 çalışana sahip ABD’nin 7. büyük şirketi konumuna gelmeyi başarmıştır. Fakat yaptığı yolsuzluklar sonrasında iflas etmeye mahkûm olmuştur. Şirket yöneticileri, şirket kârlarını olduğundan daha yüksek göstererek yatırımcıların ilgisini çekmeyi amaçlamışlardır. Yüksek kâra aldanan yatırımcılar ise talebin yüksek olmasından dolayı fiyatları sürekli artış gösteren hisse senetlerini satın almışlardır. Ancak yapılan yolsuzluklar ortaya çıkınca büyük beklentileri olan yatırımcılar hayal kırıklığına uğramıştır. Enron şirketinin iflas etmesindeki en önemli sebep şirket karlarının olduğundan fazla gösterilip, borçların ise olduğundan az gösterilmesidir. Yapılan bu yolsuzlukların diğer bir tarafında ise Arthur Anderson isimli denetim şirketi bulunmaktadır. Arthur Anderson denetim şirketinin hazırlamış olduğu denetim raporlarında, Enron şirketinin kazançlarını yüksek göstermek için muhasebe kayıtlarında çok fazla işlem karmaşıklığı yaptığı tespit edilmiştir. Enron şirketi için hazırlanan denetim raporlarında, kusurlu işlemler tespit etmesine rağmen şirket hakkında olumlu görüş bildirilmiştir (Atmaca, 2012, s. 193).

“Enron ’un iflasına sebep olan çeşitli yolsuzluklar ve muhasebe hataları, 16 Ekim 2001 tarihinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu şirket, bu tarihte daha önce ilan ettiği altı aylık vergi sonrası net kar rakamını 544 milyon Amerikan Doları ve öz sermayesini de 1,2 milyar Amerikan Doları azaltarak düzelttiğini ilan etmiştir. Bu düzenlemeden sonra, 8 Kasım 2001’de şirket ikinci bir duyuru ile 1997, 1998, 1999 ve 2000 yılları net karlarını düzelterek yeniden ilan etmiştir. Bu düzeltmeler Amerikan toplumunda büyük tepkilere neden olmuştur” (Sarıoğlu, 2002, s. 49).

Enron şirketinin iflas etmesine sebep olan nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz (Bektöre, 2003, s. 4);

- Enron şirketinin denetleme görevini üstlenen Arthur Anderson denetim firması aynı zamanda Enron şirketinin danışmanı olması,
- Enron şirketinin bazı büyük borçlarının bilançonun dışında bırakılarak gizlenmesi.
- Enron şirketinin durumunu incelemekte olan analistlerin her zaman şirket hakkında olumlu görüşler bildirmesi.
- Enron şirketinin özel amaçlı girişimlerinin sonucunda kayıt dışı bırakılan ortaklıklarının bulunması.
- Enron şirketinin mali yapısını her zaman olduğundan karlı göstermesi ve bu işlemi yapabilmek için denetim şirketlerinden yardım alması.
- Enron şirketinin son yapılan parti seçimlerinde parti adaylarına en çok bağış yapan şirket olması.
- Enron şirketinin 12 yıl içerisinde çok sayıda senatör ve temsilciler meclisi üyesine para bağışları yapması.

Yukarıda verilen bu ve benzeri nedenler Enron şirketinin iflas etmesine sebep olmuştur. Bu iflas ile birlikte dünya çapında finansal raporlamanın güvenilirliğinin garanti altında olması, kamu yararının korunması faaliyetlerinde muhasebecilerin korunması, gösterilmiş olan çabaların desteklenmesi ve çaba gösterilmesi için teşvik edilmesi gibi konularda muhasebecilik organizasyonlarının üzerine birçok sorumluluklar yüklenilmiştir.

2.9.2. WorldCom Skandalı

WorldCom şirketi 1983 yılında ABD’de AT&T Telekomünikasyon şirketinin bölünmesi ile oluşmuştur. Enron skandalından sonra ikinci olarak patlak veren muhasebe skandalıdır. WorldCom iflası, benzer şekilde finansal

dolandırıcılığa karışan enerji ticaret şirketi Enron'un çöküşünden önemli ölçüde daha büyüktür. WorldCom bir telekomünikasyon şirkettir. WorldCom küresel olarak faaliyet göstermekte ve 85.000 kişiyi istihdam etmekteydi. Bu şirket bilançodaki rakamları şişirerek şirket kârını olduğundan fazla göstermiştir. Yüksek kârın sebebinin araştırılması sonucu olay ortaya çıkmıştır (Alpagut Şenel & Arslan, 2019, s. 296). WorldCom şirketi şirketin tüm masraflarını varlık hesabıymış gibi göstererek usulsüzlük yapmıştır. Bu şekilde usulsüzlük yaparak işletmenin gelirlerini 3,8 milyon dolar daha fazla göstermiştir. Özellikle, WorldCom işletme maliyetlerini "sermaye yatırımları" olarak gizlemiş, böylece şirketin harcamalarının daha düşük ve kârının daha yüksek olduğunu ve geleceğe büyük yatırım yaptığını iddia etmiştir. İşletme maliyete ilişkin tüm tutarları varlık hesaplarına aktararak vergi öncesi kârı yüksek bir şekilde mali tablolarda göstermiştir. WorldCom şirketi 2002 Haziran ayında 107 milyar dolar tutarında iflası ile dünyada en yüksek tutarda iflas yaşayan şirketler arasına girmiştir. WorldCom şirketinin mali denetimini de Arthur Andersen denetim şirketinin yapması dikkatleri çekmiştir. WorldCom skandalının da en önemli nedenlerinden biri WorldCom şirketinin denetimini yapan Arthur Andersen denetim şirketinin şirket içerisinde yapılan usulsüzlükleri görmezden gelip şirket hakkında olumlu görüşler bildirmesidir (www.voanews.com, 2020).

2.9.3. Parmalat Skandalı

Parmalat şirketi temel gıda ve süt ürünleri üreten ve satan İtalya merkezli bir şirkettir. Şirket ayrıca İtalya ve Brezilya 'da profesyonel futbol takımlarına sahiptir. İtalya'nın Enron'u olarak anılmaktadır. İtalya'nın en büyük sekiz şirketi içerisinde yer almaktadır. 29 ülkede 30.000 çalışan istihdam etmektedir. Parmalat şirketi hesaplarındaki 5 milyar dolar değerinde nakit ve senetleri fiilen Cayman Adalarında bulunan Bonlat Finans şirketine aktarmış ve milyarlarca doların hesaplarında görünmemesi üzerine şirket iflasını istemiştir (www.voanews.com, 2020). Parmalat skandalında üst düzey yöneticiler ve şirket müdürleri uzunca bir süre sahtekarlık olaylarına karıştıkları, kendi zimmetlerine şirketten para geçirdikleri ve şirketin yönetiminde dürüst davranmadıkları iddiaları şirkette etkin bir denetim yapısının olmadığını göstermektedir (Parmalat ve Denetçi Rotasyonu, 2004, s. 4). Şirketin iflas etme nedenleri şu şekilde sıralanabilir (Göçen, 2010, s. 115);

- Şirketin kurumsal yönetim konusunda eksiklerinin olması ve aile şirketi olarak yönetilmeye devam etmesi,
- Şirketi denetleyen denetim şirketinin muhasebe kayıtlarındaki usulsüzlükleri fark edememesi.

2.9.4. Xerox Skandalı

Art arda ortaya çıkarılan şirket yolsuzluklarıyla sarsılan ABD'de WorldCom skandalının şoku atlatılmadan büro donanımları üreticisi Xerox'un usulsüz işlemlerle gelirlerini tahmin edilenden çok daha fazla şişirdiği ortaya çıkmıştır. ABD Sermaye Piyasası Kurumu (SEC) tarafından bağımsız denetime tabi tutulan büro donanımları üreticisi Xerox'un son 5 yıl boyunca uygunsuz muhasebe işlemleriyle gelirlerini tahmin edilenden çok daha fazla şişirdiği bildirilmiştir. Washington Post gazetesinin haberinde, Nisan ayında Xerox'u hesaplarını bağımsız denetime açmaya zorlayan SEC'in, bu tarihte şirketin usulsüz işlemlerle gelirlerini 3 milyar dolar kadar yüksek gösterdiği tahmin ettiği, oysa, son incelemelerin bu rakamın 6 milyar doları aşabileceğini gösterdiği belirtilmiştir. Haberde, SEC'in, Xerox'un 1997 ile 2000 yılları arasındaki faaliyetlerinden şüphelendiği, buna karşılık, kurum tarafından Nisan ayında görevlendirilen bağımsız hesap uzmanlarının 2001 yılındaki muhasebe işlemlerinde de usulsüzlük saptadığı kaydedilmiştir. Bağımsız denetçilerin incelemeleri sonucunda Xerox'un son beş yıla ait mali tablolarını gerçek durumunu yansıtacak şekilde yeniden yayımlaması talep edilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2002).

2.10. Literatür Taraması

Bonner ve Sarah (1998), çalışmalarında bağımsız denetçilerin yasal yükümlülüklerinin hileli finansal raporlamaları önlemedeki etkisini araştırmışlardır. Araştırmada SEC'in yasal düzenlemelerinin hileli finansal raporları önlemedeki etkisinin az olduğu sonucuna varmışlardır.

Şentürk (2004), çalışmasında hata ve hileleri önlemede ve iç denetim açısından bilgi işlem teknolojileri, iç denetçi ve dış denetçi ilişkilerinin önemini ortaya koymuştur. Çalışmada teknolojik gelişmeler incelenip muhasebe sisteminde oluşturacağı etkiler ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda, bilgi işlem teknolojilerinin iç kontrol sistemi de dahil olmak üzerine

muhasebenin bütün fonksiyonlarını etkileyerek hata ve hileleri önleme faaliyetlerinde işletmeye pek çok avantaj sağladığı tespit edilmiştir.

Lin (2004), yaptığı çalışma ile hileli finansal raporlama ve denetçi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmanın bulgularına göre denetçinin bağımsızlığının hileli finansal raporlama üzerinde doğrudan etkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Carcello ve Hermanson ve Rahunandan (2005), çalışmalarında iç denetçilerin hileli finansal raporları önlemedeki etkilerini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda iç denetçilerin hileli finansal raporları önlemede doğrudan etkiye sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Bayraktar (2007), “Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi” adlı çalışmasında Türkiye’de gerçekleşen muhasebe hilelerinin ortaya çıkartılması, bu hilelerin yol açtığı skandalların incelenmesi, muhasebede yapılan hilenin işletme ile beraber muhasebe mesleğine ve ülke ekonomisine verdiği olumsuz sonuçların ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca yapılan hilelerin hangi amaçla yapıldığı ve hilelerde hangi yöntemlerin kullanıldığı ve hangi dürtülerle yola çıkıldığı incelenmiştir. Bu anlamda yeni yasa ve uygulamalarının muhasebe hilelerini önlemede ne derece etkili olduğunun saptanması ve bu konuda alınacak önlemlerin neler olabileceğinin ortaya konması da çalışmanın diğer amaçlarındandır. Bu bağlamda bibliyografik bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise, Türkiye’de konula ilişkin en büyük sorunların kayıt dışı işlemlerin çok büyük tutarda olduğu saptanmıştır.

Karahan ve İğde (2007), muhasebe hata ve hileleri üzerinde iç kontrolün etkisini anlamaya yönelik bir çalışma yapmışlardır. Nicel veri toplama yöntemlerinden yüz yüze anket yöntemi kullanılan çalışma, Gaziantep ilinde ticaret, üretim ve hizmet alanlarında faaliyette olan ve iç kontrol sistemi bulunan 44 işletmeye yönelik yapılmıştır. Ankete katılan katılımcılara işletmenin temel fonksiyonları ile ilgili sorular sorulmuş ve veriler tamamlayıcı istatistik eşliğinde yorumlanmıştır. Anket sonucunda işletmelerde ortaya çıkacak olası hata ve hileleri önlemede iç kontrol sisteminin önemli bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Abdioğlu (2007), çalışmasında hilelerin ortaya çıkartılması ve önlenmesine yönelik proaktif yaklaşımlar hakkında literatür çalışması yapmıştır. Bu bağlamda, hile ile mücadelede sorumlu olan kişilerin proaktif hile önleme yöntemlerini kullanmaları hile ile mücadelede daha etkili olduğu sonucunu elde etmiştir.

Altıntaş (2010), “Denetimde Hata ve Hile” adlı çalışmasının temel amacı hata ve özellikle hile kavramlarını açıklayarak bu kavramlarla ilgili ülkemizde ve dünyada var olan düzenlemeleri ortaya koymak olmuştur. Çalışma sonucunda ülkemizde hile konusunda SPK’nın bağımsız dış denetim tebliği ve meslek yasasında yeterli düzeyde ve açık bir şekilde ortaya konulmaması ve denetçilere yol gösterecek SAS No.99 gibi bir kılavuzun bulunmaması denetim mesleğinin gelişmesini engellediği sonucuna varmıştır.

Ertürk (2010), muhasebe hata ve hileleri önlemede iç kontrol sisteminin etkililiğini araştırmıştır. Araştırma kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren en büyük inşaat firmalarından bir tanesinin iç kontrol sistemini incelemiş ve bu sistemin hata ve hileleri önlemedeki etkililiği değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda iç kontrol sisteminin tek başına yeterli olmadığını saptamıştır. Elde edilen veriler ışığında iç kontrol sistemi ile birlikte hile kontrol yöntemlerinin de uygulanması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda işletme içerisinde etkili ihbar hatlarının oluşturulması ve İKY tarafından yürütülen personel alımları ile ilgili daha katı kuralların oluşturulmasını önermiştir.

Şengür (2010), “İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi Hileli Finansal Raporlama ile İlgili Düzenlemeler” adlı çalışmasının temel amacı Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerde bağımsız ve iç denetçilerin gerçekleştirdikleri denetim çalışmaları sırasında en çok tespit ettikleri hile türlerinin belirlenmesidir. Çalışmanın ikinci amacı ise hilenin etkili olmasında önemli olan faktörlerin etkili olma düzeyleri konusunda bağımsız ve iç denetçilerin görüşlerinin tespit edilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda bağımsız ve iç denetçilere yönelik anket çalışması yapılmıştır. Yapılan anketlerden elde edilen sonuçlara göre, bağımsız denetçilerin iç denetçilere kıyasla finansal tablo hileleri ile karşılaşma sıklığı daha fazladır. İç denetçilerin ise varlıkların kötüye kullanılması konusunda bağımsız denetçilere kıyasla daha sık karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Koca (2010), “Muhasebe Denetiminde İç Kontrolün Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü” adlı çalışmasında muhasebe denetimi, iç kontrol sistemi ve iç kontrol isteminde sıkça karşılaşılan hata ve hile konularını ele almış ayrıca muhasebe sisteminde karşılaşılan hata ve hilelerin önlenmesi ve en aza indirilmesi için etkin bir iç kontrol sisteminin kurulmasına değinmiştir. İç kontrol sisteminin önemi ve etkisine yönelik anket çalışması yoluyla elde edilen verilere göre etkin bir iç kontrol sisteminin işletmede yapılan hata ve hileli işlemleri azalttığı ya da tamamen ortadan kaldırdığı ortaya çıkmıştır.

Dinç ve Cengiz (2014), çalışmalarında muhasebe denetiminde hata ve hile kavramaları ile denetçi etiği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu doğrultuda 2001 yılında ortaya çıkan “Enron olayı” kavramsal açıdan incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda denetçi etiği ile hata ve hile kavramları arasında önemli bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Yıldız ve Başkan (2014), “Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar” adlı çalışmalarında işletmelerin hata ve hileleri önlemede kullandıkları araçların hangilerinin ne derece kullanıldıklarının tespit edilip öneminin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu araştırma anket çalışması ile birlikte literatür araştırmaları ile şekillenmiştir. Ankette yer alan demografik sorulara frekans dağılımı ve önem öncelik belirleme sorularına ise ağırlıklı toplam yöntemi uygulanmıştır. Ulaşılan sonuca göre iç denetim, iç kontrol ve bağımsız denetimin işletmelerin finansal tablolarında oluşan hata ve hileleri önlemede ilk üç sırada yer alan araçlar olduğu tespit edilmiştir.

Doğan ve Nazlı (2015), çalışmalarında Türkiye’de muhasebe hata ve hilelerinin tespiti ve önlenmesinde işletme yöneticilerinin sorumluluğunu incelemiştir. Mersin Ticaret ve Sanayi Odası’na kayıtlı ve bu ilde faaliyet gösteren işletme yöneticilerine yönelik bir anket çalışması yapmışlardır. Elde edilen veriler t-test ve tek yönlü varyans testi ile analiz edilmiştir. Yapılan test ve analizler işletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sistemi ve yöneticilerin caydırıcı cezalar vermesi ile hile yapılma riskinin azalacağı sonucuna varılmıştır.

Özçelik, Karataş ve Keskin (2017) tarafından yapılan çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının muhasebe hata ve hile algılarını tespit edilmesi amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda hata ve hile konuları teorik olarak incelenmiş

ve Batı Akdeniz Bölgesi'nde faaliyette bulunan meslek mensuplarına yönelik anket çalışması yapılmıştır. Araştırmada t-testi ve tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda yapılan hataların sebebi mevzuattaki sürekli değişiklikler, matematiksel hatalar, bilgi eksikliği, mükellef ve tecrübe yetersizliği olarak belirlenmiştir. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe hata ve hileleri konusunda belirtilen yargılara katılma düzeyleri arasında demografik özelliklerine göre bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.

Arslan (2018), “Muhasebe Hilelerinin Tespitinde İç Denetim Sisteminin Önemi ve Denetim Standartları Açısından Bağımsız Denetçinin Hileye Karşı Sorumlulukları” adlı çalışmasında hileli finansal işlemlerin tespit edilme sıklıkları, iç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolü, denetim standartları açısından bağımsız denetçinin hileye karşı sorumluluğu ve finansal skandallarda tarafların sorumluluğu hakkında deneklerin görüşlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçları gerçekleştirmek için Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketlerinde çalışan toplam 300 bağımsız denetçi üzerinde bir anket uygulanmıştır. Anket verileri SPSS 20 paket programından t-testinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre hileli finansal işlemlerden stok değer düşüklüğünün ayrılmaması işlemine sıklıkla rastlanıldığı ve iç denetçinin denetim standartlarını bilmemesi hileli finansal raporların hazırlanma risklerini arttırdığı sonucuna varmıştır.

Özdemir (2018), çalışmasında Kars il merkezi ve ilçelerinde faaliyet göstermekte olan otel işletmelerinde iç kontrol sisteminin varlığını ve usulünce uygulanıp uygulanmadığını araştırmıştır. Anket yöntemi kullanılan çalışmada yapılan analizler sonucunda otel işletmelerinde etkin bir iç kontrol sisteminin uygulandığı gözlemlenmiş ve uygulanmakta olan iç kontrol sisteminin otel işletmelerinin yapısı ve kapasitesi gibi değişkenlerle farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Özöner (2018), çalışmasında hile riskleri ile iç kontrol arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ayrıca hangi iç kontrol yöntemlerinin hangi hile risklerini azalttığı araştırılmıştır. Bu amaçlara ek olarak işletmelere sahip oldukları hile risklerine göre hangi iç kontrol yöntemlerini uygulayacağı konusunda yol göstermek de amaçlanmıştır. Yapılan çalışmada odak grup yöntemi uygulanmıştır. Değişik pozisyon ve tecrübelerine sahip 8 kişi üzerinden iç kontrol sisteminin hileyi

önlemedeki rolü hakkında bilgi alınmıştır. Yapılan uygulama sonucunda hileyi önlemede iç kontrol ilkeleri arasında en önemli faktörün kontrol çevresi olduğu ve finansal tablo hilelerinin önlenmesi için bağımsız denetimin önemli bir faaliyet olduğu ortaya çıkmıştır

Gözütok (2018), “Hile Denetiminde İç Kontrolün Önemi” adlı çalışmasında hata ve hile kavramlarına değinerek denetçilerin hile denetimi ve sorumlulukları ile iç kontrol sisteminin etkinliğini araştırmıştır. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası düzenlemeleri irdelemiş ve hileyi ortaya çıkarmada ve önlemede iç kontrol ve iç kontrolün unsurlarını ele almıştır. Yapılan araştırma da işletmelerde etkili bir disiplin ve cezalandırma sistem ve prosedürlerinin olması hileyi önlediği sonucuna varılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYSERİ OSB’ NDE BİR UYGULAMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Kayseri ili Organize Sanayi Bölgesi (OSB)’nde faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe iş ve işlemlerinde oluşan hata ve hilelerin ortaya çıkartılması ve engellenmesinde iç kontrol sisteminin etkililiğini ölçmektir. Ayrıca işletmelerin ne kadarında iç kontrol sistemi olduğunu tespit etmekle beraber işletmelerin iç kontrol sistemine ne kadar ihtiyaç duyduklarını belirlemekte araştırmanın amaçlarından birisidir.

Araştırmanın bir diğer amacı ise, iç kontrol sisteminin muhasebe iş ve işlemlerinde yapılan hataları ve hileleri tespit ederek önleme hususundaki etkinliği hakkında işletmelere bilgiler vermektir. Bu bağlamda, iç kontrol sisteminin hataların ve hilelerin önlenmesinde ne denli önemli olduğunu belirterek işletmelerin iç kontrol sistemine verecekleri önemin artırılmasında fayda da sağlamaktır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Dünya’da ve Türkiye’de ortaya çıkan şirketleri ağır zararlara uğratan muhasebe skandalları iç kontrol sisteminin önemini her geçen gün daha da arttırmıştır (Alagöz, 2008, s. 98). İşletmede etkin bir iç kontrolün bulunması, işletme çalışanlarının belirlemiş olduğu amaçlar doğrultusunda hangi ölçüde etkinlik sağladığını tespit etme imkânı tanımıştır. Ayrıca işletmenin iç kontrolü aracılığıyla işletmenin finansal ya da finansal olmayan işlemlerinde sorumluluk sahibi olan kişilerin açık bir şekilde tanımlanmasını şeffaflık, eşitlik ve sorumluluk ilkeleri gereği işletmede kurumsal yönetimin yerleşmesini kolaylaştırmıştır (Usul, Titiz, ve Aslantaş Ateş, 2011, s. 48-54).

İç kontrolün tanımlarından da anlaşılacağı üzere iç kontrol, bir kurumun yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya tüm işletme personellerini içine alan bir sistemdir (Uzun, 2019, s. 45). İşletmeye duyulan güvenin temelinde etkili bir iç kontrol sistemi bulunmaktadır. İşletmeler büyüyüp genişledikçe örgüt yapıları daha karmaşık hale gelmektedir. İşletme yöneticilerinin ise işletme hakkında doğrudan bilgi sahibi olma olanakları da azalmaktadır. Bu durum her geçen gün iç kontrol sisteminin öneminin biraz daha artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle iç kontrol sistemi; işletmede yapılan hata, hile, yolsuzluk ve her türlü usulsüzlüğü en aza indirecek, aynı zamanda işletmenin verimliliğini artırarak işletmenin tek seferde doğru ve güvenilir raporlar almasını sağlayacaktır. İşletmenin yapısına ve işletme büyüklüğüne uygun, etkili ve sürekli kendini güncelleyen bir yapıya sahip bir iç kontrol sisteminin kurulması işletme için büyük öneme sahiptir (Aktaş, 2019).

İşletmelerde yapılan hata ve hilenin ortaya çıkartılması ve engellenmesi özellikle istenen bir durumdur. Yapılan hata ve hilenin engellenememesi işletmeyi ve çevresini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu durum öncelikle ortaklara ve alacaklılara sonrasında ise dolaylı olarak devlete ve işletmeye zarar verecektir. İşletmenin finansal raporlarında meydana gelen hile ve usulsüzlükler, finansal raporların güvenilirliğini düşürecekler (Başkan, 2013, s. 147).

Verilen bilgiler ışığında bu araştırma, iç kontrol sisteminin hata ve hilelerin önceden tespit edilmesi ve önlenmesi noktasında ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir. Daha önce karşılaşılan muhasebe skandalları da işletmelerde etkin olarak çalışan bir iç kontrol sisteminin olmayışının hem

yatırımcıların ve ekonomilerin telafisi mümkün olmayan zararlara maruz kalmasına hem de işletmelerin iflasa sürüklenmesine neden olacak kadar hayati öneme sahip olduğunu göstermektedir. Etkin bir iç kontrol sistemi, işletmede yapılması muhtemel hata ve hileleri önlemekle beraber tekrarlanmaması konusunda da caydırıcı bir sistem niteliği taşımaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kısıtlamaları

Araştırma, Kayseri ili Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren işletmelere yönelik olarak yapılmıştır. Bu bağlamda Kayseri ili Organize Sanayi Bölgesi'nde 1180 firma faaliyet göstermektedir. Bu firmalar sektör bazında ifade edilecek olunursa; %25,5'i (303 adet) metal ürünler, %23,5'i (279 adet) mobilya-ahşap, %10,3'ü (122 adet) ambalaj-plastik, %10,3'ü (122 adet) inşaat-yapı malzemeleri, %10,2'si (121 adet) tekstil, %20,2'si (233) ise makine, elektrik-elektronik, gıda vb. gibi diğer sektörlerden oluşmaktadır.

Araştırma yöntemi olarak nicel veri toplama yöntemlerinden online anket yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan anket formu, daha önce literatürde bulunan anket formları derlenerek hazırlanmıştır (Akbulut, 2010; Arslan, 2018; Koca, 2010; Başkan, 2013).

Hazırlanan anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde, katılımcılara çalıştıkları firmaya ait genel bilgiler sorulmuştur. İkinci bölümünde, firmalarının karşılaştıkları hata ve hile türleri ile bu hata ve hile türlerinin karşılaşımla sıklığı sorulmuştur. Üçüncü bölümünde ise, iç kontrol sisteminin muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hata ve hileleri tespit ve önleme hususundaki rolü ve etkinliği sorulmuştur. Anket formunun ilk bölümünde işletmeye ait genel bilgiler çoktan seçmeli şekilde sorulmuştur. İkinci ve üçüncü bölümünde sorulan sorularda ise 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Anket formları Kayseri ili Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunan işletmelerin iç kontrol birimleri ve/veya muhasebe birimlerine online olarak iletilmiş ve cevapları online olarak toplanmıştır.

Bu bağlamda toplam işletme sayısı olan 1180 araştırmanın evreninin oluşturmaktadır. Evreni temsil etme gücüne sahip olan işletme sayısı ise 290 olarak hesaplanmıştır. Online yapılan anketler sonucunda 370 anket formu elde edilmiştir. Bu anket formlarının 20 tanesi hatalı ve eksik doldurulduğu için

örneklemden çıkartılmıştır. Geriye kalan 350 anket formu ile toplanan veriler analize dahil edilmiştir. Örnekleme çerçevesini belirlerken ise zaman ve maliyet kısıtlarına ek olarak sonuca hızlı bir şekilde ulaşabilmek için tesadüfi olmayan örnekleme teknikleri içerisinde kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır.

Araştırmada verileri analiz edebilmek için SPSS 22 paket veri programından faydalanılmıştır. Verilerin analiz edilirken; güvenilirlik analizi, faktör analizi, t-testi ve tek yönlü ANOVA analizleri kullanılmıştır.

Araştırma gerek zaman gerekse veri elde etme maliyetleri açısından Türkiye’de bulunan bütün işletmelere ulaşmak mümkün olmadığı için Kayseri ili OSB ile sınırlandırılmıştır. Yine Kayseri ili OSB’nde bulunan bütün işletmelere online olarak ulaşılabilmesi ve ulaşılan birçok işletmenin anket sorularını cevaplamaması da araştırmanın kısıtlarından bir diğeridir.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

H_1 : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında hatalara rastlanma sıklığı iç kontrol departmanının olup olmamasına göre farklılaşmaktadır.

H_2 : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında hilelere rastlanma sıklığı iç kontrol departmanının olup olmamasına göre farklılaşmaktadır

H_3 : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataların önlenmesi iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre farklılaşmaktadır

H_4 : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hilelerin önlenmesi iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre farklılaşmaktadır.

H_5 : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataların önlenmesi iç kontrol departmanlarının faaliyet sürelerine göre farklılaşmaktadır

H_6 : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hilelerin önlenmesi iç kontrol departmanlarının faaliyet sürelerine göre farklılaşmaktadır

H_7 : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataların önlenmesi iç kontrol departmanlarında çalışan personellerin deneyim sürelerine göre farklılaşmaktadır

H₈: İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hilelerin önlenmesi iç kontrol departmanlarında çalışan personellerin deneyim sürelerine göre farklılaşmaktadır.

3.5. Uygulama

Araştırmanın bu bölümünde araştırma kapsamında veri setinden elde edilen veriler analiz edilerek ve bu analizlerin sonuçlarına yer verilecektir.

3.5.1. Güvenilirlik Analizi

Araştırma kapsamında verilerin güvenilirliğini ölçmek için güvenilirlik analizi modelleri içerisinde Alfa Modeli (Cronbach Alpha Coefficient) kullanılmıştır. Bu yöntemle göre, alfa (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır (Kalaycı, 2014, s. 405):

- $0.00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir.
- $0.40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür.
- $0.60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir.
- $0.80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Tablo 3.1. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

T	Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
Hata ve Hile Sıklığı	0,890	0,869	10
Hata ve Hile Önleme Rolü	0,834	0,828	9

o 3.1'de görüldüğü üzere veri setinin Cronbach Alpha katsayısı anket formunun hata ve hilelerin görülme sıklığını ölçen bölüm için 0,890, iç kontrol sisteminin hata ve hileleri önleme rolünü ölçen bölüm için ise 0,834 olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre veri setinin yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir.

3.5.2. Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) Değerleri

Araştırmada uygulanmak istenen analizlerin uygulanabilmesi için veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek gerekmektedir. Bu bağlamda çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması veri setinin normal dağılım gösterdiğini ifade etmektedir

(Tabachnick & Fidell, 2013). Veri setinin normal dağılım gösterdiği tablo 3.2’ de verilen çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılarak söylenebilir. Veri seti normal dağılım gösterdiği için araştırmada parametrik analizler kullanılmıştır.

Tablo 3.2. Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) Değerleri

Hata ve Hile Sıklığı			Hata ve Hile Önleme Rolü		
İfade No	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)	İfade No	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
1	-,149	-,577	1	-,246	-,871
2	-,582	,226	2	,280	-,153
3	-,913	-,644	3	-,131	-,636
4	-,705	-,410	4	-,483	-,723
5	-,837	-,327	5	,066	-,330
6	-,195	-1,151	6	,129	-,355
7	,080	-2,005	7	,278	-,223
8	-,004	-,042	8	,309	,678
9	,775	-1,407	9	-1,635	1,105
10	1,506	,271			

3.5.3. Firmaların Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan anket formunun ilk bölümü firmaların demografik özelliklerini içermektedir. Bu bölümde bulunan sorulara verilen cevaplar neticesinde elde edilen verilere frekans analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen veriler Tablo 3.3’de özetlenmiştir.

Tablo 3.3. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Demografik Bilgiler		n	%
İşletmenin Faaliyet Süresi	5 yıldan az	56	16
	5-9 yıl arası	105	30
	10-14 yıl arası	77	22
	15-19 yıl arası	63	18
	20 yıl ve üzeri	49	14
	Toplam	350	100
Personel Sayısı	50 kişiden az	42	12
	50-99 kişi	77	22
	100-149 kişi	98	28
	150-199 kişi	84	24
	200 kişi ve üzeri	49	14
	Toplam	350	100
İK Departmanının Varlığı	Var	84	24
	Yok	266	76
	Toplam	350	100
İK Departmanının	5 yıldan az	21	25
	5-9 yıl arası	35	41,7

Faaliyet Süresi	10-14 yıl arası	28	33,3
	Toplam	84	100
İK Yerine Kullanılan Departman	Muhasebe	266	100
	Toplam	266	100
İK Personelinin Deneyim Süresi	5 yılda az	91	26
	6-10 yıl arası	97	27,7
	11-15 yıl arası	85	24,3
	16 yıl ve üzeri	77	22
	Toplam	350	100
İK Raporu Hazırlama Sıklığı	0-6 Ay	40	11,5
	1 Yıllık	310	88,5
	Toplam	350	100

Araştırma kapsamında yapılan frekans analizi sonucunda, işletmelerin sektörde faaliyet gösterdikleri sürelerle bakıldığında, araştırmaya katılan işletmelerin büyük çoğunluğunun 5-9 yıl (%30) aralığında faaliyet gösterdiği görülmektedir. Faaliyet süresi 20 yıldan daha fazla (%14) olan işletme sayısının ise 49 olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan işletmelerin personel sayılarına bakıldığında, 98 (%28) işletmenin personel sayısının 100-149 kişi arasında olduğu görülmektedir. Katılımcı işletmelerden yalnızca 42 (%12) tanesinin personel sayısının 50 kişiden az olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan işletmelerin yalnızca 84 (%24) tanesinin İK departmanı olduğu gözlenmiştir. Veri setinde bulunan diğer 266 (%76) işletmenin İK departmanı bulunmadığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan işletmeler içerisinde, İK departmanı bulunan 84 işletmenin faaliyet gösterdiği sürelerle bakıldığında ise, büyük çoğunluğunun 5-9 yıl (%41,7) arasında olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan işletmeler içerisinde, İK departmanı olmayan işletmelerin tamamının İK faaliyetlerini muhasebe departmanı çatısı altında yürüttüğü görülmektedir.

İK faaliyetlerini yürüten personellerin denetim mesleğinde geçen deneyim sürelerine bakıldığında, büyük çoğunluğunun 6-10 yıl (%27,7) arasında olduğu gözlenmektedir.

İşletmelerin İK raporu hazırlama sıklıklarına bakıldığında ise büyük çoğunluğunun yıllık 310 (%88,5) olarak İK raporu hazırladıkları görülmektedir.

3.5.4. Hata ve Hileyle Karşılaşma Sıklığı ile İlgili İfadelerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İşletmelerin muhasebe kayıtlarında hata ve hileyle karşılaşma sıklığının ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3.4’de gösterilmektedir.

Tablo 3.4. Hata ve Hileyle Karşılaşma Sıklığı ile İlgili İfadelerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İşletmelerin Muhasebe Kayıtlarında Karşılaşılan Hata ve Hile Sıklığı	Ortalama	Standart Sapma
1. Muhasebe kayıtlarında rakamsal hatalar ile karşılaşmaktadır.	3,28	0,940
2. İşlemlerin muhasebe kayıtları yapılırken işlemin ilgili hesaba değil de hatalı bir şekilde başka bir hesaba kaydedilmesi durumu ile karşılaşmaktadır.	2,90	0,782
3. Hatalı olarak düzenlenmiş belgeler ile karşılaşmaktadır.	3,08	1,130
4. Mükerrer kayıtlar ile karşılaşmaktadır.	3,38	1,058
5. Borçlu hesabın alacağa alacaklı hesabın ise borca kaydedilmesi durumu ile karşılaşmaktadır.	3,30	1,046
Hata ile Karşılaşma Sıklığı	3,19	0,991
6. Bilinçli olarak yanlış düzenlenmiş/yapılmış(hileli) belge ve kayıtlar ile karşılaşmaktadır.	2,12	0,740
7. Gerçek ve/veya uygun olmayan kişilere ödeme yapılması durumu ile karşılaşmaktadır.	1,48	0,500
8. Gider kalemlerinde ve satın alımlarda anormal artışlar ile karşılaşmaktadır.	2,06	0,581
9. Geçerli bir belgeye dayalı olmayan veya belgesiz kayıtlar ile karşılaşmaktadır.	1,32	0,467
10. Ortaklara veya personele hayali ödeme ve/veya avans kaydı yapılması durumu ile karşılaşmaktadır.	1,20	0,401
Hile ile Karşılaşma Sıklığı	1,63	0,538
İfadelerin Genel Ortalaması	2,41	0,659

İşletmelerin muhasebe kayıtlarında karşılaştıkları hata ve hile türleri ile bu hata ve hile türlerinin karşılaşıma sıklığını ölçmek amacıyla katılımcılara 10 soru yöneltilmiştir. Yöneltilen sorulardan 5 tanesi hatalarla karşılaşıma sıklığını ölçmeyi amaçlarken 5 tanesi ise hileler ile karşılaşıma sıklığını ölçmeyi amaçlamaktadır.

Tablo 3.4’te verilen ortalamaların sonuçlarına bakıldığında hatalar ile karşılaşıma sıklığını gösteren ifadelere verilen cevapların ortalaması 3,19 olduğu görülmektedir. Hileler ile karşılaşıma sıklığını gösteren ifadelere verilen cevapların ortalamasının ise 1,63 olduğu görülmektedir. “İşletmelerin muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hata ve hilelerin sıklığı” başlığı altında yöneltilen soruların genel ortalaması 2,41 olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda işletmelerin muhasebe kayıtlarında hatalara kıyasla hilelere daha az rastlandığı görülmektedir. Ancak katılımcıların hilelerin sıklığını ölçmeye yönelik sorulara cevap verirken daha temkinli oldukları ve bazen gerçeği yansıtmayan cevaplar verdikleri düşünülmektedir.

Tablo 3.5. Hata ve Hileyle Karşılaşma Sıklığı ile İlgili İfadelerin Frekans ve Yüzdeleri

Muhasebe Kayıtlarında Karşılaşılan Hata ve Hile Sıklığı		Çok Az 1	2	3	4	Çok Fazla 5
1. Muhasebe kayıtlarında rakamsal hatalar ile karşılaşmaktadır.	n	7	70	119	126	28
	%	2	20	34	36	8
2. İşlemlerin muhasebe kayıtları yapılırken işlemin ilgili hesaba değil de hatalı bir şekilde başka bir hesaba kaydedilmesi durumu ile karşılaşmaktadır.	n	21	63	196	70	-
	%	6	18	56	20	-
3. Hatalı olarak düzenlenmiş belgeler ile karşılaşmaktadır.	n	63	21	91	175	-
	%	18	6	26	50	-
4. Mükerrer kayıtlar ile karşılaşmaktadır.	n	21	63	56	182	28
	%	6	18	16	52	8
5. Borçlu hesabın alacağı alacaklı hesabın ise borca kaydedilmesi durumu ile karşılaşmaktadır.	n	28	56	63	189	14
	%	8	16	18	54	4
6. Bilinçli olarak yanlış düzenlenmiş/ yapılmış (hileli) belge ve kayıtlar ile karşılaşmaktadır.	n	77	154	119	-	-
	%	22	44	34	-	-
7. Gerçek ve/veya uygun olmayan kişilere ödeme yapılması durumu ile karşılaşmaktadır.	n	182	168	-	-	-
	%	52	48	-	-	-
8. Gider kalemlerinde ve satın alımlarda anormal artışlar ile karşılaşmaktadır.	n	49	231	70	-	-
	%	14	66	20	-	-
9. Geçerli bir belgeye dayalı olmayan veya belgesiz kayıtlar ile karşılaşmaktadır.	n	238	112	-	-	-
	%	68	32	-	-	-
10. Ortaklara veya personele hayali ödeme ve/veya avans kaydı yapılması durumu ile karşılaşmaktadır.	n	280	70	-	-	-
	%	80	20	-	-	-

Katılımcılara, işletmelerin muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hataların türlerini ve sıklığını belirlemeye yönelik olarak yöneltilen ifadelerin ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalamaya sahip olan ifade 3,38 ortalama ile “*Mükerrer kayıtlar ile karşılaşmaktadır*” ifadesidir. Bu ifadenin frekans ve yüzdeleri incelendiğinde katılımcıların %56’sının (182 katılımcı) fazla ve %8’inin ise (28 katılımcı) çok fazla cevabını verdikleri görülmektedir. Ortalamalara bakıldığında ise yapılan araştırmaya dahil olan işletmelerin muhasebe kayıtlarında büyük oranda (3,38) “mükerrer kayıt” ile karşılaşıldığı görülmektedir.

Ortalaması yüksek olan diğer bir ifade, “*Borçlu hesabın alacağı alacaklı hesabın ise borca kaydedilmesi durumu ile karşılaşmaktadır*” ifadesidir. İfadeye verilen cevapların ortalaması 3,30’dur. İfadeye katılımcıların %54’ü (189 katılımcı) fazla, %4’ü ise (14 katılımcı) çok fazla cevaplarını vermişlerdir.

Ortalaması yüksek olan bir sonraki ifade ise 3,28 ortalaması ile *“Muhasebe kayıtlarında rakamsal hatalar ile karşılaşmaktadır”* ifadesidir. Bu ifadeye katılımcıların %36’sı (126 katılımcı) fazla, %8’i ise (28 katılımcı) çok fazla cevabını vermiştir. Bu bağlamda genel ortalamalara bakıldığında muhasebe kayıtları sırasında sıklıkla *“hatalı kayıtlar”* ile karşılaşıldığı saptanmıştır.

İşletmelerde karşılaşılan hilelerin türlerini ve sıklığını belirlemeye yönelik yöneltilen ifadeler içerisinde en düşük ortalama sahip ifade (1,20) *“Ortaklara veya personele hayali ödeme ve/veya avans kaydı yapılması durumu ile karşılaşmaktadır”* ifadesidir. Bu ifadenin frekans ve yüzdeleri incelendiğinde katılımcıların %80’i (280 katılımcı) çok az ve %20’sinin (70 katılımcı) ise az yanıtları verdikleri görülmektedir.

En düşük ortalama (1,32) sahip diğer ifade *“Geçerli bir belgeye dayalı olmayan veya belgesiz kayıtlar ile karşılaşmaktadır”* ifadesidir. Bu ifadenin frekans ve yüzdeleri incelendiğinde katılımcıların %68’i (238 katılımcı) çok az ve %32’sinin (112 katılımcı) ise az yanıtları verdikleri görülmektedir.

Ortalaması en düşük (1,48) olan diğer bir ifade ise *“Gerçek ve/veya uygun olmayan kişilere ödeme yapılması durumu ile karşılaşmaktadır”* ifadesidir. Bu ifadenin frekans ve yüzdeleri incelendiğinde katılımcıların %52’si (182 katılımcı) çok az ve %48’inin (168 katılımcı) ise az yanıtları verdikleri görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki verilerin frekans, yüzde ve ortalamalarına bakıldığında işletmelerin muhasebe kayıtlarında, hatalı kayıtlara sıklıkla rastlandığını ancak hileli kayıtlara daha az sıklıkta rastlandığını görülmektedir.

3.5.5. Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü ile İlgili İfadelerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İşletmelerin muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hata ve hilelerin önlenmesinde iç kontrolün rolü ile ilgili ifadelere verilen cevapların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3.6’da gösterilmektedir.

Tablo 3.6. Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü ile İlgili İfadelerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Muhasebe Kayıtlarında Karşılaşılan Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü	Ortalama	Standart Sapma
1. Etkin bir iç kontrol sisteminde işlemlerin eksiksiz ve doğru muhasebeleştirilmesini gerçekleştirecek prosedürler mevcuttur.	2,18	0,685
2. Kayıtların ve varlıkların kaybolmasını sınırlayan, hataları önleyen kontroller mevcuttur. (Fiziksel kontroller ve görevlerin ayrımı gibi...)	2,30	0,756
3. İç kontrol sistemi hata ve usulsüzlükleri anında belirlemekte ve gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktadır.	2,48	0,855
4. Her departman iç kontrol prosedürlerinin kaliteli şekilde uygulanması ve işleyişinden sorumludur.	2,46	0,574
5. Etkin bir iç kontrol sistemi muhasebe kayıtlarında yapılabilecek hileleri önler.	1,82	0,590
6. Etkin bir iç kontrol sistemi varlıkların kötüye kullanılması için yapılmak istenen hileleri önler.	2,60	0,722
7. Etkin bir iç kontrol sistemi şirket çalışanları tarafından haksız edinimde bulunma eğilimini önler.	2,24	0,513
8. İşletmede faaliyetlerin ve iç kontrolün etkinliğini azaltan riskler tanımlanıp, belirlenmekte ve bunlar için önlemler alınmaktadır.	2,14	0,491
9. İç kontrol sürecinin etkinliğini artırmaya yönelik ilgili personele düzenli olarak eğitimler düzenlenmektedir.	3,64	0,687
İfadelerin Genel Ortalaması	2,43	0,652

İşletmelerde iç kontrol sisteminin muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hata ve hileleri tespit etme ve önleme hususundaki rolüne yönelik katılımcılara 9 soru yöneltilmiştir. Katılımcılara “hata ve hilelerin önlenmesinde iç kontrolün rolü” başlığı altında yöneltilen sorulara verilen cevapların genel ortalamasının 2,43 olduğu görülmektedir. Bu sonuca dayanarak katılımcıların yüksek oranda iç kontrol sisteminin hataları ve hileleri önlediğini düşündüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 3.7. Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü ile İlgili İfadelerin Frekans ve Yüzdeleri

Muhasebe Kayıtlarında Karşılaşılan Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. Etkin bir iç kontrol sisteminde işlemlerin eksiksiz ve doğru muhasebeleştirilmesini gerçekleştirecek prosedürler mevcuttur.	n	156	175	19	-	-
	%	44	50	6	-	-
2. Kayıtların ve varlıkların kaybolmasını sınırlayan, hataları önleyen kontroller mevcuttur. (Fiziksel kontroller ve görevlerin ayrımı gibi...)	n	42	182	105	21	-
	%	12	52	30	6	-
3. İç kontrol sistemi hata ve usulsüzlükleri anında belirlemekte ve gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktadır.	n	49	119	147	35	-
	%	14	34	42	10	-
4. Her departman iç kontrol prosedürlerinin kaliteli şekilde uygulanması ve işleyişinden sorumludur.	n	14	161	175	-	-
	%	4	46	50	-	-
5. Etkin bir iç kontrol sistemi muhasebe kayıtlarında yapılabilecek hileleri önler.	n	98	217	35	-	-
	%	28	62	10	-	-
6. Etkin bir iç kontrol sistemi varlıkların kötüye kullanılması için yapılmak istenen hileleri önler	n	14	147	154	35	-
	%	4	42	44	10	-
7. Etkin bir iç kontrol sistemi şirket çalışanları tarafından haksız edinimde bulunma eğilimini önler.	n	14	238	98	-	-
	%	4	68	28	-	-
8. İşletmede faaliyetlerin ve iç kontrolün etkinliğini azaltan riskler tanımlanıp, belirlenmekte ve bunlar için önlemler alınmaktadır.	n	21	259	70	-	-
	%	6	74	20	-	-
9. İç kontrol sürecinin etkinliğini artırmaya yönelik ilgili personele düzenli olarak eğitimler düzenlenmektedir.	n	-	-	266	42	42
	%	-	-	76	12	12

Muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hata ve hilelerin önlenmesinde iç kontrolün rolünü ölçmeye yönelik katılımcılara yöneltilen ifadelere bakıldığında en yüksek ortalama sahip olan ifade 3,64 ortalama ile “İç kontrol sürecinin etkinliğini artırmaya yönelik ilgili personele düzenli olarak eğitimler düzenlenmektedir” ifadesidir. Bu ifadenin frekans ve yüzdeleri incelendiğinde ifadeye verilen cevapların %76’sı (266 Katılımcı) ne katılıyorum ne katılmıyorum, %12’si (42 katılımcı) katılmıyorum ve %12’side (42 katılımcı) kesinlikle katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Bu ortalamalar doğrultusunda

araştırma kapsamındaki işletmelerde etkin bir iç kontrol yapısı oluşturmaya eğitimlerin yeterli oranda düzenlenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ortalaması en düşük (1,82) olan ifade ise; *“Etkin bir iç kontrol sistemi muhasebe kayıtlarında yapılabilecek hileleri önler.”* ifadesidir. Bu ifadenin frekans ve yüzdeleri incelendiğinde ifadeye verilen cevaplardan %62’sinin (217 katılımcı) katılıyorum, %28’inin ise (98 katılımcı) kesinlikle katılıyorum şeklinde olduğu görülmektedir.

Düşük ortalamaya (2,18) sahip bir diğer ifade ise *“Etkin bir iç kontrol sisteminde işlemlerin eksiksiz ve doğru muhasebeleştirilmesini gerçekleştirecek prosedürler mevcuttur”* ifadesidir. Bu ifadenin frekans ve yüzdeleri incelendiğinde ifadeye verilen cevaplardan %50’sinin (175 katılımcı) katılıyorum, %44’ünün (156 katılımcı) ise kesinlikle katılıyorum şeklinde olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki verilerin frekans, yüzde ve ortalamalarına bakıldığında katılımcıların, işletmelerin iç kontrol sistemlerinin muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hataları ve hileleri önleme noktasında önemli bir rol oynadığını düşündüğü görülmektedir.

3.5.6. Faktör Analizi

Faktör analizi, aralarında ilişki olan çok sayıdaki değişkenin az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getirmek için kullanılan istatistiki bir analizdir. Araştırma kapsamında yapılan faktör analizi, veri setinde bulunan değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için kullanılmıştır.

Bu bağlamda Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) testi, gözlenen korelasyonlar ile kısmi korelasyonu karşılaştırmaktadır. Elde edilen sonuçların faktör analizine uygun olabilmesi için KMO oranı 0,5’ten büyük olması gerekmektedir.

Faktör analizi yapılırken ikinci olarak yapılacak test Bartlett testidir. Bartlett testi ise değişkenler arasındaki ilişkinin yeterli olup olmadığını göstermektedir. Bu testin sonuçlarında sig. (p) değerinin 0,05’ten küçük olması, değişkenler arasındaki korelasyonun yüksek olduğunu gösterir (Kalaycı, 2014).

Faktör yükleri, faktörlerin kararlılığını belirtmektedir. Bir faktörün kararlı olabilmesi için en az 3 maddeden oluşması ve faktör yüklerinin de yüksek olması gerekmektedir. Bu kurala uymayan ifadeler faktörden çıkartılmaktadır. Faktör çıkartmada ki amaç R (korelasyon) matrisini yeniden üreterek grup bileşenlerini ya da faktörleri hesaplamaktır (Karaman, Atar, Ç. Aktan, 2017, s. 1174-1175).

Bu bilgiler ışığında araştırmada yapılan faktör analizi sonucu Tablo 3.8’de gösterilmektedir.

Tablo 3.8. Faktör Analizi Sonuçları

Hata ve Hile Sıklığı	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	0,871
	Bartlett's Test of Sphericity	2229,301
	Approx. Chi-Square	45
	df	0,000
Hata ve Hile Önleme Rolü	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	0,751
	Bartlett's Test of Sphericity	1359,950
	Approx. Chi-Square	36
	df	0,000
	Sig.	

Tablo 3.8’ de görüldüğü üzere KMO testi sonucu veri setinde bulunan hata ve hilelerin görülme sıklığını ölçen bölüm için 0,871 (%87), iç kontrol sisteminin hata ve hileleri önleme rolünü ölçen bölüm için ise 0,751 (%75)’dir. Bartlett testi sonucu ise iki bölüm içinde 0,000’dır. KMO testinin sonucunun 0,5’ten büyük ve Bartlett testinin 0,05’ten küçük olmasından dolayı değişkenler arasında yüksek oranda korelasyon olduğu söylenebilir.

Faktör analizi sonucunda, faktör yükleri 0,5’ten küçük olan ifadeler analiz dışı bırakılmıştır. Faktörlerden çıkartılarak analiz dışında bırakılan ifadeler Tablo 3.9’da gösterilmektedir. Bu ifadeler analizden çıkarıldıktan sonra tekrar yapılan faktör analizleri sonucunda kararlılığı yüksek faktörler bir araya getirilmiştir. Faktör analizi, uygulanan anketin ikinci ve üçüncü bölümleri için ayrı ayrı yapılmıştır. Elde edilen faktörler isimlendirilerek faktör yükleri, öz değerleri ve açıklayıcı varyansları ile beraber Tablo 3.10 ve Tablo 3.11’ de ifade edilmiştir.

Tablo 3.9. Faktör Analizi Dışında Kalan İfadeler

Soru Kodu	Maddeler
HH7	Gerçek ve/veya uygun olmayan kişilere ödeme yapılması durumu ile karşılaşılmaktadır.
İK ROLÜ6	Etkin bir iç kontrol sistemi varlıkların kötüye kullanılması için yapılmak istenen hileleri önler.
İK ROLÜ9	İç kontrol sürecinin etkinliğini artırmaya yönelik ilgili personele düzenli olarak eğitimler düzenlenmektedir.

Yüksek korelasyona sahip olan değişkenlerin faktörleri, faktörlerin içerdikleri sorular, faktör yükleri, öz değerleri ve varyans yüzdeleri Tablo 3.10’da gösterilmektedir.

Tablo 3.10. Hata ve Hileyle Karşılaşma Sıklığı ile İlgili İfadelere ait Faktörlerin İsimlendirilmesi ve Faktör Yükleri

Soru Kodu	Maddeler	Faktör Yükleri	Öz değer	Açımlayıcı Varyans
Faktör 1: Hata Yapma Sıklığı				
HH1	Muhasebe kayıtlarında rakamsal hatalar ile karşılaşmaktadır.	0,835	5,075	56,384
HH2	İşlemlerin muhasebe kayıtları yapılırken işlemin ilgili hesaba değil de hatalı bir şekilde başka bir hesaba kaydedilmesi durumu ile karşılaşmaktadır.	0,845		
HH3	Hatalı olarak düzenlenmiş belgeler ile karşılaşmaktadır.	0,886		
HH4	Mükerrer kayıtlar ile karşılaşmaktadır.	0,865		
HH5	Borçlu hesabın alacağı alacaklı hesabın ise borca kaydedilmesi durumu ile karşılaşmaktadır.	0,887		
HH6	Bilinçli olarak yanlış düzenlenmiş/yapılmış (hileli) belge ve kayıtlar ile karşılaşmaktadır.	0,863		
Faktör 2: Hile Yapma Sıklığı				
HH8	Gider kalemlerinde ve satın alımlarda anormal artışlar ile karşılaşmaktadır.	0,689	1,264	14,046
HH9	Geçerli bir belgeye dayalı olmayan veya belgesiz kayıtlar ile karşılaşmaktadır.	0,807		
HH10	Ortaklara veya personele hayali ödeme ve/veya avans kaydı yapılması durumu ile karşılaşmaktadır.	0,738		

Tablo 3.11. Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü ile İlgili İfadelere ait Faktörlerin İsimlendirilmesi ve Faktör Yükleri

Soru Kodu	Maddeler	Faktör Yükleri	Öz değer	Açımlayıcı Varyans
Faktör 1: Hata Önleme Rolü				
İK ROLÜ1	Etkin bir iç kontrol sisteminde işlemlerin eksiksiz ve doğru muhasebeleştirilmesini gerçekleştirecek prosedürler mevcuttur.	0,729	2,565	42,749
İK ROLÜ2	Kayıtların ve varlıkların kaybolmasını sınırlayan, hileyi önleyen kontroller mevcuttur. (Fiziksel kontroller ve görevlerin ayrımı gibi...)	0,787		
İK ROLÜ3	İç kontrol sistemi hata ve usulsüzlükleri anında belirlemekte ve gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktadır.	0,747		
İK ROLÜ4	Her departman iç kontrol prosedürlerinin kaliteli şekilde uygulanması ve işleyişinden sorumludur.	0,778		
Faktör 2: Hile Önleme Rolü				
İK ROLÜ5	Etkin bir iç kontrol sistemi muhasebe kayıtlarında yapılabilecek hileleri önler.	0,838	1,251	20,851
İK ROLÜ8	İşletmede faaliyetlerin ve iç kontrolün etkinliğini azaltan riskler tanımlanıp belirlenmekte ve bunlar için önlemler alınmaktadır.	0,838		
İK ROLÜ7	Etkin bir iç kontrol sistemi şirket çalışanları tarafından haksız edinimde bulunma eğilimini önler.	0,758		

3.5.7. Araştırma Kapsamındaki Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırma kapsamında test edilecek sekiz tane hipotez bulunmaktadır. Bu hipotezler sırasıyla test edilmiştir. Hipotezler test edilirken; t-testi ve tek yönlü ANOVA analizi kullanılmıştır.

3.5.7.1. T-testi Sonuçları

T-testi iki örneklem grubu arasında, ortalamalar açısından fark olup olmadığını belirlemek için kullanılır. T-testinde önemli olan nokta iki farklı gruba uygulanıyor olmasıdır. T-testi her zaman iki farklı ortalamayı ya da değeri karşılaştırmaktadır. (Kalaycı, 2014, s. 74).

Bu bağlamda araştırmanın ilk hipotezi “ H_1 : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında hatalara rastlanma sıklığı iç kontrol departmanının olup olmamasına göre farklılaşmaktadır” ile araştırmanın ikinci hipotezi olan “ H_2 : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında hilelere rastlanma sıklığı iç kontrol departmanının olup olmamasına göre farklılaşmaktadır” hipotezlerinin test edilmesi için anket formları ile elde edilen verilere t-testi yapılmıştır.

Tablo 3.12. H₁ ve H₂ Hipotezlerine Ait T-testi Sonuçları

	İK Dep.	N	Ort.	Std. Sp.	Levene (p)	t	p
Hata Yapma Sıklığı	Var	84	1,6833	0,22432	0,866	-69,104	0,000
	Yok	266	3,6632	0,23033			
Hile Yapma Sıklığı	Var	84	1,1833	0,12879	0,000	-70,063	0,000
	Yok	266	1,7789	0,24233			

Tablo 3.12'deki t-testi sonuçlarına bakıldığında, muhasebe kayıtlarında hata yapma sıklığını ölçen sorulara verilen cevapların, işletmelerin iç kontrol departmanı olup olmamasına göre dağılımlarının varyans homojenliği şartını sağladığı görülmektedir (Levene (p)= 0,866>0,05). Bu sonuç ile beraber elde edilen t-testi sonucunda ise işletmelerin muhasebe kayıtlarında hatalara rastlama sıklığı ile iç kontrol departmanı olup olmamasına göre farklılık gösterdiği saptanmıştır (p=0,000<0,05).

Yapılan analiz sonucunda, iç kontrol departmanı bulunan işletmelerde iç kontrol departmanı bulunmayan işletmelere kıyasla muhasebe kayıtlarında daha az hata ile karşılaşıldığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı, muhasebe kayıtlarında yapılması muhtemel hatalara engel olduğu söylenebilir. Dolayısıyla işletme büyüklüğü belirli bir seviyenin üzerine ulaşan işletmelerin iç kontrol sistemi kurmaları gerektiği ve bu durumun işletmenin ileride karşılaşması olası zararların önüne geçeceği söylenebilir. Bu bilgiler ışığında H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

Muhasebe kayıtlarında hile yapma sıklığını ölçen sorulara verilen cevapların ise işletmelerin iç kontrol departmanı olup olmamasına göre dağılımlarının varyans homojenliği şartını sağlamadığı görülmektedir (Levene (p)=0,000 <0,05). Bu sonuç ile beraber elde edilen t-testi sonucunda ise işletmelerin muhasebe kayıtlarında hilelere rastlama sıklığı ile iç kontrol departmanı olup olmamasına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (p= 0,000 <0,05).

Yapılan analiz sonucunda, iç kontrol departmanı bulunan işletmelerde iç kontrol departmanı bulunmayan işletmelere kıyasla muhasebe kayıtlarında daha az hile ile karşılaşıldığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı muhasebe kayıtlarında daha önceden yapılmış olan hileleri

ortaya çıkardığı ve yapılması muhtemel hileleri engellediği görülmektedir. Dolayısıyla iç kontrol sisteminin, işletme ve paydaşları için ileride karşılaşılabilecek olası olumsuz durumlara karşı bugünden tedbir aldığı söylenebilir. Bu sonuç doğrultusunda H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Ayrıca araştırmanın üçüncü hipotezi “İşletmelerin muhasebe kayıtlarında hataların önlenmesi iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre farklılaşmaktadır.” ve dördüncü hipotezi “İşletmelerin muhasebe kayıtlarında hilelerin önlenmesi iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre farklılaşmaktadır.” şeklinde kurulmuştur. Bu hipotezleri test etmek için veri setinde iki den fazla grup bulunmaktadır. Dolayısıyla bu hipotezlerin test edilmesi için tek yönlü ANOVA analizi yapılması gerekirken veri setinde bulunan grupların değerleri 1/3 oranını aştığı için bu gruplar birleştirilerek iki gruba indirgenmiştir. Bu nedenle bu hipotezleri test etmek içinde tek yönlü ANOVA yerine t-testi uygulanmıştır. Yapılan t-testi sonuçları Tablo 3.13’ te gösterilmektedir.

Tablo 3.13. H_3 ve H_4 Hipotezlerine Ait T-testi Sonuçları

T	İK Rap. Hazırlama Sıklığı	N	Ort.	Std. Sp.	Levene (p)	t	p
Hata Önleme Rolü	0-6 ay	40	2,5875	,55916	0,521	2,841	0,005
	1 yıllık	310	2,3250	,55881			
Hile Önleme Rolü	0-6 ay	40	1,9313	,33962	0,066	3,315	0,001
	1 yıllık	310	1,7210	,38910			

.13’deki t-testi sonuçlarına bakıldığında, muhasebe kayıtlarında yapılan hataları önleme noktasında iç kontrolün etkinliğini ölçen sorulara verilen cevapların, işletmelerin iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre dağılımlarının varyans homojenliği şartını sağladığı görülmektedir ($Levene(p) = 0,521 > 0,05$). Bu sonuç ile beraber elde edilen t-testi sonucunda ise iç kontrol sisteminin, işletmelerin muhasebe kayıtlarında yapılan hataları önlemesi ile iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p = 0,005 < 0,05$).

Verilerin analizi sonucunda, işletmelerin iç kontrol raporu hazırlama sıklığı arttıkça, muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hata sıklığının azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla iç kontrol raporu ne kadar sık hazırlanırsa muhasebe

kayıtlarında hataların görülme sıklığı o kadar azalacaktır. Bu bağlamda iç kontrol raporu hazırlama sıklığının, muhasebe kayıtlarında ortaya çıkacak muhtemel hataları önlediği söylenebilir. Bu bilgiler ışığında H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Muhasebe kayıtlarında yapılan hileleri önleme noktasında iç kontrolün etkinliğini ölçen sorulara verilen cevapların, işletmelerin iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre dağılımlarının varyans homojenliği şartını sağladığı görülmektedir (Levene (p)= 0,066>0,05). Bu sonuç ile beraber elde edilen t-testi sonucunda ise iç kontrol sisteminin, işletmelerin muhasebe kayıtlarında yapılan hileleri önlemesi ile iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır (p=0,001<0,05).

Verilerin analizi sonucunda, işletmelerin iç kontrol raporu hazırlama sıklığı arttıkça, muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hilelerin sıklığının azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla iç kontrol raporu ne kadar sık hazırlanırsa muhasebe kayıtlarında yapılacak olan hilelerin görülme sıklığı o kadar düşecektir. Bu bağlamda iç kontrol raporu hazırlama sıklığı muhasebe kayıtlarında yapılması muhtemel hileleri engellediği söylenebilir. Bu bilgiler ışığında H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

3.5.7.2. ANOVA Analizi Sonuçları

Araştırmada işletmelerin iç kontrol raporu hazırlama sıklığı ile hata ve hilelerin önlenmesi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test edebilmek için tek yönlü ANOVA analizi kullanılmıştır. ANOVA analizi iki veya daha fazla gruba göre, bağımlı değişkendeki ortalamalar arasında fark olup olmadığını test eder (Kalaycı, 2014, s. 133).

Araştırmanın beşinci hipotezi, *“İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataların önlenmesi iç kontrol departmanlarının faaliyet sürelerine göre farklılaşmaktadır.”* şeklinde kurulmuştur. Bu hipotezi test etmek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonuçları Tablo 3.14’te gösterilmektedir.

Tablo 3.14. H₅ Hipotezine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

İç Kontrol Departmanının Faaliyet Süresi			
Hata Önleme Rolü	Varyans Testi	Levene	7,491
		P	0,001
	ANOVA	F	6,003
		p	0,004

Tablo 3.14'te gösterilen sonuçlara bakıldığında, iç kontrol departmanının faaliyet süreleri ile iç kontrol departmanının muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataları önlemesi rolü ilgili sorulara verilen cevaplardan elde edilen verilere göre varyansların homojen dağılmadığı görülmektedir (Levene İstatistiği= 7,491, p=0,001<0,05).

ANOVA analizi sonuçlarına bakıldığında ise, işletmelerin muhasebe kayıtlarında yapılan hataların önlemesinde iç kontrol departmanının faaliyet sürelerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (F= 6,003, p= 0,004<0,05). Elde edilen verilerden hareketle, varyanslar homojen olmadığı için veri setine Post Hoc testlerinden Games Howell testi yapılmıştır. Test sonucunda elde edilen veriler Tablo 3.15'te gösterilmektedir.

Tablo 3.15. İç Kontrol Departmanının Faaliyet Süresinin Hata Önleme Rolüne İlişkin Games Howell Testi Sonucu

(I)	(J)	Ortalama Farkları	St. Hata	Sig
1,00	2,00	,476*	,160	,011
	3,00	-,167	,174	,610
2,00	1,00	-,476*	,160	,011
	3,00	-,643*	,184	0,04
3,00	1,00	,167	,174	,610
	2,00	,643*	,184	,004

Games Howell Testi sonuçlarına göre, birinci grup (5 yıldan az) ile ikinci grup (5-9 yıl arası) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (p=0,011). İkinci grup (5-9 yıl arası) ile üçüncü grup (10-14 yıl arası) arasında da anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır (p=0,004). Dolayısıyla iç kontrol departmanının işletmede faaliyet gösterdiği süre arttıkça, muhasebe kayıtlarında yapılacak hataların bu duruma ters orantılı şekilde azaldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda iç kontrol sisteminin işletmede bulunduğu süre arttıkça giderek daha fazla deneyim kazandığı ve personellerin yapmış olduğu hataları daha fazla önlediği söylenebilir.

Ayrıca muhasebe kayıtlarını gerçekleştiren personellerin, bu kayıtların daha sonradan iç kontrol sistemi tarafından denetimden geçirilecek olmasını bilmesi, hata yapma ihtimaline karşı daha titiz davrandığı söylenebilir.

Araştırmanın altıncı hipotezi “İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hilelerin önlenmesi iç kontrol departmanlarının faaliyet sürelerine göre farklılaşmaktadır.” şeklinde kurulmuştur. Bu hipotezi test etmek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonuçları Tablo 3.16’da gösterilmektedir.

Tablo 3.16. H₆ Hipotezine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

İç Kontrol Departmanının Faaliyet Süresi			
Hile Önleme Rolü	Varyans Testi	Levene	19,957
		P	0,000
	ANOVA	F	0,352
		p	0,705

İç kontrol departmanının faaliyet süreleri ile iç kontrol departmanının muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hileleri önlemesi rolü ilgili sorulara verilen cevaplardan elde edilen verilere göre varyansların homojen dağılmadığı görülmektedir (Levene İstatistiği= 19,957 p= 0,000<0,05).

ANOVA analizi sonuçlarına bakıldığında ise, işletmelerin muhasebe kayıtların da yapılan hilelerin önlemesinde iç kontrol departmanının faaliyet sürelerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir (F = 0,352, p = 0,705>0,05).

Elde edilen sonuçlar neticesinde iç kontrol departmanının faaliyet süresindeki artışın muhasebe kayıtlarında yapılacak hileleri önleme noktasında farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak katılımcıların anket formunda bulunan hile ile ilgili soruları cevaplarken daha temkinli oldukları ve verilen cevapların gerçeği tam olarak yansıtmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda H₆ hipotezi reddedilmiştir.

Araştırmanın yedinci hipotezi, “İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataların önlenmesi iç kontrol departmanında çalışan personellerin deneyimlerine göre farklılaşmaktadır.” şeklinde kurulmuştur. Bu hipotezi test etmek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonuçları Tablo 3.17’de gösterilmektedir.

Tablo 3.17. H₇ Hipotezine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

İç Kontrol Departmanında Çalışan Personellerin Deneyim Süreleri			
Hata Önleme Rolü	Varyans Testi	Levene	3,061
		P	0,002
	ANOVA	F	9,270
		p	0,000

Tablo 3.17’de gösterilen sonuçlara bakıldığında; iç kontrol departmanında çalışan personellerin deneyimleri ile iç kontrol departmanının muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataları önlemesi rolü ilgili sorulara verilen cevaplardan elde edilen verilere göre varyansların homojen dağılmadığı görülmektedir (Levene İstatistiği= 3,061, $p = 0,002 < 0,05$).

ANOVA analizi sonuçlarına bakıldığında ise, işletmelerin muhasebe kayıtlarında yapılan hataların önlemesinde iç kontrol departmanında çalışan personellerin deneyimlerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F = 9,270$, $p = 0,000 < 0,05$). Elde edilen verilerden hareketle varyanslar homojen olmadığı için Post Hoc testlerinden Games Howell testi yapılmıştır. Test sonucunda elde edilen veriler Tablo 3.18’de gösterilmektedir.

Tablo 3.18. İç Kontrol Departmanında Çalışan Personellerin Deneyim Süresinin Hata Önleme Rolüne İlişkin Games Howell Testi Sonucu

(I)	(J)	Ortalama Fark	St. Hata	Sig
1,00	2,00	-1,500*	,226	,000
	3,00	,583	,264	,421
	4,00	,000	,264	1,000
	5,00	,250	,246	,983
2,00	1,00	1,500*	,226	,000
	3,00	2,083*	,264	,000
	4,00	1,500	,264	,000
	5,00	1,750*	,246	,000
3,00	1,00	-,583	,264	,421
	2,00	-2,083	,264	,000
	4,00	1,500*	,297	,577
	5,00	1,750*	,282	,957
4,00	1,00	,000	,264	1,000
	2,00	-1,500*	,264	,000
	3,00	,583	,297	,577
	5,00	,250	,282	,993
5,00	1,00	-,250	,246	,983
	2,00	-1,750*	,246	,000
	3,00	,333	,282	,957

4,00	-,250	,282	,993
------	-------	------	------

Games Howell Testi sonuçlarına göre, birinci grup (1-5 yıl arası) ile ikinci grup (6-10 yıl arası) arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir ($p=0,000$). Yine ikinci grup (6-10 yıl arası) ile üçüncü grup (11-15 yıl arası) arasında da anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($p=0,000$). Bu bağlamda iç kontrol departmanında çalışan personelin deneyim süresi arttıkça, muhasebe kayıtlarında yapılacak hataların bu duruma ters orantılı şekilde azaldığı gözlenmektedir. Yani iç kontrol departmanında çalışan personeller ne kadar deneyimli olursa muhasebe kayıtlarında yapılacak hataların o denli önüne geçilecektir.

Üçüncü grup (11-15 yıl arası) ile dördüncü grup (16-20 yıl arası) arasında da anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p=0,577$). Yine dördüncü grup (16-20 yıl arası) ile beşinci grup (20 yıl ve üzeri) arasında da anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p=0,993$). Bu durumun nedeni ise dördüncü ve beşinci grupları içeren katılımcıların sayısının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Elde edilen sonuçlara bakılarak H_7 hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmanın sekizinci hipotezi “İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hilelerin önlenmesi iç kontrol departmanında çalışan personellerin deneyimlerine göre farklılaşmaktadır.” şeklinde kurulmuştur. Bu hipotezi test etmek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonuçları Tablo 3.19’da gösterilmektedir.

Tablo 3.19. H_8 Hipotezine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

İç Kontrol Departmanında Çalışan Personellerin Deneyim Süreleri			
Hile Önleme Rolü	Varyans Testi	Levene	15,226
		P	0,000
	ANOVA	F	5,023
		p	0,000

İç kontrol departmanında çalışan personellerin deneyimleri ile iç kontrol departmanının muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hileleri önlemesi rolü ile ilgili sorulara verilen cevaplardan elde edilen verilere göre de varyansların homojen dağılmadığı görülmektedir (Levene İstatistiği= 15,226, $p= 0,000<0,05$).

ANOVA analizi sonuçlarına bakıldığında ise, işletmelerin muhasebe kayıtların da yapılan hilelerin önleminde iç kontrol departmanında çalışan personellerin deneyimlerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=5,023$, $p=0,000<0,05$). Elde edilen verilerden hareketle varyanslar homojen olmadığı için Post Hoc testlerinden Games Howell testi yapılmıştır. Test sonucunda elde edilen veriler Tablo 3.20’de gösterilmektedir.

Tablo 3.20. İç Kontrol Departmanında Çalışan Personellerin Deneyim Sürelerine İlişkin Games Howell Testi Sonucu

(I)	(J)	Ortalama Fark	St. Hata	Sig
1,00	2,00	,048	,291	,000
	3,00	-,167	,258	,995
	4,00	-,604	,242	,192
	5,00	,167	,245	,993
2,00	1,00	-,048	,291	,000
	3,00	-,214	,250	,001
	4,00	-,652	,232	,087
	5,00	,119	,236	,999
3,00	1,00	,167	,258	,995
	2,00	,214	,250	,001
	4,00	-,438	,191	,008
	5,00	,333	,195	,612
4,00	1,00	,604	,242	,192
	2,00	,652	,232	,087
	3,00	,438	,191	,008
	5,00	,771*	,173	,900
5,00	1,00	-,167	,245	,993
	2,00	-,119	,236	,999
	3,00	-,333	,195	,612
	4,00	-,771*	,173	,900

Games Howell Testi sonuçlarına göre, birinci grup (1-5 yıl arası) ile ikinci grup (6-10 yıl arası) arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir ($p=0,000$). Yine ikinci grup (6-10 yıl arası) ile üçüncü grup (11-15 yıl arası) arasında da anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($p=0,001$). Üçüncü grup (11-15 yıl arası) ile dördüncü grup (16-20 yıl arası) arasında da anlamlı bir fark bulunmaktadır($p=0,008$). Bu bağlamda iç kontrol departmanında çalışan personelin deneyim süresi arttıkça, muhasebe kayıtlarında yapılacak hilelerin bu duruma ters orantılı şekilde azaldığı gözlenmektedir. Yani iç kontrol departmanında çalışan personeller ne kadar deneyimli olursa muhasebe kayıtlarında yapılacak hilelerin o denli önüne geçilecektir

Dördüncü grup (16-20 yıl arası) ile beşinci grup (20 yıl ve üzeri) arasında da anlamlı bir fark bulunmamaktadır($p=0,900$). Bu durumun nedeni ise dördüncü ve beşinci grupları içeren katılımcıların sayısının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Elde edilen sonuçlara bakılarak H_8 hipotezi kabul edilmiştir.

Test edilen tüm hipotezlere ilişkin kabul ve red durumları Tablo 3.21’de gösterilmektedir.

Tablo 3.21. Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları

Hipotezler	
H ₁ : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında hatalara rastlanma sıklığı iç kontrol departmanının olup olmamasına göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₂ : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında hilelere rastlanma sıklığı iç kontrol departmanının olup olmamasına göre farklılaşmaktadır	Kabul
H ₃ : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataların önlenmesi iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre farklılaşmaktadır	Kabul
H ₄ : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hilelerin önlenmesi iç kontrol raporu hazırlama sıklığına göre farklılaşmaktadır	Kabul
H ₅ : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataların önlenmesi iç kontrol departmanlarının faaliyet sürelerine göre farklılaşmaktadır	Kabul
H ₆ : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hilelerin önlenmesi iç kontrol departmanlarının faaliyet sürelerine göre farklılaşmaktadır	Red
H ₇ : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hataların önlenmesi iç kontrol departmanlarında çalışan personellerin deneyim sürelerine göre farklılaşmaktadır	Kabul
H ₈ : İşletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hilelerin önlenmesi iç kontrol departmanlarında çalışan personellerin deneyim sürelerine göre farklılaşmaktadır	Kabul

SONUÇ

Dünyada ve Türkiye’de son zamanlarda muhasebe ve denetimde alanında yaşanan skandallar işletme yöneticilerinin ve finansal tablo kullanıcılarının finansal raporlara bakışlarını değiştirmekle kalmamış güvenlerini de sarsmıştır. İşletmelerin muhasebe kayıtlarında yapılan hatalar, ilgili personelin herhangi bir kasıt unsuru gözetmeden dikkatsizliği sonucu ortaya çıkan eylemlerdir. Muhasebe kayıtlarında karşılaşılan yanlışlıkların kasıtlı olarak yapıldığı anlaşılırsa bu eylem hile olarak tanımlanmaktadır.

İşletmelerin muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hatalar eğer ilgili dönem içerisinde düzeltilmezse ileride çok daha büyük problemlere neden olabilir. Hatta bazen işletmeyi yapmak istemediği bir şeyi yapmaya mecbur bırakabilir. Örneğin; işletmenin müşterisine yapmış olduğu bir ödemeyi faturalandırmamış ve kayıtlara geçmemiş ise bu ödemeyi tekrar yapmak zorunda kalabilir. Muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hileler ise zamanla çok büyük bir sorun haline gelmektedir. Muhasebe kayıtlarında yapılan hileler, hileyi yapan küçük bir kesime fayda sağlarken yapılan hileler neticesinde büyük bir kesim bu durumdan çok fazla zarar görebilir. İşletmelerin muhasebe kayıtlarında yapılan hileler yöneticilerinin ve yatırımcıların yanlış kararlar almasına sebep olabilmekte ve bununla kalmayıp muhasebe mesleğine olan güveni de sarsmaktadır. Muhasebe kayıtlarında hata ve hilenin en aza indirilmesi için işletmelerin etkin bir iç kontrol yapısına ihtiyaçları vardır.

Günümüzde sanayinin ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte işletmelerin faaliyet hacimleri büyümekte ve iş süreçleri de bununla birlikte büyüyüp genişlemektedir. Bu durum işletmelerin faaliyet ve iş süreçlerini karmaşık hale getirmiş ve kontrolünü zorlaştırmıştır. Kontrolün zorlaşmasına paralel olarak kontrol kavramı da önem kazanmıştır. İç kontrol sistemini; işletmelerin hedeflerine ulaşmasına engel olan riskleri ortadan kaldırmak için üst yönetim ve işletme sahipleri tarafından belirlenen kurallar bütünü olarak tanımlamak mümkündür. İşletmelerin belirlemiş olduğu hedeflere ulaşabilmeleri için etkin bir iç kontrol yapısına ihtiyaç duymaktadır. Etkin bir iç kontrol sistemi, işletmelerin varlıklarını koruyabilmesi ve hedeflerine ulaşmalarında büyük bir risk unsuru olan muhasebe kayıtlarında oluşabilecek hatalara ve hilelere karşı hazırlıklı olabilmeleri açısından önemlidir.

Yapılan araştırma kapsamında Kayseri ili Organize Sanayi Bölgesi (OSB)'nde faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe kayıtlarında oluşan hata ve hilelerin ortaya çıkartılması ve engellenmesinde iç kontrol sisteminin etkililiği ortaya konulmak istenmiştir. OSB'nde faaliyet gösteren firmalara 26 sorunun bulunduğu bir anket uygulanmıştır. Yapılan bu çalışmada 8 hipotez oluşturularak T-testi ve tek yönlü ANOVA analiz yöntemleri uygulanmıştır. Ancak anket yapılan işletmelerin büyük çoğunluğunda iç kontrol departmanının olmadığı bu işletmelerin iç kontrol işlemleri genellikle muhasebe departmanında yürüttüğü tespit edilmiştir.

Analizler sonucunda, iç kontrol departmanı olmayan işletmelerin muhasebe kayıtlarında, iç kontrol departmanı olan işletmelere kıyasla hata ve hilelere daha sık rastlandığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda etkin bir iç kontrol sisteminin muhasebe kayıtlarında karşılaşılmaması muhtemel hata ve hilelerin önünde bir engel olduğu söylenebilir.

Yapılan analizler neticesinde elde edilen bir diğer sonuç ise işletmelerin iç kontrol raporunu hazırlama periyotları ne kadar kısa tutulursa muhasebe kayıtlarında karşılaşılan hata ve hile miktarı da buna paralel olarak azalmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise, işletmelerin iç kontrol departmanlarının faaliyet süresi ne kadar uzun olursa muhasebe kayıtlarında hata ve hile ile karşılaşma oranı o kadar düşüktür. Dolayısıyla uzun süredir iç kontrol departmanı olan işletmelerde hata ve hile ile karşılaşma oranının neredeyse yok denecek kadar az olduğu söylenebilir.

Tüm bu sonuçlarda hareketle şunu söyleyebiliriz ki belirli işlem hacmine ulaşan işletmelerin iç kontrol departmanlarını kurmaları gerekmektedir. Bu sayede işletmelerin karşılaşması muhtemel birçok problem önceden tespit ederek engellenmesi sağlanacaktır.

Bu çalışma sadece Kayseri Organize Sanayi Bölgesi (OSB) bünyesinde faaliyet gösteren işletmelerin denetim birimlerinden veri toplanarak yapılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda Türkiye genelinde faaliyet gösteren bütün Organize Sanayi Bölgeleri çalışma kapsamına alınabilir.

KAYNAKÇA

- Accountants, I. F. (2006). Internal Control, A Review Of Current Developments Contents. International Fedaration Of Accountants.
- Acındı, A. (2007, Haziran). İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin Ölçülmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Açık, S. (2012). Muhasebede Hata ve Hilelerin Vergi Hukuku Açısından İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(3).
- Adiloğlu, B. (2011). İç Denetim Süreci ve Kontrol Prosedürleri (1 b.). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Ahmet, B. (2007, Haziran). Türkiyede Muhasebe Hileleri Tarihi. Yüksek Lisans Tezi. Edirne.
- Akbaba, C. (2012). Finansal Tabloların Düzenlenmesinde Yapılan Muhasebe Hata ve Hileleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Akdemir, Ç. (2016). Hilenin Veri Madenciliği ile Ortaya Çıkartılması ve Perakende Sektöründe Bir Uygulama. Doktora Tezi. İstanbul.
- Akdoğan, N., & Tanker, N. (2001). Mali Tablo Analizi (13 b.). Ankara: Gazi Yayınevi.
- Akpınar, M. (2011). Denetim Anlayış ve Metodolojisinde Değişimin Adı: İç Denetim. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14).
- Aksoy, T. (2006). Bağımsız Denetim Şirketleri İçin Ulusal ve Uluslararası Düzenlemelerle Uyumlu Çok Yönlü Bir İç Kontrol Anket Formu Önerisi. Mali Çözüm.
- Aksoy, T. (2006). Tüm Yönleriyle Denetim AB İle Müzakere ve Uyum Sürecinde Denetimde Yeni Bir Paradigma (1 b.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Aksoy, T. (2007). Basel II ve İç Kontrol. Ankara. Ankara: ASMMM Odası Yayın.
- Aktaş, M. A. (2019, 12 25). www.alomaliye.com: <http://www.alomaliye.com> adresinden alındı

- Akyel, R. (2010). Türkiye’de İç Kontrol Kavramı, Unsurları ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi. Yönetim ve ekonomi dergisi, 17(1).
- Alagöz, A. (2008). Güncel İşletmecilik Konuları. Konya: Tablet Yayınları.
- Alpagut Şenel, S., & Arslan, Ö. (2019). Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde Adli Muhasebe Mesleğinin Rolü. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(1).
- Alptürk, E. (2008). Muhasebe ve Vergi Boyutlarında İç Denetim Rehberi. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Altıntaş, N. N. (2010). Denetimde Hata ve Hile. Sosyal Bilimler Dergisi(1).
- Altıntaş, N. N. (2010). Denetimde Hata ve Hile. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(1).
- Altuncu, H., & Kütük, Z. (2009). Vergisel İşlemlerin Muhasebeleştirilmesi (3 b.). Ankara: ASMMMO.
- Arens, A., Elder, R., & Beasley, M. (2006). Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach. Prentice Hall(11).
- Arslan, Ö. (2018, Mart). Muhasebe Hilelerinin Tespitinde İç Denetim Sisteminin Önemi ve Denetim Standartları Açısından Bağımsız Denetçinin Hileye Karşı Sorumluluğu: Bağımsız Denetim Şirketlerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi. Sivas.
- Aslan, Ü., Kepçe, & Kepçe, N. (2014). Genel Muhasbe I (3 b.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Atmaca, M. (2012). Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi. İİBF Dergisi, 14(1).
- Ayan Anuk, S. (2015). Muhasebe Hata Ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Azaltun, M. (1998, Temmuz). Otel İşletmelerinde Hata ve Hile Önleme Aracı Olarak İç Kontrol. Doktora Tezi. Eskişehir.
- B.Mohammed, H. (2004). Preventing Corporate Scandals. Journal of Financial Crime.

- Başkan, T. (2013). Muhasebe Hata ve Hilelerinin Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Etkinliği: Bir Uygulama. Doktora Tezi. Kırıkkale.
- Bektöre, S. (2003). Muhasebe Mesleği, Etik ve Enron Olayı. Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi, 19(1).
- Biçer, A. A. (2006). İç Kontrol Sisteminin Etkinliğini Sağlamada İç Denetimin Rolü ve Bir Uygulama,. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Bonner, S. E., Palmrose, Z.-V., & Susan, M. Y. (1998).), Fraud Typeand Auditor Litigation: An Analysis of SEC Accounting Review.
- Bozkurt, N. (2009). İşletmelerin Kara Deliği Hile: Çalışan Hileleri (1 b.). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Carcello, J. V., Harmenson, D. R., & Raghunandan, K. (2005). Factorsassociatedwith U.S. publiccompanies investment in internalauditing Accounting Horizons.
- Case Studies in Business and Management. (2015). Analysis Of Revenue Cycle Internal Controls In Ghanaian Universities.
- COSO. (2012). Internal Control—Integrated Framework.
- Coso Internal Control Integrated Framework. (2019). An Implementation Guide for the Healthcare Provider Industry.
- Crumbley, D., Heitger, L., & Smith, G. (2003). Forensic and Investigative Accounting. USA: 2nd Edition.
- Çankaya, İ. (2006). Staja Başlama (Cilt 2). Ankara: Legal Kitabevi.
- Çatıkkaş, Ö., & Çalış, Y. (2007). İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenebilmesi İçin Hile Belirtileri. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 9.
- Çelik, A. (2007). Stok Hileleri ve Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Davia, H. R. (2000). Fraud 101 Techniques and Strategies for Detection. USA: John Wiley&Sons.
- Deniz Dursun, G., & Güçlü Dal, B. (2018). İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin Belirlenmesi ve Bir Tekstil İşletmesinde İç Kontrol Sisteminin İncelenmesi. Muhasebe ve Mliye Dergisi, 1(1).

- Doğan, Z., & Nazlı, E. (2015). Muhasebede Hata Ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(4).
- Duman, Ö. (2008). Muhasebe Denetimi ve Raporlama (2 b.). Ankara: Tesmer Yayınları.
- Dumanoglu, S. (2005). Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 20(1).
- Eker, G. (2018, Ocak). Muhasebe Denetiminde Yapılan Hata Ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Önemi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Ekrem, Y., & Başkan, T. (2017). Muhasebe hilelerinin önlenmesinde kullanılan araçlar: bist şirketleri üzerine bir araştırma. Muhasebe ve Finans Dergisi.
- Ekrem, Y., & Başkan, T. D. (2014, Nisan). Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: Bist Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi.
- Elitaş, C., & Özdemir, Y. (2006). Bankalarda İç Kontrol Sistemi. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(2).
- Erdoğan, M. (2006). Denetim Kavramsal ve Teknolojik Yapı (3 b.). Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Erdoğan, M. (2006). Denetim Kavramsal ve Teknolojik Yapı (3 b.). Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Erdoğan, S. (2009). İç Kontrol Sistemi; Kamu İktisadi Teşebbüsleri İçin İç Kontrol Modeli. Uzmanlık Tezi. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Eren, F. (1999). Borçlar Hukuku Genel Hükümler (24. baskı b.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Erkan, M., & Demirel Arıcı, N. (2011). Hata ve Hile Denetimi: Sermaye Piyasası Kuruluna Kayıtlı Halka Açık Anonim Şirketlere İlişkin Düzenlemeler. Muhasebe ve Denetime Bakış.

- Ersen Cömert, Ç. (2011). Alacak Yönetiminin Önem ve Rolünün Uluslar arası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi.
- Ertürk, A. (2010). İşletmelerde Hata ve Hileyi Önlemede İç Kontrol Sisteminin Etkililiği ve Bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Ertürk, A. (2010). İşletmelerde Hata ve Hileyi Önlemede İç Kontrol Sisteminin Etkinliği ve Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Eryılmaz, A. (2009). J-Sox, Amerikalı Sox'un Yerini Alır Mı? deloitte.
- Genç, G. (2009). Hileli Finansal Raporlama. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Göçen, C. A. (2010). Kurumsal Yönetim, İç Kontrol ve Bağımsız Denetim: Parlamat Vakası. Mali Çözüm, 14(1).
- Graham, L. (tarih yok). Internal Control Audit and Compliance. Wiley.
- Güçlü, F. (2007). Muhasebe Denetimi İlkeler ve Teknikler (4 b.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Güney, S. (2001). Yönetim ve Organizasyon (2 b.). Ankara: Nobel.
- Gür, M. F. (2014). Yolsuzluk Nedir? Yolsuzluk Çeşitleri ve Ülkeler Arası Yolsuzluk. Mali Çözüm Dergisi, 24(124).
- Güven, T. (2019). İşlemelerde İç Kontrol Sisteminin Önemi ve Hilelerin Önlenmesi. yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Güvenç, Z. (2009). Termal Turizm İşletmelerinde Hata Ve Hilelerin Önlenmesinde Belge Sisteminin Önemi Ve Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale.
- Hacıhasanoğlu T. Karaca N. (2015) Potansiyel Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Algısı Üzerine Bozok Üniversitesi'nde Yapılan Bir Araştırma, Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi 8(1) s. 117-130
- Haftacı, V. (2007). Muhasebe Denetimi (3 b.). İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Haftacı, V. (2011). Muhasebe Denetimi (3 b.). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

- Hakan, Ö., Karataş Aracı, Ö. N., & Keskin, S. (2017). Muhasebe Hata ve Hileleri: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(29).
- Hasan, A. (2007). Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar. Muhasebe ve Denetime Bakış.
- Hasanefendioğlu, B., & Uzel, M. (2017). Coso Aladdin'in Sihirli Lambası mı?(Tüm Yönleriyle Coso Bazlı İç Kontrol Sistemi). Mali Çözüm.
- <https://www.etimolojiturkce.com>. (2019, 12 09). www.etimolojiturkce.com: <https://www.etimolojiturkce.com> adresinden alındı
- Hürriyet Gazetesi. (2002, 06 28). Şimdi de Xerox. Hürriyet Gazetesi.
- İbiş, C., & Çatıkkaş, Ö. (2012). İşletmelerde İç Kontrol Sistemine Genel Bakış. Sayıştay Dergisi(85).
- Internal Control Manual. (2015). City of Lakeland Tennessee.
- Irmak, R., Arslan, Kurnaz, G., Çağlayan, B., & Bal, B. (2002). Muhasebenin Genel Esasları Muhasebe Hata ve Hileleri ile Bunların Tespit Yöntemleri ve Hesapların Denetimi. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Irmak, R., Çağlayan, B., Arslan Kurnaz, G., & Bal, B. (2002). Muhasebenin Genel Esasları Muhasebe Hata ve Hileleri ile Bunların Tespit Yöntemleri ve Hesapların Denetimi. Vergi Denetmenleri Derneği(7).
- Kalaycı, Ş. (2014). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (6 b.). Ankara: Asil Yayın.
- Karakoç, M. (2013). Türk Ticaret Kanunu İle Birlikte Bağımsız Denetimde Meydana Gelen Gelişmeler. Muhasebe ve Finansman Dergisi(59).
- Kardeş Selimoğlu, S., Özbirecikli, M., Uzay, Ş., Kurt, G., Alagöz , A., ve Yanık , S. (2008). Muhasebe Denetimi (4 b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaman H., Atar B. ve Çobanoğlu Aktan D., " Açımlayıcı Faktör Analizinde Kullanılan Faktör Çıkartma Yöntemlerinin Karşılaştırılması" GEFAD / GUJGEF 37(3): 1173 – 1193 (2017).
- Kaval, H. (2005). Muhasebe Denetimi (3 b.). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Kaval, H. (2008). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Uygulama Örnekleri İle Muhasebe Denetimi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaymak, C. (1996). Muhasebede Yapılan Hata ve Hilelerin Muhasebe ve Muhasebe Denetimi Yönünden Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Kepekçi, C. (2000). Bağımsız Denetim (1 b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kepekçi, C. (2004). Bağımsız Denetim. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Kiracı, M. (2013). Hileye Yönelik Uluslararası Kuruluşların Hazırladığı Raporların Bağımsız Denetim Açısından Değerlendirmesi. Ankara SMMMO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 6(3).
- Kirik, Z. (2007, Ocak). Muhasebe Hata ve Hileleri ile Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar'da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Koca, N. (2010, Mayıs). Muhasebe Denetiminde İç Kontrolün Hata Ve Hileleri Önlemedeki Rolü Ve Bir. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş.
- Koray, Ö. (2018, Mayıs). Hile Risk Faktörleri ve İç Kontrol Sisteminin Hile Risklerini Önlemedeki Rolü Üzerine Bir Araştırma. İstanbul.
- Koray, Ö. (2018, Mayıs). Hile Risk Faktörleri ve İç Kontrol Sisteminin Hile Risklerini Önlemedeki Rolü Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- L.Coenen, T. (2008). Essentials of Corporate Fraud. New Jersey: Wiley & Sons Inc.
- Lin, Z. (2004). Auditor's Responsibility and Independence Evidence From China Research in Accounting Regulation.
- MHUD, (. H. (2004). Denetim İlke ve Esasları (7 b., Cilt 2). İstanbul: Acar Matbaa.
- Murat, K., & İğde, M. (2017). Muhasebe Hata ve Hileleri Üzerinde İç Kontrolün Rolü. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(İktisat Özel Sayı).

- Okay, S. (2011). Muasebe Hata ve Hilelerin Meslek Etiği Açısından İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Karaman.
- Onur, Ö. (2018). Otel İşletmelerinde İç Kontrol ve İç Denetim: Kars İli Uygulaması. Kars.
- Özbek, Ç. (2012). İç Denetim Kurumsal Yönetim Risk Yönetimi İç Kontrol (Cilt 2). İstanbul: TİDE Yayınları.
- Özer, A. M. (2010). Kuruluşlarda Süreç, Performans ve Risk Analizi/Yönetimi (2 b.). Adalet Yayınevi.
- Özkan, Ö., & Özen, İ. (2011). Kredi Kartı İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi Ve Kredi Kartı Yoluyla Yapılan Hile Türleri Ve Cezai Müeyyideler. İSMMMO Mali Çözüm.
- Öztoprak, Y. (2017). Denetimde Hata Ve Hile, Önleme Ve Tespit Yöntemleri İle Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Hata Ve Hileler İle İlgili Bilinç Ve Tutumları. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Pamukçu, A. (2000). Muhasebedeki Hata ve Hilelerin Raporlama İlkeleri Yönünden Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Parmalat ve Denetçi Rotasyonu. (2004). Bilanço Dergisi(88).
- Pehlivanlı, D. (2011). Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama (1 b.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Peterson, B., & Zikmund, P. (2004). 10 truths you need to know about fraud. Strategic Finance.
- Pickett, H. K. (2008). The Essential Handbook of Internal Auditing. John Wiley High Education.
- Saim, Ş. (2004). İşletmelerde Muhasebe Sisteminde Hata ve Hilelere Karşı Bir İç Kontrol Mekanizması Olarak Bilgi İşlem Teknolojisinin Kullanılması. Kütahya.
- Sarıoğlu, K. (2002). Enron Olayı. Yönetim Dergisi, 41.
- Shaker, A., Richard, L., & Rasheed, A. (2007). Understanding the Causes and Effects of Top Management Fraud. Organizational Dynamics.

Shewangu, D. (2014). Internal Controls and Fraud Schemes in Not-For-Profit Organisations: A Guide for Good Practice . Research Journal of Finance and Accounting.

Statement of Auditing Standards No. 99 (SAS 99) Consideration of Fraud on Financial Statement Audit. (2002).

Şengür, E. D. (2010). İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi, Hileli Finansal Raporlama ile İlgili Düzenlemeler ve Bir Araştırma. Doktora Tezi. İstanbul.

Şenol, G. (2018). Hile Denetimimnde İç Kontrolün Önemi ve Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using Multivariate Statistics (sixth b.). Baston: Pearson.

TEPAV. (2006). Bir Olgu Olarak Yolsuzluk:Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Önerileri. Ankara: Matsa Basım.

Terzi, S. (2012). Hileli Finansal Raporlama Önleme ve Tespit (1 b.). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Tian, K. T. (2001). Customer Fraud&Business Responses:Let the Marketer Beware. USA: Greenwood Publ.

Tiscini, R., & Francesca di Donato. (2006). The relation between accounting frauds and corporate governance systems: an analysis of recent scandals.

Tüm, K., & Memiş, M. (2012). İç Kontrol Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Çerçevesinde Bir Değerlendirme (1 b.). Adana: Karahan Kitabevi.

Türedi, H. (2007). Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: İç Kontrol. 9(16).

Türedi, H., Koban, K., & Karakaya, G. (2015). Coso İç Kontrol (ABD) Modeli ile İngiliz (TURNBULL) ve Kanada (COCO) Modellerinin Karşılaştırılması. Sayıştay Dergisi(99).

Ulucan Özdemir, F., & Özdemir, Z. (2013). Çalışan hilelerinin önlenmesinde proaktif yaklaşımlar: kurumsal işletmelerde insan kaynakları yöneticileri üzerine nitel bir araştırma. Öneri Dergisi, 10(40).

- Ulucan Özkul, F., & Almalı Özdemir, Z. (2011). İşletmelerde Hile Riski Yönetimi (1 b.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Usul, H. (2013). Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamalı Bağımsız Denetim (2 b.). Ankara: Detey Yayıncılık.
- Usul, H., Titiz, İ., & Aslantaş Ateş, B. (2011). İç Kontrol Sisteminin Kurumsal Yönetimin Oluşumundaki Etkinliği: Marmara Bölgesi Belediye İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi(49).
- Uyar, S. (2004). Denetim Komitesi ve Türkiye Uygulaması. İstanbul.
- Uyar, S. (2010). UFRS Uygulamalarında İç Kontrol Sisteminin Etkisi ve Önemi. Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2(2).
- Uzay, Ş. (1999). İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Dış Denetim Karar Sürecindeki Yeri ve Türkiye’deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma (1 b.). Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Uzay, Ş. (2001). Yolsuzlukların Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesinde Denetçilerin Sorumluluğu .
- Uzun, A. K. www.denetimnet.net: <https://www.denetimnet.net> Erişim Tarihi: 25.12.2019
- Webster’s new world dictionary. (1964). Cleveland and New York: College Edition.
- www.tide.org.tr. <http://www.tide.org.tr> Erişim Tarihi: 27.12.2019
- Yusuf, D., & Cengiz , S. (2014). Muhasebe Denetiminde Hata ve Hilenin Denetçi Etiği Açısından İncelenmesi: Enron Skandalı Örneği. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(5).
- www.hmb.gov.tr: <https://www.hmb.gov.tr/kontrol-bumko-ic-kontrol-standartlari> Erişim Tarihi: 24.12.2019
- www.resmigazete.gov.tr: <https://www.resmigazete.gov.tr> Erişim Tarihi: 28.12.2019
- www.hmb.gov.tr:<https://www.hmb.gov.tr/ic-kontrol-nedir> Erişim Tarihi: 26.12.2019

www.coso.org: <https://www.coso.org> Erişim Tarihi: 27.12.2019

DK sozluk.gov.tr: <https://sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi: 09.12.2019

www.voanews.com: <https://www.voanews.com/> Erişim Tarihi:30.01.2020

www.isaca.org: <https://www.isaca.org> Erişim Tarihi: 31.01.2020

na.theiia.org: <https://na.theiia.org> Erişim Tarihi: 31.01.2020

www.icisleri.gov.tr: <https://www.icisleri.gov.tr> Erişim Tarihi:23.01.2020

ww.tmsf.org.tr: <https://www.tmsf.org.tr> Erişim Tarihi:01.09.2020

www.mevzuat.gov.tr: <https://www.mevzuat.gov.tr/> Erişim Tarihi: 09.01.2020

EKLER

Ek1 Anket Formu

Sayın Katılımcı,

Bu çalışma iç kontrol sisteminin işletmelerde etkinliğinin belirlenmesi ve muhasebe sisteminde sıkça karşılaşılan hata ve hilelerin ortaya çıkartılması ve engellenmesindeki rolünün tespiti için yapılmıştır.

Anket sonuçları sadece akademik amaçlarla kullanılacak olup herhangi bir ticari faaliyette kullanılmayacaktır. Anket toplamda 3 bölüm ve 26 adet sorudan oluşmaktadır. Soruların tek bir cevapla cevaplanması ve soruların atlanmadan cevaplanması çalışmanın etkinliği açısından önem taşımaktadır. Katılımlarınız için teşekkür ederiz.

1. İşletmeniz kaç yıldır faaliyet halindedir?

5 yıldan az () 5-9 yıl () 10-14 yıl () 15-19 yıl () 20 yıl ve üzeri ()

2. İşletmenizde çalışan personel sayısı hangi aralıklar içinde yer almaktadır?

50 kişiden az () 50-99 kişi () 100-149 kişi () 150-199 kişi () 200 kişi ve üzeri ()

İşletmelerde Karşılaşılan Hata ve Hile Sıklığı	Çok Az 1	2	3	4	Çok Fazla 5
--	-------------	---	---	---	----------------

3. İşletmenizde iç kontrol departmanı var mı?

Evet () Hayır ()

4. Cevabınız evet ise kaç yıldır iç kontrol departmanınızın faaliyet gösterdiğini belirtiniz?

5 yıldan az () 5-9 yıl () 10-14 yıl () 15-19 yıl () 20 yıl ve üzeri ()

5. Cevabınız hayır ise iç denetim faaliyetleri hangi departmanda yapılmaktadır?

Muhasebe () Finans () İKY () Pazarlama () Halkla İlişkiler ()

6. Denetim mesleğinde geçen deneyim süreniz?

1-5 yıl () 6-10 yıl () 11-15 yıl () 16-20 yıl () 20 yıl ve üzeri ()

7. İşletmeniz hangi sıklıkta iç kontrol raporu hazırlanmaktadır?

Aylık () 3 aylık () 6 aylık () 9 aylık () Yıllık ()

1. Muhasebe kayıtlarında rakamsal hatalar ile karşılaşılmaktadır.					
2. İşlemlerin muhasebe kayıtları yapılırken işlemin ilgili hesaba değil de hatalı bir şekilde başka bir hesaba kaydedilmesi durumu ile karşılaşılmaktadır.					
3.Hatalı olarak düzenlenmiş belgeler ile karşılaşılmaktadır.					
4. Mükerrer kayıtlar ile karşılaşılmaktadır.					
5.Borçlu hesabın alacağa alacaklı hesabın ise borca kaydedilmesi durumu ile karşılaşılmaktadır.					
6. Bilinçli olarak yanlış düzenlenmiş/yapılmış (hileli) belge ve kayıtlar ile karşılaşılmaktadır.					
7. Gerçek ve/veya uygun olmayan kişilere ödeme yapılması durumu ile karşılaşılmaktadır.					
8. Gider kalemlerinde ve satın alımlarda anormal artışlar ile karşılaşılmaktadır.					
9. Geçerli bir belgeye dayalı olmayan veya belgesiz kayıtlar ile karşılaşılmaktadır.					
10. Ortaklara veya personele hayali ödeme ve/veya avans kaydı yapılması durumu ile karşılaşılmaktadır.					

Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Etkin bir iç kontrol sisteminde işlemlerin eksiksiz ve doğru muhasebeleştirilmesini gerçekleştirecek prosedürler mevcuttur.					
2. Kayıtların ve varlıkların kaybolmasını sınırlayan, hataları önleyen kontroller mevcuttur. (Fiziksel kontroller ve görevlerin ayrımı gibi...)					
3. İç kontrol sistemi hata ve usulsüzlükleri anında belirlemekte ve gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktadır.					
4. Her departman iç kontrol prosedürlerinin kaliteli şekilde uygulanması ve işleyişinden sorumludur.					
5. Etkin bir iç kontrol sistemi muhasebe kayıtlarında yapılabilecek hileleri önler.					
6. Etkin bir iç kontrol sistemi varlıkların kötüye kullanılması için yapılmak istenen hileleri önler.					
7. Etkin bir iç kontrol sistemi şirket çalışanları tarafından haksız edinimde bulunma eğilimini önler.					
8. İşletmede faaliyetlerin ve iç kontrolün etkinliğini azaltan riskler tanımlanıp, belirlenmekte ve bunlar için önlemler alınmaktadır.					

9. İç kontrol sürecinin etkinliğini artırmaya yönelik ilgili personele düzenli olarak eğitimler düzenlenmektedir.					
---	--	--	--	--	--

